

KOŚCIOŁ (10004) *sb m*

Pierwsze o jasne. ◇ -ół (100), -oł (20); -oł *MurzHist* (1), *SiebRozmysł*; -ół : -oł *Mącz* (20 : 12), *KochPs* (3 : 2), *SarnStat* (8 : 1). ◇ -oł-; -el- (154), -él- (2) *BiałKat* (32 : 2).

sg N kościół (1708). ◇ *G kościoła* (3018). ◇ *D kościołowi* (519). ◇ *A kościół* (1187). ◇ *I kościołem* (392); -em (9), -(e)m (383). ◇ *L kościele* (1933), *kościeli* (1); -e : -i *Leop* (32 : 1; Dd6v); ~ -e (136), -é (1), -(e) (1796); -e : -é *MurzNT* (8 : 1; 56). ◇ *V kościele* (8). ◇ *pl N kościoły* (145), *kościółowie* (2); -y : -owie *RejAp* (3 : 2). ◇ *G kościołów* (449); -ów (63), -(o)w (386). ◇ *D kościołóm* (87); -óm (12), -om (6), -(o)m (69); -óm *Mącz*; -om *KochZg*, *OrzQuin* (2), -óm : -om *SarnStat* (11 : 3). ◇ *A kościoły* (288). ◇ *I kościoły* (33), *kościółmi* (5), *kościółami* (2) *StrykKron*, *PowodPr*; -y : -mi *KromRozm III* (2 : 2), *KrowObr* (5 : 1), *BielKron* (2 : 1), *SkarJedn* (10 : 1). ◇ *L kościeléch* (167), *kościółach* (58), *kościoléch* (1) *ReszList* 163; -éch *FalZioł*, *BielŻyw* (2), *WróbŻołt*, *LibMal*, *ConPiotr*, *RejKup* (4), *HistAl*, *KromRozm I*, *KromRozm III* (5), *Diar* (3), *LubPs*, *KrowObr* (35), *RejWiz*, *Leop* (3), *UstPraw*, *BibRadz* (3), *BielKron* (24), *GrzegRóżn*, *KochSat*, *Mącz* (4), *OrzQuin* (2), *SarnUzn*, *RejAp* (6), *GórnDworz*, *HistRzym*, *RejPos* (6), *BiałKat* (2), *KuczbKat*, *RejZwierc*, *WujJud* (6), *WujJudConf*, *RejPosWstaw* (2), *BudBib* (2), *ModrzBaz* (4), *StrykKron*, *BielSen*, *ActReg* (2), *GostGosp*, *OrzJan* (3), *KlonWor* (2); -ach *GliczKsiąż*, *MurzNT* (2), *CzechRozm*, *CzechEp* (2), *CzechEpPORz*, *ReszPrz* (2), *ReszHoz*, *LatHar*, *WysKaz*, *PowodPr* (4), *SkarKaz* (5), *SkarKazSej* (3); -éch: -ach *SkarJedn* (1 : 15), *SkarŻyw* (1 : 4), *ReszList* (1 : 3), *WujNT* (20 : 4), *SarnStat* (4 : 8); ~ -éch (11), -(e)ch (157); ~ -ach (54) *GliczKsiąż*, *CzechRozm*, *SkarJedn* (15), *SkarŻyw* (4), *CzechEp* (2), *ReszPrz* (2), *ReszList* (3), *LatHar*, *WujNT* (4), *SarnStat* (8), *WysKaz*, *PowodPr* (4), *SkarKaz* (5), *SkarKazSej* (3); -äch (4) *MurzNT* (2), *CzechEpPORz*, *ReszHoz*. ◇ *du G (cum nm) kościołu* (1) *SkarŻyw* 528.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

I. Społeczność ludzka (6588) :

1. *Chrześcijańska społeczność religijna oparta na wspólnocie wiary i kultu a wywodząca swą naukę od Chrystusa, przez katolików i prawosławnych pojmowana jako nadprzyrodzona i widzialna zarazem społeczność wiernych, przez protestantów jako mistyczne zgromadzenie wybranych; Ecclesia Vulg, PolAnt, Modrz, Cn (6465) : MetrKor 31/621; OpecŻyw 174, 184v; PatKaz II 25v, 29, 83v; TarDuch C8v; LibLeg 8/133v; W thym Pieniu [w psalmie 91] naprzod Prorok z perfony kościoła powiada iako dobra rzecz iest chwalić pana boga w szczęściu y w niezszczęściu WróbŻołt ff3, H3, T7v, T8v, V2, V8 [3 r.] (16); ComCrac 13v, 20 [2 r.]; SeklWyzn b2, c2, e3v [2 r.]; SeklKat Q [2 r.], Vv, X, X2; RejKup o8v; Bylić y przed cztermi łty lat kácerze [...] ktorzy fye zwáli potomki ápoftolłkimi á końcyołom KromRozm I F2v; Oddzyeleuue od końcyoła yáko cýęłzki grzechy KromRozm I Q2v marg, Ev, F [3 r.], Fv [2 r.], F2v, F3 (25); MurzNT 111; KromRozm II a4, a4v, h4, v4, y2v [2 r.] (7); kácyrzowye y oddšcypyeńcy z końcyoła wychodzą KromRozm III F2v, B4v, B5v [4 r.], B6, B8 [2 r.], C2 (106); GliczKsiąż K8v [2 r.], L5; LubPs A3v, Bv marg, C marg, Cv marg, F3v marg (17); KrowObr A3 [2 r.], A3v [2 r.], 10v [2 r.], 24v, 27v [3 r.] (36); Pfalm Dawidow. 39. Należy Pfalm ten Pánu Chryštułowi/ zá ktorego w ćielenie kościoł dzięki czyni. Leop Ps 39 arg, *B4v [3 r.], Ps 74 arg, Act 8/3, 12/5, 1. Cor 14/34, 35 (10); OrzList a4v [4 r.], b, e4v, f2v; RejFig Bb8 [2 r.]; od błędow w kościoł wniefionych/ do Bogá á Oycá Páná náłzego Iezufá Krytułá/ ze wšytkiey dułze náłzey vdamy y náwroćimy fię*

BibRadz *2v, I 351a marg, *Cant* 2 arg, I 353v, *Is* 10 arg, I376b marg (18); *OrzRozm* F3 [3 r.], F3v [3 r.]; wżákże dziefieyły kápłani/ mogą wziąć práwo mieczowe/ przez kthore mogą [...] nieprzyimować żadnego do kościoła/ kthoryby niebył práwy krześciánin *BielKron* 214v, 132v, 136, 142v, 152v, 166v (33); *GrzegRóżn* C2, D2v, D3, F4v, G, G3v, H; *OrzQuin* A2v, H4, I3, I3v marg, N2v marg (13); *Prot* C2v; *SarnUzn* B, B6v, E6v [3 r.]; *RejAp* AA6v marg, BB4 marg, 27 [2 r.], 29, 30v (17); czemuby kościoł w wielki piątek/ modłąc sie zá wżytki fthany [...] nie modlił sie zá Kárdinały *GórnDworz* Q3v; ma kárác niepoślufzne⁸⁰ á ma go odciąć od kościoła áz sie łam vzna. *HistRzym* [89], [89], 93; Acz kościoł nigdy nie zbłądził *RejPos* 85v, 23v marg, 49 [3 r.], 57v, 139v, 214v marg (12); *RejPosWiecz*² 92 [4 r.], 94v; *BiałKat* 36 [3 r.], 38v [2 r.], 126 [2 r.], 166, 231 (19); Ale w tym Artykule zwłáfzczá/ tho łowo Kościoł/ łpolne złych y dobrych zgromádzenie/ á nie Przełożone thylko/ ále też y ty kthorzy poślufzni być máią/ známionuie. *KuczbKat* 75; iáko wielkie dobrodziefytwá od Páná Bogá wzięli ci/ kthorym sie w tym Kościele vrodzić y wychowác doftáło. *KuczbKat* 75; to każdy rozumem y łmyłem obaczy/ iż Kościoł ieft ná ziemi/ tho ieft ludzi zgromádzenie kthorzy Pánu Chriftułowi poślubieni y poświęceni łą *KuczbKat* 80, 70 [3 r.], 75 [2 r.], 80 [5 r.], 85 [3 r.], 140 (23); Widziłz iáko ten Kościoł Auguřtyn ś. opifuie: [...] z tey fukceřsiej y porządneho á nie rozerwánego Bifkupow w tym Kościele náłtępowánia. *WujJud* 136v; Luter kościoł niewidomym czyni. *WujJud* 139, A4, 4v, 6, 8, 20v (184); *WujJudConf* 6v, 30, 31v, 40v, 42v (21); Názwiřko Kápłáńskie zda sie że ieft wzyęto z Bożnice do Kościoła. *RejPosRozpr* c2v marg, b4, cv, c2 marg, c2v [2 r.], c3; Nic inřzego tedy nie ieft Kościoł/ iedno zgromádzenie ludzi wiernych. *RejPosWstaw* [143²]v, [143²] [2 r.], [143²]v [2 r.], [143³] [4 r.], [143³]v, [143⁴] [2 r.] (15); *BiałKat* 13v; iákoż to może być/ áby w tymże też kościele/ gdzie sie Chriftus z Beliálem zgodzić nie może/ mógł Chriftus ćichy/ prawdziwy/ y łprawiedliwy z Antichriftem zaráz krolowác? *CzechRozm* 184, A3, 73; *PapřPan* P4v; *KarnNap* B3v, F3v, G2; á niema być bezecnym/ áni też iáko od obcowánia ludzkiego/ ták od kościoła [*ex coetibus aut ecclesia*] odłáczón. *ModřBaz* 96; w kościele [...] pořtánowił Bog Apořtoły/ Proroki/ Doktory/ y wżytki inne łkutki Duchá Bożego: kthorego včteřnikámi być nie mogą/ kthorzy do kościoła nie idą/ kędy ieft kościoł/ thám y Duch Boży: á gdzie Duch Boży/ tám kościoł/ y wżytká łářká *SkarJedn* 10; Wiktor piłá do Azyanow y Bifkupow onych [...] y groził im wyklęćim y odcięćim od kościoła *SkarJedn* 124; odřczepieńřtwo od Kościoła/ co dzieñ w nowe y więřtze błędy idzie/ iż fię z niego rozna y kácerřka wiárá včzyni, *SkarJedn* 341, A3v, 5, 7 [3 r.], 9 [2 r.], 10 [3 r.] (60); Kościołem (lud Boży) Apořtoł zowie *SkarŻyw* 92; Ołobę kościoła/ nořzą łtářřzy kořcielni. *SkarŻyw* 93 marg, A4, A5v, 31, 80, 87 (77); *CzechEp* 97 [2 r.], 98, 302 [2 r.], 358 [3 r.]; *NiemObr* 82 [2 r.], 150, 179; *ReszPrz* 5 [4 r.], 6 [3 r.], 9, 13 [5 r.], 14 [2 r.] (33); *WerKaz* 286 [4 r.], 289; bo też Kościoł odnowił [*syn Boży*] dźiefieyřzego čzářu/ słuřebniki w nim wzbudził niebieřskiego głófu. *ArtKanc* N16, E5v, K9v, K12, K13, N15v; *LatHar* ++7, 15 marg, 42, 76, 99 (14); Tu fię począł pořt czterdzieřci dni/ kthory Apořtołowie podáli kościołowi *WujNT* 208; Kościoł z Zydow y z Pogánow zebrány. *WujNT* 517 marg; Wżytkie/ kthorzy iedno wyřzli z kościoła/ y kthorzy walczą przećiw kościołowi/ Ian S. názwał Antychrifťami. *WujNT* 820; Odcięty od kościoła nic Bogu przyięmnego czynić nie może. Ian 14.4. *WujNT* Zzzzz2v, *przedm* 8 [2 r.], 9, 16, 31, 32 (207); *SarnStat* *3v, 211; *PowodPr* 41 [2 r.], 54 marg; *SkarKaz* 41a, 43a, 119a, 122b, 351a (14); *SkarKazSej* 672b, 701a.

W połączeniu z zaimkiem dzierżawczym odnoszącym się do Chrystusa lub Boga (604): *OpecŻyw* 56v, 58 [2 r.]; *TarDuch* B7, C8v; modlitwa moja [...] tym będzie pożyteczna ktorzy będą w łonie moim, to ięft w kołciele moim. *WróbŻołt* L7, H3, V6, V7, V7v, X2 (10); *RejPs* 69, 72, 138v, 174v, 195, Ff5; *SeklWyzn* c2; *KromRozm I* Fv, F4, M4v; *MurzHist* Nv; *MurzNT* 51; [Krystus] będziey krolował w domu Yakobowym/ to yeft w kołcyele łwym [...] ná wyeki *KromRozm III* Ev, B5v, C7v, G4v, L, L3 (19); *DiarDop* 107 [2 r.]; *GliczKsiqż* D3v [2 r.], K8v, O2; *LubPs* A3v, A5, B2 marg, B4 marg [2 r.], B6 marg (76); *GroicPorz* a2v; *KrowObr* C, 11v [2 r.], 12v, 13v [2 r.], 14 [2 r.] (17); *RejWiz* A3; *BibRadz* *6, *6v, I 83d marg, 353v, *Ps* 102 arg (16); *OrzRozm* Hv [2 r.]; Nie trzeba ináczey rozumieć/ iedno iż to bog karze kołcioł łwoy/ dla wyłtępku łwego ludu/ á náwięcey tych ktorzy łą przełoženi w nim *BielKron* 199; *OrzQuin* N2v, Z2, Z2v; *SarnUzn* E6v, G5; [Pan] gotow będąc zówždy ná ráthunk á ná włpomozenie Kołciołowi łwemu thu ięfzczę pielgrzymuiącemu ná zyemi. *RejAp* 117v, AA7v, BB3, BB3v, BB4, CC3 (36); *RejPos* A5v, 23, 40v, 48, 49 [2 r.] (80); *RejPosWiecz*³ 96; *BiałKat kt*, 13v, 36, 38v, 133v (12); *KuczbKat* 135, 255; *RejZwierc* 196, 259v; *WujJud* 2, 6, 8, 38 [2 r.], 38v (25); [Apostoł i towarzysze jego] łługami byli Kryftuła iedynego Krolá y Kápłaná w kołciele łwoim. *WujJudConf* 150v, 3, 38v, 47, 55v, 122v (13); Pan Iezus Kryftus [...] łam iedynty zołtawá kápłanem/ y owłzem nawyłzłzym Bilkupem Kołciołowi łwoiemu ná wieki/ łpówuiąc w nim włztyki wrzędý kápłánłkie. *RejPosRozpr* b4, b3 [3 r.], b3v, b4, c [2 r.], c2 [3 r.] (15); *PaprPan* Bv; *KarnNap* E3v [2 r.], F3v, F4 [2 r.]; *SkarJedn* A2v, A7v, 5 [2 r.], 9, 11 (47); *SkarŻyw* 25, 79, 81, 90, 92 (17); *CzechEp* 35, 44, 165; *ReszPrz* 5, 25, 108, 109; *ReszHoz* 135, 136; *ReszList* 146, 149; *WerKaz* 286 [2 r.], 289; Duchowne y łwieckie/ we złym nie włtępane/ odwroć ie od drog ich złych/ á błędow łzkodliwych. Ráčż połłać Anioły by ie wybieráli/ Thwoy Kołcioł czyłłili/ wierne zgromadzáli *ArtKanc* K14v, kt, H2, I17, K9v, K10 (14); *GórnRozm* K2v; *LatHar* 19, 42, 58, 84, 87 (35); *WujNT przedm* 27, 31 [3 r.], 32, s. 3 [3 r.], 9 [2 r.] (75); *JanNKar* C2v; *SiebRozmył* Ev, E2v, E3v; *PowodPr* 43, 44; *SkarKaz* 41a, 118b, 119b, 120a [2 r.], 205b [2 r.] (20); Iełlic Chryftus w kołciele łwoim Monárchią połłtawil: pewnie tá ięft naleplza. *SkarKazSej* 690b, 679a, 681b, 682b, 688b, 690b marg (11); *KlonFlis* A3v.

W porównaniach (6): A yako rodzicy s przyrodzenya przychylni łą dzyatkam łwym/ ták pan bog ma łie ku koscyołowi łwemu. *GliczKsiqż* D3v; Abowiem dziś kołcioł łwięty iáko wierna á łwięta mátká będąc zálrtarzálą [...] ięft wielkiemi [...] wćilki y trapieniem ze włzład ogárniony *LubPs* A3; Kthory Kołcioł iáko Mur/ ták ięft opráwion łwiętołłciámi: przes ktore Dyabli niemogá nas doleć. *OrzList* d3; Ktemu do miálłtá ná gorze zbudowánego przyrownáł kołcioł łwoy łyn Boży *SkarJedn* 12; y był kołcioł Boży kwitnący iáko czyłłta oblubieńcá *SkarŻyw* 511; CHRISTVS Pan náłz nie raz Kołcioł łwoy do łodzi ábo do korabiá przyrownýwał *KlonFlis* A3v.

W przeciwstawieniach: »Kołcioł ((Pana) Chrystusow, a. boży, a. chrzełłcijański, a. Pana, a. pański, a. powszechny, a. prawy, a. zebrania krzełłcijańskiego) ... bożnica (antychrystowa, a. szatańska, a. żydowska) (7), synagoga (szatańska, a. malowana) (3), zbor (dyjabelski, a. kacerski, a. szatański) (3), kacerstwo, niebo, zebranie złołłwych, zborzyszczce odszczepieńskie« (17): A przeto co bez łłowá Bożego yełł włtáwoyno/ nye od kołcyoła ále od zboru Szátánłkyego pod imyenyem kołcyoła yełł włtáwoyno. *KromRozm I* H4; A yednák to nye był práwy kołcyoł boży/ ále złołłwych/ á Synógogá łłátánłka *KromRozm III* L7, E; Tám nie ięft kołcioł Páná Kryftułow/ ále ięft zebranie złołłwych/ y

zbor Dijabelki *KrowObr* 10v, 10v; *SarnUzn* G7v; *RejAp* Ee3v; *RejPos* 137v, 139v [2 r.]; A że to nie iest Kościoł Chryštułow/ ále ráczey Bożnicá Izátáńfka *WujJud* 131v; Od Papieżá ktery fię Kościoł dzieli nie iest kościoł/ ále zborzyłczce odłzczepieńskie. *SkarJedn* d8; *SkarŻyw* 394; Moc którą Syn człowieczy ma grzechy odpufzczáć [...] trwáć będzie ná ziemi do fkończenia światá/ w fługach iego/ y w świętych Sákrámentách/ przez ktore on grzechy odpufzcza w kościele/ á nie tylko w niebie. *WujNT* 133; Nie wfpominam/ iż wielka różność iest między kościołem Chrześcijáńfkim/ á między bożnicá Zydowfká *WujNT* 563, 27, 444.

W charakterystycznych połączeniach: Kościoła odsądzić (2), słuchać, trzymać się (6); do Kościoła iść (przyść) (2), nic nie mieć, prowadzać, przyjmować (przyjęcie) (2), przyłączyć (się) (przyłączenie) (5), przystawać, przywodzić (5), przywrocić się (przywrocon) (2), wchodzić (wejść, wniść, weszcie) (5), wleźć, wnosić, wprowadzać (wprowadzić, wprowadzon(y)) (9), wszczepić (wszczepiony) (3), wwozić; od Kościoła (od)dzielić się (oddzielenie, oddzielony) (6), odcinać (odciąć, odcięcie, odcięty) (7), oderwać (się) (oderwanie) (11), odłaczać (się) (odłączenie, odłączon) (7), odpaść, odrażać się (2), odrywać się, odrzuconym być (odrzucony) (3), odsądzać, odszczepić się (odszczepienie, odszczepieństwo) (6), wygnąć, zbieżeć (2); z Kościoła wychodzić (wyjść, wyniść, wyjście) (15), wykroczyć, wylaczać się (wylęczyć) (2), wypadać (wypaść) (2), wypędzić, wyrzucać (wyrzucić, wyrzucenie, wyrzucony) (12), występować, wywozić; Kościołowi podać (3), sprzeciwi(a)ć się (3), zalecić; ku Kościołowi mieć się, przyznawać się; przeciw Kościołowi powstać; Kościoł jednocić (6), mnożyć (rozmnażać) (5), opuszczać (2), potwarzać (4), pozna(wa)ć (2), rozrywać (2), sprawić [= uczynić], (po)stanowić (postanawiać) (4), (roz)targać (7), zachowywać, założyć, zgromadzać; na Kościoł powstawać; w Kościoł przyjmąć, wkraść się, wprowadzać; za Kościoł mieć się, wydać (siebie samego); Kościołem gardzić (6); nad Kościołem smilować się (2); z Kościołem być, dzierzeć (2), mówić, pojednać się (zjednać się) (2), porównać się, przestawać, święcić, wierzyć (2), wyznawać (2), zgadzać się (9), zjednocić się (zjednoczyć się) (5); przy Kościele stać; w Kościele nauczać (3), pracować, rozumieć, śpiewać, trwać (16), trzymać (2), wierzyć (2), wychować się, zacho(wy)wać (się) (3), zamykać się (zamkniony) (2), zawierać się (zawarty) (2); Kościoł dzięki czyni, się mnoży, mówi, pości, powtarza (2), rozkrzewił się, rozmnaża się, trwa (3), zachowuje; Kościoł chwalebny (3), istotny, ludzki, niepokalany, pewny, pośledni [= poapostolski] spolny, zawołany, z poganow zebrany; Kościoła autor, biskup (12), dosyćuczynienie, duchowny, dzieje, historyja, historyk, jednocenie, kapłan (3), lepsze [= dobro], ludzie, msza (2), naprawa (4), nauczyciel, nauka (4), nieposłuszny, obietnice, obyczaj (2), obywatel, obrońca, obrządek, ofiara, osoba (9), piątno, podwyższenie, podanie (2), pomnożenie, porządek, posłuszeństwo (3), (po)stanowienie (5), potężność, poważność (2), prałaci, prawda (8), przodkowanie, rozciągnięcie, rozdwojenie, rozdzielenie, rozmnożenie (6), rozsądek, roztargnienie (2), sposób (2), sprawy (2), stany duchowne (3), stolica, stroż, świadectwo (3), tajemnica, trwałość, ustawa (8), wierni (2), własność [= właściwość] (2), zachowanie (3), założenie, zezwolenie, zgromadzenie, znak (39), zwyczaj (17); od Kościoła rozdział; od Kościoła potępiony, wyrzucony; Kościołowi pomocny, przeciwny, właściwy; nad Kościołem panowanie; o Kościele piecza; w Kościele przyjęty, ustawiony, zachowany (2), zwyczajny (3); Kościoła, w Kościele godności (1 : 1), pokój (4 : 1), rozerwanie (3 : 3), starszy (6 : 2), zgoda (5 : 1), zjednoczenie (4 : 3); od Kościoła, z Kościoła

uciec (2 : 1); nad Kościołem, w Kościele przodkować (1 : 1); z Kościołem, w Kościele rozumieć (1 : 1), trzymać (3 : 2); Kościół, o Kościele, w Kościele uczyć (1 : 1 : 5).

Frazy: »Kościół obchodzi, święci« [w tym: święci i obchodzi (1)] [szyk; zmienny] (7 : 6): *PatKaz II* 83v [2 r.]; *PatKaz III* 93v; *BielKron* 307; *SkarJedn* 72; *SkarŻyw* 408, 422; *StryjKron* 275; bez żadnego wyraźnego słowá Bożego ábo piłmá ś. święto tych niewinnych dziełek záfwsze kościół święcił y obchodził/ poczáfwszy od czáfłow Apołtołfkich *WujNT* 9, 195, 456 *marg*, Cccccc.

»Kościół rozszerza się (a. szerzy się), Kościół rozszerzony (jest a. miał być); rozszerzenie Kościoła; Kościół rozszerzyć« [szyk zmienny] (5 : 3; 7; 1): Bo Pan Bog nigdy tego niedopuscił/ áby fie błędy ták dáfce szerzyć miály/ iáko fie szerzy Powłzechny Kościół iego. *WujJud* 38; *SkarJedn* 26, 80, 166; CZWARTA CZESC ma w łobie rozłzerzenie kościółá do Pogánów. *WujNT* 435 *marg*, 102, 140 *marg*, 297, 392, [405] (12).

»Kościół śpiewa; śpiewanie Kościoła« = śpiewa się w liturgii Kościoła [szyk zmienny] (28; 2): *OpecŻyw* 12v, 22v, 36v, 187v, 190v; Śpiewanié kościola/ Salve regina. *OpecŻywSandR nlb* 6; *PatKaz I* 8v [2 r.], 14v; *PatKaz II* 20, 22, 24, 24v, 28v (9); *PatKaz III* 87v, 90, 91, 115; Then wirłzyk theż łpiewa kościół wzywaiącz na pomocz ducha łwiętego *WróbŻółt* ii2; *MurzHist* Qv; *RejAp* 49; *RejPos* 109v; *CzechEp* 182, 309; *LatHar* 12, 257.

»Kościół trzyma, dzierży; dzierzano było w Kościele« [w tym: trzymał i trzyma (5)] [szyk zmienny] (16 : 4; 2): Apołtołowie tak rołdawali/ piłmo łwięte tak vczy/ y kościół chrzełcijańłki prawdziwy tak trzymał y iefzcze trzyma *SeklWyzn* a3v, d4v [2 r.], Ev, e3, g4v; *KromRozm I* iI3v, K3v, M3; *KromRozm III* L4v; *GliczKsiqz* Dv; *BielKron* 228v; *KuczbKat* 255; *WujJud* 201; *WujNT* 44, 248, 575.

»Kościół wierzy, wyznawa; wiara, wyzna(wa)nie Kościoła« [w tym: wierzy i wyznawa (2)] [szyk zmienny] (5 : 15; 20 : 4): *PatKaz I* 14v; *KromRozm III* Mv; *BielKron* 225; *GrzegRóżn* O2v; *RejAp* 49; *BiałKat* a2, c3v, 118v, 186, 386; *WujJud* A6v, A7, 25v *zp*, 38, 171v (8); *WujJudConf* 8; *BiałKaz* G4; *SkarJedn* 314, 340; *SkarŻyw* 26; *NiemObr* 135, 142; *ReszPrz* 85; Ciebie po włzyłtkim łwiecie łwięty wyznawa Kościół. Oycá niezmiernego Máiełtatu. *ArtKanc* T17v; Wyznánie wiáry S. Athánázyułzá/ y Kościółá włzyłtkiego/ przeciwko Aryanom *LatHar* 371, 381, 573, 643; *WujNT* 44 [2 r.], 174 [2 r.], 248, 408, 515 (9); (iáko włzyłscy Doktorowie y kościół włzytek wierzy y łłowá te Páńłkie rozumie) *SkarKaz* 5b, 244b.

Zwroty: »być, mieszkać, żyć w Kościele; być z liczby Kościoła« [szyk zmienny] (71 : 16 : 1; 1): *OpecŻyw* 58; *PatKaz III* 105v; my ktorzy miełzkamy w tym kościelu w łáice bożey, dobra dułznego będziemy nafyceni. *WróbŻółt* T8v, X2; *SeklKat* Qv; *KromRozm I* O4; *KromRozm III* C7, C8v, D [3 r.], Dv, D5 (18); Iáko yełt rzecz wdzyęczna żyć w kościelu Bożym *LubPs* dd3 *marg*, S6v *marg*; *KrowObr* 23v, 120; *BibRadz I* 358c; *OrzRozm* M2 *marg*; *OrzQuin* Hv, I3, L4v, N3, N3v (7); *RejPos* 57v, 140; *RejPosWiecz*² 92 [3 r.]; *BiałKat* 41; *KuczbKat* 180; *WujJud* 119 [2 r.], 138, 139v, 219, Nn3; Bo siłá ich iefł w Kościelu/ ktorzy fie Krzełciány zowá/ ktorzy przedsię nie łá przełrzáni. *WujJudConf* 68; ochędołtwo prawdziwe Kościółów Krzełciányłkich nie náleży we złoćie/ [...] ále w pobożności/ w łkromności/ y w łświętych cnotách łudzi tych/ ktorzy łá z liczby kościółá Bożego *WujJudConf* 182, 145v; *BiałKaz* I3v; *SkarJedn* 4, 31, 32, 36; Ale iž też kácerze/ iáko łłowo BOże/ ták y kościół/ łobie przywłáfzcziáią/ tym fieł popiłuiá iž z kościółem trzymáią/ w kościelu miełzkáią *ReszPrz* 13; żaden

świętym/ ani Bogu miłym/ ani zbawionym być nie może/ który w tym kościele nie ieft *ReszPrz* 24, 23, 97; *WujNT* 3, 13, 57 [2 r.], 69 (26); *SkarKaz* Ooood.

»należeć do Kościoła; przysłuchać (*a.* przysłuszać) do Kościoła, k(u) Kościołowi« [szyk zmienny] (6; 3 : 2): Zkąd twirdzą [*Husowie, Donatyści itp.*]/ iż tylko íprawyedliwi á fwyęci ku temu kołcyołowi przyflucháyą *KromRozm III* E7v, C6v, C7 marg, D, F4; Stey przyięgi może każdy obátzyć ieflyże ci Kárdynali rzetzeni co należą do kościoła *KrowObr* 36, 35v, 36; *WujJud* 119v, 130; Stąd też mamy/ że niefami wybráni należą do kościoła *WujNT* 92.

»od Kościoła odstąpić (*a.* odstępować), odstąpienie; Kościoła odstąpić« [szyk zmienny] (12 : 4; 1): *KromRozm I N* marg; *BiałKat* 333v; *WujJud* 30v; *PapPan* Bv; *SkarJedn* 19, 52, 323, 342, D5v [2 r.]; *SkarŻyw* 337; *WujNT* 333, 716; aby też oświecił zaślepienie wżyfłkich Heretykow/ którzy odftąpili od kościoła powłzechnego chrześciánłkiego *SiebRozmysł* Kv; Przetoż brzydźmy fię temi heretyctwy/ ktore do [...] nierozumu przywodzi ízalone od kościoła ś. odftąpienie. *SkarKaz* 118b; *SkarKazSej* 687a, 862b.

»Kościoł rządzic (*a.* rzedzić), sprawować; Kościołem rządzic« [*w tym: rzedzić i sprawować* (19)] [szyk zmienny] (50 : 27; 1): *KromRozm I* F4v; *KromRozm II* e3 [2 r.]; Yefli kto domu íwego rzedzić nye vmye [...] yáko będye kołcyoł rzedził? *KromRozm III* H5, C5v, G2v marg, G3, H4v, L7v [2 r.] (10); *DiarDop* 109 [2 r.]; *LubPs* F3, Z2, aa3 marg, dd6v marg; *KrowObr* 4v, 18 [2 r.], 18v [4 r.], 41, 222v; Tákową moc tobie dawam íprawować kościoł Krześciánłki/ iáką mi dał Pan Kryftus. *BielKron* 142v, 142v [2 r.], 164; *SarnUzn* G4v; *RejAp* AA7v; *GórnDworz* R6; *RejPos* 318; *WujJud* 87 [2 r.], 121v [2 r.], 122 [2 r.], 126 [3 r.], 151v [2 r.] (12); *WujJudConf* 152v [2 r.], 155; *RejPosRozpr* b3v; *SkarJedn* 120, 287 [2 r.], 335, 397; *SkarŻyw* 408; *CzechEp* 417; Pánie Boże który rzedziłz Kościoł íwoy/ prowadziłz go iáko Owieczki, wżák on ten ieft lud twoy *ArtKanc* I15v; nád ktorą [*trzodq*] was Duch S. poftánowił Biskupámi; ábyście rzedzili kościoł Boży *WujNT Act* 20/28, s. 50, 60, 63 [2 r.], 103 [2 r.], 416 [2 r.] (16); *SkarKaz* 206a; *SkarKazSej* 675a.

»służyć (*a.* posługować, *a.* usługować) Kościołowi; służyć, usługowanie (*a.* posługa) w Kościele; służba Kościoła« [szyk zmienny] (12; 1 : 5; 1): *KromRozm III* F5v; *OrzRozm* V2; *OrzQuin* G4v; *RejAp* 69v; *RejPos* 318; Dyakonowie tákże/ Subdiakonowie/ Akoluty/ Exorcyftowie/ Odwierni/ kościołowi służą y potrzebni íą. *WujJud* 142, 185; ACżkolwiek Miniísterium álbo wługowanie w Kościele świętym/ íciąga fię też ku wzbudzánium y zachowánium modlitw połpolitych *RejPosRozpr* b3, b3 [2 r.], c2v, c4; *ReszList* 188; *ArtKanc* K17; *WujNT* 516, 519, Zzzzz3; *SkarKazSej* 681b, 682b.

»trwać w Kościele, przy Kościele; w Kościele przetrwać« [*w tym: trwa i trwać będzie* (2)] [szyk zmienny] (21 : 1; 1): *KromRozm I* Pv; *KromRozm III* D3, H6v, H7 [2 r.], N5; *GrzegRóżn* F3v; *SarnUzn* D8; A wważ to sobie/ iáko tho ieft mocny ízczyt ná kázde niebefpieczeństwo/ mocnie á ítale trwać przy kościele Páná íwe⁸⁰. *RejPos* 139v; Nie o tychci tu Ian ś. mowi/ ktorzy [...] wiary nieodftępuią/ ále w kościele trwáią; bo ci z kościoła niewyflzi. *WujJud* 139; *RejPosRozpr* cv marg, c2 [2 r.], c3 [2 r.]; *SkarŻyw* 363; *ReszPrz* 55; *WujNT* 369, 589, 765, 821, 830, 836.

»wierzyć Kościoł, w Kościoł; Kościoł wyznawać« [*w tym: wierzyć i wyznawać* (1)] [szyk zmienny] (20 : 4; 6): *SeklKat* B4v, P4v; *KromRozm I* K3; ponyeważ w Apoftólłkim háłle á wyznányu wyáry/ nye kołcyoły/ ále kołcyoł wierzimy y wyznawamy *KromRozm III* E6v, C5, C5v, G4, G6v; *KrowObr* A4;

GrzegRóżn E4v, F3; *SarnUzn* G3; wierzymy kościoł święty Krześciánki/ tho iest/ święte zebranie wiernych Pánłkich. *RejPos* 349; *BiałKat* 116, 126; *KuczbKat* 70, 80 [5 r.]; możemy dobrze mówić w Kredzie: Wierzę w święty Kościół Powłzechny. *WujJud* 57; *SkarJedn* 16, 354; *ReszPrz* 14, 88; *ArtKanc* M10, M11; *WujNT* 44.

Wyrażenia: »Kościół apostołski, (ktory) jest apostołski« [*u katolików : Kościół mający sukcesję apostołską; u protestantów: Kościół oparty na wzorcu gmin chrześcijańskich z czasów apostołskich*] [*szyk 22 : 23*] (39 : 6); *SeklWyzn* d4v; *KromRozm I P2v*; A dla tego nye tylko yeden/ fwyęty/ y powłfechny/ ále y ápoštołłki kołcyoł ono flawne Concilium Konstántynopolłkye wyłłłłey námyenyone wyznawa: iż ápoštołłki/ á nye ináłłfy rząd wnim być ma. *KromRozm III* G4, C5v, C6, E5v, G3v *marg*, G6v (11); [*jedzą tego Baranka w jednym domu*] kołciele Świętym krześciánłkim/ y Apoštołłkim/ kthory łię nie w Rzymie zá Papieżow/ ále iesztze od Iádamá y Iewy zátzłł/ był zá Kryłtułá y Apołthołow iego/ y po wlyłłtkim łwiecie łię rołprołzył. *KrowObr* 186, B3v, C4, 131v [2 r.]; *OrzQuin* Iv, 12, L4v, N3, T2v (6); *BiałKat* 126; *WujJud* 25v, 135 [2 r.], 239v, Mm3v, Mm4 (7); *WujJudConf* 12; *RejPosWstaw* [143⁴]v [5 r.]; *SkarJedn* 31, 34; *ReszPrz* 14; *LatHar* 91; *WujNT* 375, 825, 836.

»Kościół bojujący« = *militans Ecclesia* [*szyk 7 : 1*] (8): *PatKaz III* 140; *KromRozm III* B3; Słuchayże záłię iáko łie záłmułły drugie łłłczce [...] tho iest/ kołcioł ten tu ná zyemi boiuiący w wierze Pána łwego. *RejPos* 223v, 223v; *WujNT* 13, 108, 669, 850.

»Kościół (jest) boży; Kościół Boga (żywego, a. miłego, a. jednego)« = *Ecclesia Dei Vulg* [*szyk 675 : 9*] (679; 5): *PatKaz III* 105v; Mamy wiedziec, iż kołcioł boży ma trzy łtadła, dwie na tym łwiecie, a trzecie w niebie *WróbŻółt* aa4; *SeklWyzn* d2v; *KromRozm I* F, F4v; *MurzNT* 58; *KromRozm II* a2v, y2v; káżdá z tych łekt myeni/ iż nye iny/ áni która inłłfa łektá/ okrom yey/ yełł kołcyołem bożym. *KromRozm III* B6, A4, A6v [2 r.], B *marg*, B2v, B4v *marg* (65); *DiarDop* 103, 109; *LubPs* A3v [3 r.], A4 [2 r.], A4v [2 r.], A5, N *marg* (28); Dijakonowie łá iesztze/ łludzy Kołciołá Bożego áłbo opátrzyłielowie vbogich łudzi w kołciele Bożym/ łirot y wdow. *KrowObr* 4v, 4v [3 r.], 9 [3 r.], 35v, 40v, 50v (31); *Leop* 1. *Cor* 15/9, *Gal* 1/13, *Philipp* 3/6; *OrzList* d2v, d3, d3v [2 r.], d4v, e [2 r.] (15); *BibRadz* *4v, *5, I 461a *marg*, b *marg*, 478c (8); *OrzRozm* D2 [2 r.], D2v, F3v, M2, P4; *BielKron* 176v; *GrzegRóżn* A2v, G3v, Mv, O2v; *OrzQuin* C4, G4, K3, K3v, M3v (16); *SarnUzn* B3, B7v, C3, D8 [2 r.], G4v (8); (*marg*) Co iest Kołcioł Bogá żywego. (–) Toł iest kołcioł zbior łwiętych á wybránych Pánłkich/ ktorzy łá w tym nowym Ieruzalem *RejAp* 41, Dd2; *RejPos* 137 *marg*, 261v, 318, 347 *marg*; *RejPosWiecz*³ 97v; *BiałKat* 36v *zp*, 118v [2 r.], 126 [2 r.], 173v, 211 (10); *KuczbKat* 80, 165, 215, 390; *WujJud* A8, B6, 4v, 8v, 37 (31); *WujJudConf* 31v, 32, 36v, 47v, 48 (40); *RejPos* *Rozpr* b4, b4v [2 r.], c2 [3 r.], c2v [5 r.], c3 (15); *RejPosWstaw* 42, 143v, [143⁴], 144; *BiałKaz* M4; *StryjWjaz* C2; *CzechRozm* 182v, 184, 184v, 191; *KarnNap* *ktv*; *SkarJedn* *kt*, A4v, A5v, A7v [4 r.], A8 (140); *Oczko* 30; wđdy łie w tych kochaymy/ ktorzy łá ták łwięł y ták zacni iż z nich familia náłzá/ to iest kołcioł Boży y my łami ozdobe wielką mamy. *SkarŻyw* A4, A2, A2v [2 r.], A4v, A5v, 16 (100); *CzechEp* 50, 97 [2 r.], 374, 408, 409 [2.]; *ReszPrz* 4 [2 r.], 5, 16, 21, 22 (24); *ReszList* 147, 152, 180, 184, 188, 192; *PaprUp* L4; *LatHar* +7, [+ 11], 4, 7, 8 (24); *KołakSzczęł* Cv; *WujNT* *przedm* 3 [2 r.], s. 13, 20, 21, 32 *marg* (33); *WysKaz* 19; *JanNKar* A3; KOłcioł Boży miáłtem łię

Hierozolimą zowie/ y gorą Syońką ná ktorey Ieruzálem záładzone było. *SkarKaz* 633a, 40a, 43a, 81b, 120a, 158a (32); *SkarKazSej* 700a.

»ewanjelicki Kościoł« [obraźliwie ze strony katolików o protestantach] (1): Lecz o Ewángelickim kościele niewidomym ni słowka nie słyszemy. *WujNT* 443.

»Kościoł jeden(że), jedyny, (ktory) jest jeden« [szyk 20 : 59] (55 : 1 : 23): *SeklWyzn* Bv; *KromRozm I* [P2v]; po ktorych [znakach] práwy kołcyoł boży poznawamy y poznác mamy/ ktory yełt yeden/ fwyęty/ powłfechny/ y Apołtolłki. *KromRozm III* C6, C5v, D8, E5v [2 r.], E7 [2 r.], G3 (15); *KrowObr* A4, 222v; Iásnie się pokázue [...] pomieszánie ięzykow w náuce wiáry Krześciánłkiey/ ktora w iednym iednego Bogá Kościele/ záwždy y włzędzie ma być iednych włt *GrzegRóżn* A2v, H; *OrzQuin* G3v, Iv, I2, L4v, N3 (10); *BiałKat* 126 [2 r.]; *KuczbKat* 75, 80; *WujJud* 2, 25v, 116 [4 r.], 220v, 248 (12); *WujJudConf* 118v, 153v; *SkarJedn* A6v [2 r.], A7v, 19, 26, 37 (16); Krzyłz [...] Páńłki [...] fkułł narody w ieden kościoł/ w iedną wiárę/ y iedną głową w miłości iey fpołł. *SkarŻyw* 120, 399 [2 r.]; *ReszPrz* 14, 94, 108; *LatHar* 91; *WujNT* 30, 57, 515, 836, *Zzzzz2v*; *PowodPr* 34; *SkarKaz* 606a.

»jedność, jednota Kościoła« 108 : 2] (109 : 1): *LibLeg* 8/133v; *KromRozm I* B4v, E2v, Fv, N, O2v (6); A to yednołć kołcyoła od yednego: ktory yełt głową yego. *KromRozm III* L8v, C5v, D6 [2 r.], D8, E4, E6v (31); *LubPs* Nv marg, X4 marg [2 r.], bb2 marg; *KrowObr* A4v; *BielKron* 157v, 208v; *OrzQuin* 12, Aa4v; nam w tym zamieszánium lepiej fthác przy ftárych zwyczáioch á przy połfuzieńftwie á iednocie kołcioła. *RejAp* 66; *WujJud* 140 [2 r.], 168, 257v, 258, Mm4; *WujJudConf* 137v, 139v, 207v; *RejPosWstaw* [143²]v; *KarnNap* ktv [2 r.]; *SkarJedn* kt, A4v [2 r.], A6, A7v, A8 (35); *SkarŻyw* 26, 115, 120 [2 r.], 321, 520 [2 r.]; *WujNT* 44, 77, 253, 333, 382; *SiebRozmysł* E2v; *SkarKaz* Ooood; *SkarKazSej* 688b.

»kacercz, odszczepieniec, apostata, heretyk Kościoła« [w tym: apostata, kacercz i odszczepieniec (1), kacercz i heretyk (1)] (2 : 2 : 1 : 1): Biskup Krákowłki/ mnie vbogiego [...] flugę Pána Iezu Kryłtá vkrzyżowánego [...] nazwał Apołtátą/ kácerzem y odłftzpieńcem kołcioła Świętego Krześcijánłkiego *KrowObr* A2v, A2v [2 r.], A4v, 145v [2 r.].

»Kościoł (jest) katolicki« = Ecclesia Catholica Cn [szyk 54 : 12] (66): *SkarJedn* A8, 16, 19, 25, 26 (10); *SkarŻyw* A2v, A3v, 120, 279 [2 r.], 369; *ReszPrz* 14; *LatHar* 682; Oprocz Kátholickiego kołcioła nie máłz zbáwienia. *WujNT* 678 marg, przedm 8, s. 39 [2 r.], 44 [2 r.], 97 marg, 114 (40); *PowodPr* 55; *SkarKaz* 44a, 418b [2 r.], 607a, 608a, Oooob, Oooo2a.

»Kościoł (Pana) Krystusow(y) (a. Chrystusow(y)), Pana Iezu Krysta« [szyk 152 : 6] (156 : 2): *SeklWyzn* c2v; *SeklKat* Qv; *KromRozm I* M3; *KromRozm II* b3v; A ten znak [...] dzyeli kołcyoł Kryłtułow od Zydowłkyego/ ktory/ yákoł flyłłł/ też myál záwołánye kołcyoła bożego *KromRozm III* D6v; A przeto/ gdzye fye im [luteranom] przytráfi o kołcyele mowíc/ fwemi kołcyołmi/ álbo też bożym tylko álbo Kryłtułowym kołcyołem ij zową: powłfechny/ ktory włfyłtko krzełciyanłtwo od czáłow Apołtolłkich wyznawa/ omiáyá. *KromRozm III* E5, A4, B5v, C3, C6, D6v (18); ACzkołwiek otkym dobrze wiem/ Iż kołcioł Pána Iezu Kryłtá Syná Bożego [...] niemoże ftać/ bes prawdziwych y wiernych Biskupow *KrowObr* 126, 10v, 33 [2 r.], 35v, 36, 42; *BibRadz* *7, Is 10 arg; *GrzegRóżn* B2v, E4v, F; *RejPos* 218v; *RejPosWiecz*² 92 [2 r.]; *BiałKat* c3v, 161, 261, 278v; *WujJud* B6, 120v, 121v, 122, 127 (24); *WujJudConf* 51, 125, 137v, 206; *RejPosRozpr* c2v, c3v; *RejPosWstaw* 143v marg, [143²],

[146²]v marg, [143³], [143⁴]v [5 r.]; *KarnNap* E4; Na przywileie y nawyższe Páterstwo y Biskupstwo Piotra S. w kościele Chrytułowym/ wftąpili prawem Bożym Biskupowie Rzymfcy *SkarJedn* 101, A8, 9, 10, 11, 25 (15); *SkarŻyw* 80, 597, 600; *ReszPrz* 28, 104; *WerGośc* 259; *LatHar* 509; Oto kościół Pána Chrytułow/ po w niebowftąpieniu iego miał pościć. *WujNT* 39, 31, 43 [2 r.], 44, 57, 67 (49); *SkarKaz* 242a, 550b, Oooo2c; *SkarKazSej* 681a [2 r.], 682b.

»Kościół krześcijański (a. chrześcijański, a. krześcijańskiej wiary)« [szyk 269 : 9] (278): *FalZiołUng* Y 119; Kościół krześcijańskiej wiary, którą wiarę pan Iesus nauczał *WróbŻółt* Z4; Przez gorę Syon rozumie sie kościół Krześcijański. *WróbŻółt* qq5, H2v, I8, T7v, T8, T8v (14); *RejPs* 128v; *SeklWyzn* Av, a3v, a4v, Bv, c2 (16); *SeklKat* B4v, P4v, Q, Qv, Q3 (7); *KromRozm I* B3, Cv, C4, C4v, E4v (16); *MurzHist* C, G3; *MurzNT* 33v; *KromRozm II* a2v, a3v, a4, a4v [2 r.], bv (13); *KromRozm III* B5v, C2, F4, H7, Iv (12); *Diar* 49; *DiarDop* 101; *GliczKsiąż* Dv [2 r.], K8v; Duchownym mieczem obłudliwi do kościoła krześcijańskiego bywają przywodzeni. *GroicPorz* a2v, hv; *KrowObr* A2v, A3 [5 r.], A4v [3 r.], C, C4 [2 r.] (74); *Leop kt*, HHh4, YYyy4, VV v; Iako dwanaście pokolenia Izraelfkie znamionują wżytok kościoła krześcijańskiego y liczbę wybranych *BibRadz I* 446a marg; *OrzRozm* F3, Gv, M2; *BielKron* 139v, 142v [2 r.], 152v, 154, 156 (29); *OrzQuin I*, Iv, I2, I2v, M4v; *SarnUzn* A3, G3; *LeovPrzep* C2v, D; *RejAp* 103, 103v; *RejPos* 23, 49, 125, 197 marg, 286v, 349; *RejPosWiecz*² 92 [2 r.], 94v; *BiałKat* a2, 41, 166, 173v, 186 (13); *KuczbKat* 410; *RejZwierc* 11v; *WujJud* 142, 166, 183v, 244v; *WujJudConf* 51, 84, 129v, 206; *RejPosRozpr* c [2 r.], 143v; *BiałKaz* G4, M4; *SkarJedn* 274, 300; *Oczko* 30; *NiemObr* 85; *ReszPrz* 12, 14, 16 [2 r.], 52, 61 (9); *ReszList* 146, 157; *ArtKanc* M10, M11; *WujNT przedm* 9, s. 12, 102 marg, 439, 455 (10); *SiebRozmyśl* G4v, Kv.

»naprawa Kościoła« (6): [Izajasz] Proroemie o naprawie Kościoła. 14. Grozi nieprzyaciołom iego y bálwochwálcom. 19. Opowieda o wezwánium pogánow. 22. Vkażuie że naprawá kościoła ftać wiecznie będzie. *BibRadz Is* 66 arg, *Is* 1 arg, 6 arg, 54 arg, 60 arg.

»Kościół niebieski« [szyk 4 : 1] (5): *PatKaz III* 140; á kyedy bog wfflytko we wfflytkich będzie: To yeft łam przez fye w wybranych á w kołcyele nyebyefkim *KromRozm III* H7, A8v marg, B2v [2 r.].

»Kościół niewidia(l)ny, niewidomy« [szyk 2 : 1] (2 : 1): Przeto dla tych łamych [wybranych] kościół niewidiałny zwan być niemoże. *WujJud* 139; A to przeciw niewidziánemu kościołowi/ ktory Sektarze łobie wymyślają. *WujNT* 405, 443.

»Kościół nowy, Nowego Testamentu, Nowego Zakonu« [szyk 10 : 2] (6 : 3 : 3): Tho ieft wiem iż wyfluchafz w tym kołciele nowego zakonu. *WróbŻółt* T8, X2; *LubPs* T2v; *Leop Ps* 86 arg; *SkarJedn* 391, [d10]; Vkażciefz taką ofiarę v Chrześcian/ w nowym kołciele z pogánftwá zebránym *SkarKaz* 158a, 382a, Ooooc; Ná kościół nowego Teftámentu/ y ná zakonodawcę iego pátrzymy. *SkarKazSej* 690b, 679a, b.

»Kościół Pański, Pana« [szyk 105 : 1] (103 : 3): *KromRozm III* M4; *LubPs* A4v, D3v, E marg, E2 marg, F2 marg (36); *KrowObr* 123; *RejWiz* 140; *BibRadz* *4v, I 351a [2 r.], *Ez* 39 arg, I 461b marg; *KochZg* A4; *RejAp* AA6v, CC2v [2 r.], 26v, 63v, 67 (31); *RejPos* A6, 49 marg, 51, 57v, 139v [3 r.] (21); *BiałKat* 161; *WujJud* 86; *WujJudConf* 125; *RejPosWstaw* 143v; wtey że załudze Pána twego klucze rozwiązania grzechow twoich/ w kołcielle tegołz Pána/ ktorego on krwią fwą nábydz

raczył. *BiałKaz* B4; *KarnNap ktv*, B; *SkarJedn* 68; fkaąd pánno wielkąs rádość miálá/ Widząc iż kościól páńfki/ mocnie fię gruntuie/ W którym Duch święty miefzka/ y lam gi fpráwuie. *SiebRozmysł* K3v.

»Kościoł powszechny (*a.* powszechni), pospolity, powszebytny (*a.* powszebytni); (ktory) jest powszechny, ji zową powszechny; powszechność Kościoła« [*w tym: pospolity albo powszechny (3)*] [*szyk 270 : 115*] (347 : 26 : 2; 9 : 1; 3); *KromRozm I* Ev, E4v *marg*, F2, F3v, Gv (18); *KromRozm II* c3, v4; Ztąd możelz porozumyeć/ co yeft pófpolity álbo powfłechny kołcyoł *KromRozm III* E4, C5, C5v [2 r.], D8v *marg*, E, E2 *marg* (46); *Leop kt*, Nn; Wierzę święty Kościoł Powfłebytni. *GrzegRóżn* F; *OrzQuin* Iv, I2, L4v, N3, T2v, Aa6; Wierzę Kościoł powfłebythny Krzeáciánfki. *SarnUzn* G3; *LeovPrzep* C2v; *BiałKat* a2, 43v, 116, 126 [2 r.], 186 (10); *KuczbKat* 70, 75, 80, 210, 230, 250; Stany Duchowne kołciołá Powfłechno⁸⁰. *WujJud* 141v *marg*, A6v, A7, A8, B3, 136 (108); Drudzy zaś oderwawfzy fie od świętego z pófpolitym Kościołem obcowánia/ woynę z nim o Synu Bożym á o Duchu ś. záczełi *WujJudConf* 6; A ták wfzyfcy prawdfziwi Bifkupi á Páfterze w Kościele Powfłechnym porządnie tych kluczów vżywáią/ y rozgrzełzáią ludźie/ gdy Ewángelią Chryftułowę y w niey odpufłczenie grzechow wiernym [...] wyáwiadczáią. *WujJudConf* 88v; gánimy Donáfty [!]/ ktorzy Powfłechność Kościołá do Affryki tylko á do fwoich kátow ścifkáli. *WujJudConf* 116v, 5, 8, 22v, 24v, 27v (32); *RejPosRozpr* b4; *RejPosWstaw* [3 r.], [143²]v [3 r.], [143⁴], [143⁴]v; *SkarJedn* A7v, 3, 5, 6, 10 (19); *SkarŻyw* 520; *CzechEp* 42, 97, 132, 164; *NiemObr* 24, 26, 27, 122, 135 (17); *ReszPrz* 4 *marg*, 6 *marg*, 14, 24, 25 (12); *LatHar kt*, +2, +7v [2 r.], 7, 9 (18); ziednay fię z brátem twoim: á dáleko więcey z kościołem powfłechnym/ ktory ieft zupełne bráctwo wfzytkichChrzeáciánow. *WujNT* 22; Papieź nie ieft Bifkupem y Rządzcą lámego miáltá Rzymu/ ále wfzytkiego domu Bożego/ ktory ieft kościoł Powfłechny *WujNT* 726, *przedm* 5, s. 3, 8, 16 [2 r.], 21 *marg* (66); *WysKaz* 34; *SarnStat* 193; *SiebRozmysł* Kv; *PowodPr* 34, 55; *SkarKaz* 381a, 519a, 520b; *SzarzRyt* A4v.

»prawdfziwy, prawy Kościoł« [*w tym: prawy a prawdfziwy (1)*] [*szyk 80 : 66*] (99 : 48); *SeklWyzn* a3v, Bv [2 r.], c2 [2 r.], c2v, d4v (12); *SeklKat* Q2 [3 r.], Q3 [2 r.]; *KromRozm I* [P2]v; *KromRozm II* b3v, y2v; *KromRozm III* B6, B7v, C2v [3 r.], C3, C5 (18); *LubPs* B *marg*, D3v, F3v *marg*, F4 *marg*, I *marg*, N, Q2v; A przełto ty walze pófwiácánia/ ták kołciolow/ [...] iako thefz ołtarzow/ nic infzego nieznamionuią y nie fą/ iedno s prawdfziwego Kościołá Bożego [...] náfmiewifko *KrowObr* 102v, 35v; *OrzList kt*; *BibRadz* Agg 2 *arg*; *OrzRozm* F3 *marg*; *GrzegRóżn* F3v; *OrzQuin* M4v; *RejAp* 67 [3 r.]; Ták iákoby tho y dziś káždemu wiernemu przyftáło fzukác á pytác fie/ gdzie ieft práwy kołcioł/ á gdzie fą práwe á wierne náuki Krzeáciánfkie/ opuściwfzy niepotrzebne wymyfły á wynaláfki ludzkie y fwiátá tego. *RejPos* 23, 49, 137 *marg*, 139v [3 r.]; *BiałKat* a2, 13v, 118v, 126 [2 r.]; cí co fłomę y śiáno buduią ná Chriftuśie fundámencie/ do práwego kołciolá nie należą *WujJud* 119v, 2, 8v, 116, 118, 118v (20); *WujJudConf* 115, 126v, 128, 129, 130, 130v, 213v; *RejPosRozpr* b4v; *RejPosWstaw* 143v [2 r.], [143²] [3 r.], [143²]v [3 r.], [143³] [2 r.], [143⁴]v [7 r.]; *BiałKaz* G4; *SkarJedn* A7v [2 r.], 6, 17 [2 r.], 23, 32 (12); *CzechEp* 97 [2 r.]; *NiemObr* 81; *ReszPrz* 14 [3 r.], 25, 28, 88; Succelfia páfterzow ieft znákem kołciolá práwego. *WujNT* 676 *marg*, 124 *marg*, 393 [3 r.], 397, [405], 676 [2 r.], 696, Zzzzz3, Cccccc; *SkarKaz* 418b.

»przełózeństwo Kościoła, nad Kościołem, w Kościele; zwi(e)rzchność Kościoła, nad Kościołem, w Kościele; władza nad Kościołem, w Kościele« [*w tym: przełózeństwo a zwirzchność (3), władza*

i zwirzchność (3) [szyk 23 : 2] (4 : 3 : 2; 4 : 7 : 7; 1 : 3): A tak maż dowodne pińmo á flowo boże o przełożeńftwy á zwirzchnoñci Pyotrowey w kołcyele Kryłtułowym *KromRozm III* M7v, L2, M3 *marg*, M8, N3v (10); [*Chrystus*] miał wzyać zwirzchność nád kościołem swoim. *LubPs* dd6v *marg*; *RejPos* 302; Heretyk ten ieft/ ktory zániedbawłzy zwirzchnoñci Kościoła Powłzechnego niezbożnych wymyłłow łwych vporną myślą broní. *WujJud* 21, 117, 151v, 240, Nn7v; Drugá władza y zwirzchność w kościele Bożym/ ieft łżubna álbo vrzędowa z pewnym zleceniem od Pána zwirzcknego podána *WujJudConf* 151v, 152v; *SkarJedn* 143, 162, 163, 164; *WujNT* 217, 390.

»przełożony Kościoła, w Kościele; sprawca, rządźca, urzędnik Kościoła« [w tym: *sprawca i rządźca* (4), *sprawca a (albo) przełożony* (2), *sprawca abo (i) urzędnik* (2)] [szyk 41 : 6] (20 : 2; 25 : 4 : 4): *KromRozm I* F, O2; *KromRozm III* G2v, H4v, M3, N8, O7v, Q2v; [...] ieft ofobliwe s fukánie złich łprawcow kościoła Pánłkiego/ ktorzy łie iedno łami nád ludem Bożym pałtwią *LubPs* N5v, O *marg*, T3 *marg*; *KrowObr* 16v, 17, 17v, 18v, 19v, 22, 25; *BielKron* 205; Gwiazdy to iuż wiemy iż pińmo zowie wierne náuczyciele á łprawce álbo przełożone Kościoła Pánłkiego łwiętego *RejAp* 76v; *RejPos* 23 *marg*, 24, 184, 211, 315; Papieź ieft widomym łprawcą Kościoła. *KuczKat* 75 *marg*, 75; *WujJud* 134v; *SkarJedn* 186, 274, 296; Miniłtrowie kácerłcy biorą łobie vrząd [...] oprócz dozwołenia y potwierdzenia przełożonych kościoła powłzechnego. *WujNT* 452, 390 [2 r.], 416, 419, 482, 726 *marg*, Aaaaaa3v; *PowodPr* 22; Izali łprawca ábo vrzędnik kościoła Bożego/ to ieft Duch ł. nie odpráwował vrzędu łwego? *SkarKaz* 550b, 205b, 206a, 607b.

»od Kościoła, w Kościele przyjęty« [szyk 9 : 1] (9 : 1): *Diar* 51; *Leop kt*, Nn, YYyy4; *BibRadz* *5v [2 r.]; *LatHar* 572; Tu mamy Sákráment ołtátecznego pomázánia/ od Pána Chriłtuła vłtáwiony/ od ł. Iákubá zálecony/ od kościoła Kátholickiego przyjęty/ y áż do czálów náłzych vczłiwie záchowány. *WujNT* 795, *przedm* 3, s. 63.

»Kościoł przysłzy« (1): Iezu ktorys w przypowiełciach mowíczy do tkułcz [!] y do apostołow łtan kołcioka [!] przyłżłego opowiedáł. *TarDuch* B4.

»rząd Kościoła, w Kościele; urząd Kościoła, w Kościele; sprawowanie, rządzenie, sprawa Kościoła« [w tym: *rząd i (a) sprawowanie* (2), *rządzenie i sprawowanie* (2)] [szyk 29 : 2] (8 : 4; 1 : 2; 9 : 7 : 4): *KromRozm I* Kv, T; Tákże y to przełożeńftwo á zwirzchność kołcyoła powłłechnego nye dla ofoby Pyotrá S. pan dał ále dla rzádu á łprawowánya kołcyoła łwego *KromRozm III* N3v, G3 *marg*, H2v; *GroicPorz* a2v; *BielKron* 222; *KuczKat* 80; Ale Concilium [...] ma w łobie wagę y władzú Kościoła Powłzechnego: poniewáż ie Duch ł. połtánowił ku łpráwie Kościoła Bożego. *WujJud* 37; Owa wam nie miły ten rząd w kościele: że włzyłcy do głowy łie vćiekáią *WujJud* 85; Tákíe práwá vrząd y zwirzchność włzeláka w kościele/ ma dawno łpíłáne y vłtáwione/ iedno ie chowác potrzebá. *WujJud* 214, 39, 117, 124v, 142; *RejPosRozpr* c3; [*Biskupowi Rzymłkiemu*] w łwiętym Pietrze/ daná ieft zupełna moc/ ná rządzenie y łprawowánie włzytkiego kościoła [!]. *SkarJedn* 275, 58, 60, 147, 188, 273; *SkarŻyw* 317, 363; Abyłmy y my welpołek z nimi [...] náukę ich wdźięcznie przyimowáli/ rząd w Kościele záchowáli. *ArtKanc* K17; *WujNT* 51, 217, 390, 479; *SkarKaz* 607a, 608a.

»Kościoł rzymłki« = *Kościół rządzony przez papieža i kolegium biskupów pozostajících z nim w łącznoñci*; *Ecclesia Romana Cn* [szyk 14 : 5] (19): Synowie pokoíu nigdzie indźie/ iedno w Powłzechnym Rzymłkim Kościele być niemogá. *WujJud* 219, 14v, 132, 133, 134v, 135 (13);

WujJudConf 121v, 161v; Gdzie fię za morzem dáleko/ aż prawie/ iáko mowią/ ná innym świećie/ Rzymłki kościoł różłzełzył [!]/ y zagony puścił *SkarJedn* 166; *SkarŻyw* 337; *tey Praxidy* [...] Kościoł náłz Rzymłki obchodzi dzień S. Lipcá 26. dnia. *StryjKron* 275; *CzechEp* 50.

»sługa Kościoła« (26): *LubPs* dd3v, dd4v *marg*; *KrowObr* A4v, D, 4v, 5, 5v (9); *OrzRozm* Hv; *RejPos* 119, 119v, 235; *RejPosWiecz*³ 96, 97v [3 r.]; *BiałKat* 161; *WujJud* B6, 141; Abowiem w nowym Tełtamencie nigdzyey nie naydzyełz/ áby kędy łługi łłowá Bożego y Kołciołá iego zwano Kápłany *RejPosRozpr* c2v, b4v; *BiałKaz* M4; *WujNT* 419.

»społeczność, spólność Kościoła; spólny Kościoł« (12 : 1; 1): *RejPs* 72, 195; *LubPs* F2 *marg*, M *marg*, M3 *marg*, Z4v *marg*, bb2 *marg*; *RejPos* 23v, 140 [2 r.]; iżby też Odłzczępieńcy y Kácerze zdrowego rozumu dołtáli/ y ku łpolności Kościołá Bożego/ [...] zaś sie przywroćili *KuczKat* 390; Przetoż káždy kołcioł powiátowy/ názywan bywa zgromádzieniem wiernych/ ktory ku iedności á łpołeczności należy onego powłzechnego Kołciołá *RejPosWstaw* [143²]v; nigdy przeciw iedności łpolnego y powłzechnego kołciołá/ ná żadną rzecz nieprzyzwolę. *SkarŻyw* 520; *WujNT* 431.

»starożytny, staradawny, stary Kościoł« (2 : 1 : 1): Świádectwo łtarádawnego Kołciołá po Apołtolech aż do tego czáfu. *SarnUzn* G5 *marg*; *RejAp* 67; *WujJud* A8, 16v.

»świátości Kościoła« = *sakramenta św.* [szyk 3 : 2] (5): Máłżeńłtwo [...] włáfnie y prawdźiwie między infzymi Połzechnego Kołciołá Świátoáćiami policzone ielł *KuczKat* 250, 230; *WujJud* B6, 159, Nn3.

»Kościół święty (*a. naświętszy*), (ktory) jest święty; świátołbliwość (*a. świętołbliwość*), świátość Kołciołá« [szyk 398 : 87] (468 : 14; 2 : 1): *OpecŻyw* 9v, 22v, 26v, [34]v, 36v; *PatKaz I* 3; *LibLeg* 8/133 [2 r.], 133v [2 r.]; *WróbŻołł* H3 [2 r.], I6v, T8, T8v, X2 (10); *RejPs* 69, 128v, 140v; *SeklWyzn* Bv, d4v; *SeklKat* B4v, P4v, Qv; *RejKup* obv; *KromRozm I* E2 [2 r.], E2v, F, F4, K2v (11); *KromRozm II* a3v; Bo łą y byli w myełcyech/ powyełcyech/ żyemyach y narodźyech rozmáite zebrányá krzełciyanow/ ktore myály záwołánye łwyętego kołcyołá *KromRozm III* D8, A2, C3, C5v [2 r.], C6 [3 r.], C7 (34); *DiarDop* 101, 102, 107; *LubPs* A2v [2 r.], A3, A3v [4 r.], A4 [2 r.], A4v [3 r.] (74); *GroicPorz* a 2v; Albo theż gdy kołcioł Dijabelłki y Anthykryłtá Rzymłkiego/ prorocy fáłłzywi názywáią/ kołciołem łwięthym krzełcijáńłkim/ á kołcioł łwięty Apołtołłki y krzełcijáńłki/ kołciołem przeżywáią Dijabelłkim. *KrowObr* C4; Powiedz mi prołzę ćie? Iełł ielł Kryłtus Syn Boży w Duchu łwoim w kołciole łwięтым obetzny/ álbo nie ielł? *KrowObr* 10, A2v, A3 [4 r.], A4, A4v [3 r.], Bv [2 r.] (82); *Leop Eph* 2/21; *BibRadz* *4v, *6; *OrzRozm* F3; *BielKron* 78v, 142v, 144, 171v, 173, 201, 208v; *GrzegRóżn* E4v; *OrzQuin* Iv, I2 [2 r.], I2v, L4v, N2v (12); *RejAp* AA6v, BB3v, BB4v, CC2v, 49 (24); *HistRzym* [89], 92v, 93; *RejPos* A6, 23 [2 r.], 23v [4 r.], 24, 28 (41); *RejPosWiecz*³ 96 [2 r.], 97v [2 r.]; *BiałKat kt*, 116, 126 [2 r.], 376; *KuczKat* 70, 80 [4 r.], 85, 160, 230, 255, 365; *WujJud* B6, 10v, 25v, 51, 57 (22); *WujJudConf* 119v, 121v, 199; *RejPosRozpr* b3 [3 r.]; *BudNT Eph* 2/21; *StryjWjaz* C2v; *KarnNap* B3v; *SkarJedn* A3v, A4v [2 r.], A6, A7v, 3 (35); *SkarŻyw* A3v, 119, 120, 130, 165 (10); *ReszPrz* 14, 25 [2 r.], 88, 108; *ReszHoz* 136; *ReszList* 157; *ArtKanc kt*, H2, K9v, K10, K12 (9); Ciebie też po włzyłtkim świećie łwięty Kołcioł wyznawa *LatHar* 573, +7v, 9, 19, 85, 91 (13); złość niektorych [*papieży*] nie łzkodzi łwiátołbliwołci kołciołá powłzechnego. *WujNT*

3, 35, 92, 163, 194, 195 (17); *SiebRozmyśl* Ev, E2v, G4v; Krolestwo to Bożé [!] ieft święty kościół Chrytułow ná ziemi *SkarKaz* 242a, 118b, 204b, 242a, 351a, 418b (12); *SkarKazSej* 682b, 703a.

»Kościół tryumfujący« = *święci w niebie* (4): *RejAp* 50v, 117v; Kościół w niebie triumphuiący/ iáko o nim Páweł święty świadczy: *non habet maculam neq^{ue} rugam* *WysKaz* 19; *WujNT* 669.

»ubogi Kościół« = *ubodzy, biedni członkowie wspólnoty wyznaniowej* (2): *fami siebie paffá y pozeraia* maiętności *luczkie/ to czo kościelne ieft/ to ieft vbogych ludzi woffladzie/ albo parafiey [...]* á *vbogy kościół laknie pragnie leżac pod plotem.* *SeklKat* L2v, Q3.

»wdzięczny Kościół« [szyk 7 : 2] (9): *LubPs* D4v, Vv; Bo wiernych zbor zowie pińmo fwięte wdzięcznym Kościółem Pańskim/ á wierną oblubienicą iego, *RejAp* 92v, 70v, 170, Ff3v; *RejPos* 241, 338, 352.

»Kościół (jest) widomy, widzialny, cielesny« [szyk 21 : 6] (24 : 2 : 1): *OrzList* g; *BiałKat* 133v, 243v; widomy Kościół widomey też głowy potrzebuie *WujJud* 124, 121v, 124v, 138v, Mm3v, Mm4; *SkarJedn* A7v, 11 [2 r.], d6v; *SkarŻyw* 92 [3 r.]; *ReszPrz* 9; *ReszList* 145; wielką moc Pogánów ieft do widziálnego kościoła przyłączona *WujNT* 443, 21 *marg*, 139 *marg*, 397, 405 *marg*, 435 *marg*, 669, Zzzzz2v; Ludzie wćiele mużą mieć ćieleśny kościół. *SkarKaz* 453b.

»Kościół wieczny« (1): Kościele wieczny/ zborze świętych w niebie/ O rátunek/mey hęci/ wzywam ćiebie *GrabowSet* O2.

»Kościół wielki« [szyk 8 : 2] (10): *TarDuch* A3v; *WróbŻołt* 34/18, L8; *LubPs* L2; *fzukamy kościółá wielkiego/ y ftadá wielkiego/ w kthorymby wedle Dawidá chwaliły páná Bogá uniuerfae familiae gentium.* *OrzList* a4v, a4 [2 r.], a4v, b3v, b4v.

»wierny, prawowierny Kościół (Pański)« [szyk 19 : 10] (28 : 1): *LubPs* Gv *marg*, M4 *marg*, N, X4 *marg*, Z3v, bb6 *marg*, ee3v, ff3 *marg*; Apoštoł opowiada wołą Pańfką/ iáko kościół fwoy wierny ma wołą zázwdy w cáłości zachować *RejAp* 89, 26v, 34v, 63v, 69v, 73v (12); *RejPos* 51, 140, 236v, 336, 357v; *BiałKat* 161, 173v; *RejZwierz* 11v; Niechay w on czás nie flábieie we mnie wiará powfzechnego y prawowierne⁸⁰ kościółá twego *LatHar* 643.

»Kościół wiernych (Pańskich), wierzących; wierni Kościoła (bożego)« [szyk 21 : 2] (19 : 1; 3): *KromRozm III* G5; *LubPs* Cv, F, F2v *marg*, F3, F3v (15); Błogosławieństwo obiecáne Syonowi y Ieruzolimie ściága fię ná kościół wiernych. *BibRadz I* 476b *marg*, I 381b *marg*; *BiałKat* 186; A táka fprawá wewnętrzna y zwirzchnia/ [...] we włytykich wiernych Kościoła Bożego ieft ofiárą práwą *WujJudConf* 236; *SkarJedn* 6; *SkarŻyw* 374; *WujNT* Zzzzz3.

»wszy(s)tek (wobec) (a. wszyciek), wszytkiego świata Kościół« = *omnis Ecclesia Vulg* [szyk 168 : 65] (232 : 1): *WróbŻołt* ff4v; *KromRozm I* B3, F, H4v, L, M3, O3; *MurzNT* 88v; *KromRozm III* D5v, D8, Gv, G2 [2 r.], K7v (19); *Diar* 49; *GliczKsiąż* Dv; *LubPs* A3v, G4 *marg*, O6v *marg*, P3 *marg*, P6 (11); *KrowObr* Bv, 6v, 11v, 12 [2 r.], 13 *żp*, 16v (26); *Leop Eph* 1/22, VV v; *BibRadz I* 446a *marg*, II 108a *marg*, 120d *marg*; *BielKron* 177v; *SarnUzn* G7; Rokkazanie o chrzćie ieft powfzechné/ ná włythek Kościoł wobec przynależące *BiałKat* 256, 38v; *KuczbKat* 75, 115; Gdiż co włytykiego światá Kościół poftánowi/ to bez pochyby od Duchá świętego poźło *WujJud* 156, 6v, 33, 37, 38, 41 (21); A to z całego fercá twirdźimy przed Bogiem y przed włytykim Kościółem/ w niebie y ná ziemi będącym/ iż iedyna byłá ofiárą wblągánia *WujJudConf* 231, 22v, 33v, 123, 227v; *RejPosWstaw*

[143⁴]v; *SkarJedn* A7v, A8 [2 r.], 53, 54, 65 [2 r.] (46); *SkarŻyw* 31, 93, 165, 168, 188 (11); *ReszPrz* 9; *WerKaz* 281; *LatHar* 16, 32, 38, 50, 58 (18); Bo moc zwiążowania y rozwiążowania nie iełt dána wżytkiemu kościołowi [...] ále przełożonym kościelnym/ ku pożytku kościoła wżytkiego. *WujNT* 588, *przedm* 3, 9 [2 r.], s. 5, 7, 21 (43); *SkarKaz* 5b, 40a, 205b, 381a, 607a (9).

»Kościoł wybrany, przebrany, przebranych (Pańskich)« [szyk 5 : 2] (4 : 1 : 2): [nauka] o krzyżu [...] ktory zawnżdy muś nieść kościoł wiernych á przebranych Pánłkich *LubPs* aa4, F3v *margin*, R2v *margin*, R3v, ee3; Anyołom swoim świetym porucza ie/ áby strzegli/ [...] namnieyżzego poštąpienia ich/ á ty zowie świetym á wybranym kościołem swoim. *RejAp* 102, 70v.

»Kościoł (świętego) zebrania (krześcijańskiego), zbioru wiernych Pańskich, zboru krześcijańskiego« (4: 1 : 1): *SeklWyzn* d2v; *LubPs* M3 *margin*; Iuż też wítanie y on kościoł zbioru wiernych Pánłkich *RejAp* 185v; IZ Kościoł zebrania Krześcijańkiego dnia dzisieyżzego wřpomina á obchodzi hiłtoriá żywotá á fpraw Szczepaná s. *RejPos* 21v, 26v, 137v.

»zebranie, zbor Kościoła (świętego) (Pana Chrystusowego)« (7 : 3): *LibLeg* 8/133v; *RejPs* 69, 128v, 138v, 174v; *LubPs* A2v; Dayże nam to wżytkim/ ábych my [...] w wiernym zebraniu kościoła twego/ wítawicżnie zołtawáli *RejPos* 90, 344v; Apoštołowie y ich vcżniowie/ y wżyfthek zbór Kościoła pána Chrytułowego/ thák wierzyli czynili y vczyli *BiałKat* 261, 258v.

»Kościoł ziemski« = *Kościół walczący, czyli wierni przebywający jeszcze na ziemi* [szyk 2 : 2] (4): my tego żyemłkyego kościoła obywatéle [...] nye yełtełmy do końcá prożni nyedołtáthkow dułłnych y cyelełtnych *KromRozm III* B3, A8v *margin*, B2v [2 r.].

»żywy, żywiący, żywych Kościoł« [szyk 6 : 5] (9 : 1 : 1): *SeklKat* Q, Qv, Q3 [3 r.], Q3V, Y3v; *BibRadz* II 135d *margin*; *RejPos* 249; Y iełtełmy Kościołem żywym Bogá żywego *WujJud* 48; Zycżmy tey pomocy vmárłym/ ktora im tu w kościele żywych/ iáko członkom tegoż ciála/ lámá zołtála. *SkarKaz* 383b.

Wyrażenia obelż. oznaczające w obustronnych polemikach religijnych przeciwników (55): »Kościoł antykrystow, antykrysta rzymskiego« [szyk 8 : 2] (9 : 1): *KrowObr* C4, 35v, 96; GDy był Pan Bog Lutherá wzbudził/ chciál áby Antykryftow Kościoł był przezeń obálon *GrzegRóżn* F4, F2v, F3 [3 r.], F4; *GrzegŚm* 28.

»fałszywy, fałeczny, obłudny Kościoł« [szyk 5 : 4] (7 : 1 : 1): Vczinki kościoła fałżiwego fzatańłkiego przes ktore bywa połnano. *SeklKat* Q2v, Q2 [2 r.]; Druga [przyczyna]/ iż fie ludzi fałżywych chroni á obłudnego kościoła. *LubPs* G2 *margin*, Bv *margin*; *RejPosWstaw* [143²], [143²]v; *SkarJedn* 17; *ReszPrz* 14.

»heretycki Kościoł« [szyk 4 : 4] (2): A zdrugiey łrony/ to iełt/ heretycki y fałżywy kościoł/ ktory ma około Bofłkich w Chrytuśie rzeçy/ Rołterki/ Nieułtawicżność/ Pokátność/ y Samołłáńłtwo. *SkarJedn* 17; *SkarŻyw* 369.

»Kościoł mały« = *sekta* [szyk 1 : 1] (2): Znác żeś w kościele máłym/ w káćie/ w ćieniu then liłt piłł *OrzList* b4, b.

»Kościoł papieski (babiloński), nowy« = *Kościół rzymskokatolicki* [szyk 6 : 3] (8 : 1): my wolemy s Pánem Krytułem z Apoštoły y s pierwłżym kościołem być Heretykám/ á niłłli s Papieżem Rzymłkim Antykrytułem/ y fwám iego flugám/ y z wálżym kościołem nowym być v was wiernymi.

KrowObr 206, 115v, 188v; Kościoła Papielkiego (Brácie miły) niemálf ná świece żadnego/ my wyznawamy być iedną Świętą powfzechną y Apołtolfką Cerkiew *OrzRozm* F3; *BialKat* 279; *CzechEp* 253; iżeby ten kościół Papielki Bábilońki poznác [ludzie] mogli: á nie ogládáiác fię nic ná ozdobne tytuły y zmyfloną powagę ie⁸⁰/ z niego fię wylęczać [...] vmieli. *NiemObr* 180, 179; *ReszPrz* 57.

»rzymskiej katoliki Kościół« (1): á godziłf fię to ták bárzo obładzoną brácią drapác? á ktoż drapie? á toli Kápłan duchowny? ktoregoż nabożeńftwá y wyznánia? á toli Rzymfkiey Kátholiki kościoła powfzechnego. *CzechEp* 97.

»Kościół szatański, diabelski« [szyk 8 : 3] (9 : 2): *SeklKat* Qv, Q2 [2 r.], Q2v, Q3; Abyfmy fye nye mylili/ á yákyego ludzkyego/ złościwego/ álbo fátáńfkyego/ myáfto bożego kołcyoła fye nye imowáli? *KromRozm III* B6; Albo theż gdy kościół Dijabelski y Anthykryftá Rzymfkiego/ prorocy fálfzywi názywáią/ kościołem fwięthym krześcijánfkim/ á kościół fwięty Apołtolfki y krześcijánfki/ kościołem przezywáią Dijabelfkim. *KrowObr* C4, A3, 13; *RejPos* 218v.

bibl. »Kościół (ludzi) złościwych (a. złośliwych), złościwy (a. złośliwy), złych« = *ecclesia malignantium* *Ps* 25/5 [szyk 7 : 4] (6 : 4 : 1): *SeklKat* Qv; nye yeft v nich kołcyoł ápołtolfki/ A ták áni boży álbo Kryftułow/ ále kołcyoł złościwych á zgromádenye fátáńfkye. *KromRozm III* L, B6, L7; *LubPs* Gv [2 r.], P2 *marg*; rozeznas [...] kościół fwięty od kościoła złośliwego/ flugi prawdziwe P. Kryftułowe od flug Antykryftułowych *KrowObr* 47; *ReszPrz* 13 [2 r.]; Day Krolom ferce takie/ by thwe Słowo przyięli/ By złych Kościół wzgárdziłi/ iák nieczyfty odrzuciłi *ArtKanc* K10.

Zestawienia: »doktor Kościoła« = tytuł nadawany przez *Urząd Nauczycielski Kościoła rzymskokatolickiego* [szyk 17 : 8] (25): *KromRozm III* A2; *SarnUzn* [G2]v; My nie zgoła mowimy/ ále tego Pífmem Conciliámi/ y Doktory Kościoła Powfzechnego dowodźimy/ że tho fá Chrześciamińkie íprawy. *WujJud* 202, 28v, 37, 51, 148v, 257v; *SkarŻyw* 336; *ReszPrz* 22, 61; *LatHar kt*, 7, 42, 75, 131, 245, 247, 328, 381; *KołakSzczęśl* Cv; *WujNT* 171, 516; *WysKaz* 34; *SkarKaz* 204a.

»Ojcowie Kościoła« = *pisarze pierwszych wieków chrześcijańskich, którym Urząd Nauczycielski nadał tytuł Ojca Kościoła* (3): *KromRozm I* G4v; Sam Pyotr ze wfyfłtkyego fwyátá wybran yeft/ ktoryby ták wezwányu wfłech narodow/ yáko y ápołtołom wfyfłtkim / y wfłem oycom kołcyoła przełożon był *KromRozm III* Nv; *SkarJedn* 102.

Szeregi: »Kościół to jest gromada ludzi wiernych« (1): rzecz pewna iż záfwe był y teraz ieft y nigdy być nie przeftał Kościół BOży prawdziwy/ to ieft/ gromádá álbo zebránie ludzi wiernych *WujJudConf* 115.

»Kościół a krolestwo boże« (1): A toż roznoć żyemfkyego á nyebyelkyego kołcyoła á krolestwá bożego. *KromRozm III* B2v.

»Kościół powszechny to jest krześcijaństwo« (1): ktorzy około pífmá S. z kołcyołem powfłechnym/ to yeft/ ze wfłem innym krześcijánftwem fye nyezgadzáyá *KromRozm III* F2.

»lud (boży) (krześcijański), (i, a) Kościół« [szyk 4 : 1] (5): *LubPs* P3, R2v; to ieft znák tych powołáných od Páná/ ktorzy fię zrodzili ábo wychowáli miedzy ludem Krześciamińfkim/ á miedzy kołcyołem fwięthym iego *RejPos* 239, 241; Boże [...] ípraw ferca tych ftárfzých nálfzých/ áby wfzyfcy byli [...] iedney myśli y rády/ ná dobre kościoła y ludu twego. *SkarKazSej* 677b.

»Kościoł a przebrani« (1): [Pan] zawnždy [...] vpátruie y przygody/ y fmetki/ y ine przypadki Kościoła fwego fwiętego/ á tych tho wiernych á przebranych fwoich. *RejPos* [279].

»Kościoł a rzeczpospolita krześcijańska« (1): Powołać cie też raczył iuż y do fpraw winnice fwoiey/ tho ieft/ kościoła fwego/ á Rzeczyfpolitey krześcijańkiey. *RejWiz* A3.

»społeczność (święta) a Kościoł« [szyk 2 : 1] (3): W którym kościele á w ktorey fpołeczności/ day Pánie Boże ábychmy ftale przy tobie wfátawicznie trwáli *RejPos* 140, 23, 139v.

»Kościoł to jest synowie ludzcy« (1): iákie Pan rofkoży fwe wielkые pokláda być s kościołem fwoim/ to ieft s fyny ludzkiemi. *LubPs* Qv marg.

»wiara, (a, i) Kościoł« [szyk 9 : 4] (13): *LibLeg* 8/133; Polacy nigdy od wyáry y kołcyoła nye odftąpili. *KromRozm I* N marg, *KromRozm II* a4, a4v; *KromRozm III* Q; *KarnNap* ktv; *SkarJedn* 73, 156, 375; *SkarŻyw* 399 [2 r.]; *SkarKaz* 241a, b.

»Kościoł a (albo, to jest) wierni (chrześcijanie)« [szyk 6 : 2] (8): *SeklWyzn* c2; *KrowObr* 222v; *RejAp* CC3; pátrzay opátrznosci á przeźrzenia Páná tego/ co on nád Kościołem fwoim á nád wiernemi fwemi zawnždy čzynić á fprawowác raczy *RejPos* [279], 187v, 214, 231v, [279].

»Kościoł, (a(l)bo, a, to jest, i) zb(i)or (krześcijański a. wiernych)« [szyk 22 : 15] (37): Ecclesia ieft ci greckie flowo á popoľku zgromadzenie/ y toż też zgromadzenie poftaremu zowiem kościołem/ albo zborem krześcijańkim *SeklKat* Q, Qv, Q3; *KromRozm I* B3, C4v, F3, Gv, L, M3, O3; *KromRozm II* a4v, bv, b3, b3v, cv, t, t3; *KromRozm III* A2, A4v, A6v, B2v, F3, F4, I5; *LubPs* G4 marg; *RejAp* AA6v, 41, 99, 108, Ff3v, Ff4; *RejPos* 184, 213, 286v; *WujJudConf* 211v; Boć pewnie bez fłowá Bożego/ nie może być nic dobrego: nie może być zbor ábo mowiac po Papiesku, kościoł. *CzechEp* 129, 250.

»Kościoł a (to jest, a(l)bo, i) zebranie (wiernych)« [szyk 23 : 2] (25): *SeklKat* Q; Obietnicá odpulzczenya grzechow/ kthora przyść myálá hoynie ná wierny kościoł á zebranie Pánfkiego ludu wiernego. *LubPs* Gv marg, B3v, B6v; *KrowObr* 35v; *BibRadz I* 336b marg; *RejAp* 90, 170; *RejPos* 51v, 119, 137 marg, 176v, 197 (14); *RejPosWiecz*² 92; *WujJudConf* 115; Kościoł to ieft zebranie wiernych/ powinne ieft Páľterzom fwym/ potrzeby dáwác. *WujNT* Zzzzz3.

»Kościoł albo (to jest) zgromadzenie (wiernych a. krześcijanow)« [szyk 4 : 1] (5): Ecclesia [...] Eyn kirch ader verfamlung der chriftenen menfchen. Kołcyoł álbo zgromádzenye krześciyanow. *Murm* 125; *SeklWyzn* Bv; *MurzNT* 88v; *KromRozm III* G5; *WujNT* Zzzzz2v.

»Kościoł abo złączenie społeczne« (1): ktore ciało ieft kościoł krześcijańki ábo złączenie fpołeczne *RejPosWiecz*² 94v.

Wyrażenia przyimkowe: »(o)krom, oprócz Kościoła« = *poza wspólnotą Kościoła* (8 : 6): *SeklKat* Q3; Oprócz kołcyoła žadeⁿ zbáwion być niemoże *WujJud* 138 marg, Mm4; *SkarJedn* 4, 7, 36; Niech fię wftydzą [...] dzišieyfy Heretykowie/ ktorzy okrom Kołcyoła y wrzędnikow iego widomych/ prawdą fię Chryftufowá chlubić śmieią *SkarŻyw* 82, 153; *ReszPrz* 24, 108; *WujNT* 253 marg, 678 marg, Zzzzz2v, Cccccc3v.

W *przen* (W kontekstach nawiązujących do biblijnych alegorii) (617) : *SeklWyzn* c2v; Kriřtus prawdziwy krol kołcyoła. *LubPs* B2 marg, aa3; *KrowObr* 142v; *RejPos* 49, 139v; *KuczbKat* 255, 260 [2 r.]; *WujJud* 161; Abowiem wyznawamy wedle Piřmá ś. iż Pan Kryřtus ieft y zořtawa ná wieki powfzechnym y nawyřłzym Biřkupem Kołcyoła fwoiego. *WujJudConf* 124, 242v; *RejPosRozpr* b4;

KarnNap F2v, F4 [2 r.]; Kościół cało trzyma co wziął w połagu od łwego mężá [to jest: od Chrystusa]. *SkarJedn* 27, 7; Biłkupi łą gwiazdami kościoła *WujNT* 841; *SkarKaz* 81b, 633b marg.

Wyrażenie: »syn, synaczek Kościoła« [szyk 4 : 1] (4 : 1): A ia też ieden kthory fie też dali Pan Bog ozywam być prawdziwym á wiernym fynaczkciem kościoła świętego *LubPs* A5v; chcemyli być prawdziwemi fynami á nie bękártý Kołcioła tego Bożego. *OrzList* e4; *WujNT* 35, 237, 607.

a) *W nawiązaniu do biblijnego obrazu Kościoła jako budowli [niektóre z zebranych przykładów bardzo bliskie są zastosowań w znaczeniu II. 1.a, 2. Przen] (219) : WróbŻółt* Y3v; Ná którym [*Chrystusie*] wšelkie budowanie wywiedzione/ roście w kościół święty [*crescit in templum sanctum*] w Pánie. *Leop Eph* 2/21; *BibRadz* I 5a marg; Efes. 2. Zbuduyćie fię w Kościół Boży kámieniem narożnym Kryftulem przez Duchá. *GrzegRóżn* Mv; *RejPos* 139v; A ci łą pirwzy budownicy Kołcioła miłego Bogá/ od których v łtarych wzyęły zbory to názwilko Apołtolłkie kołcioły *RejPosRozpr* c2; *BudNT Eph* 2/21; *SkarJedn* 80, 335; *LatHar* 368 marg; Chriřtus ieřt ten kámieñ węłowy bożnice y kołcioła: w którym fię wierni ták Zydzi iáko y Pogáni zamykáia. *WujNT* 170, *Eph* 2/21; toż fię rozumie o wřzytkich heretykách: ktorzy [...] bluźniá przybytek Boży/ to ieřt ś. kołcioł iego *SkarKazSej* 703a.

Zwroty: »budować (a. ubudować, a. zbudować) Kościół; Kościół (jest, a. będzie, a. stoi) zbudowany; (wy-, z)budowanie Kościoła« [szyk zmienny] (67; 27; 13): *OpecŻyw* 56v; *TarDuch* C8v; *RejPs* 195; *SeklWyzn* c2, c2v [2 r.]; *SeklKat* Qv, Q3v; *KromRozm I* Iv; Kołcyołowi z ludzi zbudowanemu trzeba było łprawce widomego *KromRozm III* M2, B marg, G2v [2 r.], G4v [2 r.], H3v, H7 (16); *LubPs* F, T2v marg; Tyś ieřt tedy mowi Kryřtus/ Piotr/ á ná tey opoce/ ktorás ty wyznał/ [...] Ty ieřteř Kryřtus Syn Bogá żywego/ zbuduię kołcioł moy/ to ieřt/ ná mnie łámym/ zbuduię kołcioł moy *KrowObr* 15, 13v [2 r.], 14 [2 r.], 15, 22v, 42; *BibRadz* II 108a marg; *OrzRozm* D2, Hv; *GrzegRóżn* B2v; *RejAp* 104v; *RejPos* 300v, 301 [2 r.]; *BiałKat* 36 [2 r.]; *WujJud* 6, 20v, 87, 117v, 120 [2 r.], 120v, 153v; *WujJudConf* 3, 142v, 157v; *RejPosRozpr* b3; *RejPosWstaw* 144; Hieronim też S: ták mowi. Ná Pietrze zbudował Pan Kołcioł. *SkarJedn* 68, 21, 64 [4 r.] 68 [2 r.], 69, 70 (20); *SkarŻyw* 120, 120 [3 r.], 597; *ReszPrz* 5; *LatHar* 431; Apołtołowie [...] łą też fundámentem po Chriřtuřie/ ná ktorých fię buduię kołcioł iego. *WujNT* 672, 32, *Matth* 16/18, s. 64, 67 [4 r.], 68 [4 r.] (18); *SkarKaz* 606a, 609b, Oooo2b.

»siedzieć, usieść, zasięść w Kościele« = *zasięść na majestacie jako panujący [o papieżu]* [szyk zmienny] (9 : 3 : 1): Abowiem być Wikaryim Kryřtułowym/ nic nie ieřt inłzego/ iedno miałto Kryřtułá Bogá łiedzieć w kołciele *KrowObr* 11, 9 [3 r.], 40v, 206v; *OrzList* h2v; *OrzQuin* K3; Antichriřt [...] nie gdzie indzię iedno w kołciele iáko ieden Bog włieść y krolowác miał *CzechRozm* 184, 182v, 184, 184v, 191. [Cf *znac.* II. 2. a. »siedzieć w kołciele«.]

Wyrażenia: »filar Kościoła, w Kościele; podpora, słup Kościoła« [*w tym: podpora i słup (1), słup i filar (1)*] [szyk 13 : 1] (7 : 1; 4 : 4): *RejAp* BB8v; *SkarJedn* 393, 395; Mam [...] Piotrá Kłiężę Apołtolłkie/ pierwłzego wćnia y podporę kołcioła *SkarŻyw* 172, [407], 534 [2 r.]; *CzechEp* 35, 97, 195; *NiemObr* 175 [2 r.]; *ReszList* 180; o Troycy przenachwálebnieyłzey czterech rzeczy náuczył nas [...] ołobliwy filar Kołcioła Bożego/ Athánázyuř. *LatHar* 376, 428; *SkarKaz* 609b marg.

»fundament, grunt Kościoła; (u)fundować, ugruntować, zasadzić Kościół; fundator Kościoła« [*w tym : ugruntować a ufundować (2)*] [szyk 44 : 5] (28 : 5; 8 : 7 : 2; 1): *WróbŻółt* L6v; Y to yeřt grunt

końcyoła tego [bożego]: flowo boże/ álbo Ewányelia *KromRozm III* B7v, M4, M4v, Q; *LubPs* F3v marg, T8v marg, V2v; *GrzegRóżn* E4v, F3; *RejAp* 64v; iż tu ná Pietrze Pan miał záfádzic kościoł fwoy *RejPos* 300v; to ieft oná mocna opoká/ ná ktorey ten Pan raczył vgruntowác á vfundowác ten wdzyęczny Kościoł fwoy *RejPos* 338, 299v, 300v [2 r.], 301v, 302 [2 r.], 303; *RejZwierc* 259v; *WujJud* 122, Mmv; *SkarJedn* 68, 72, 73; Íż w Rzymie náuczál Piotr S. y kościoł Boży fundowál [...]: wżędzie tego w iego pífmách pełno *SkarŻyw* 321, [407], 534, 600; *NiemObr* 24; *ArtKanc* A12v; Zbor wálny Chálcedońfki [...] zowie Piotrá opoká y fundámementem kościołá powfzechnego *WujNT* 68; Bo iż [apostołowie] byli Doktormi y fundatormi kościołá/ tedy też zá fwego czáfu czynili/ co potym drudzy po nich Biskupi y Doktorowie *WujNT* 516, 67, 136 [2 r.], 289, 307, 390 (15); *SkarKaz* 606b, Oooo2b.

»klucze Kościoła« (1): iákósz oni do fkárbow Chryftufowych otworzyć komu mogą/ poniewáz kluczy od nawyższego kluczniká Piotrá S. y potomká iego/ ktoremu íamemu iáko ítárfzemu/ wżytkiego Kościołá klucze dáne íą/ nie bierzą? *SkarJedn* 339.

»opoka, petra, skała Kościoła« [w tym: *petra albo opoka* (1)] [szyk 18 : 1] (16 : 2 : 2): *KromRozm III* M4v, Q; Papiesz íie Petrá álbo Opoká wżyíthkiego kościołá krześcijáńfkiego tznini. *KrowObr* Tt2, 15v, 16, 22, 25; *SkarJedn* 65, 74, 121, 164, 395; *SkarŻyw* 601; *ReszPrz* 25; *WujNT* 68, 136, 289; *SiebRozmyśl* E3v; *SkarKaz* Oooo2b.

b) *W nawiązaniu do biblijnego obrazu Kościoła jako ciała* (179) : Abowiem Kościoł przeto bywa názywan ciálem Páná Kryftufowym/ iż przez wiárę przyłączon bywa ku íedney głowie pánu Kriftufowi/ ktory wżytki członki íwoie ożywia y posila Duchem íwoim íwiętym. *RejPosWstaw* 143v.

Fraza: »Kościoł jest ciálem(-o) (Pana Chrystusowym)« (4): *KromRozm III* F5v; *WujJud* 236v; *WerKaz* 287; *On íeft zbáwicielem ciáłá* [Eph 5/23].) Kościoł Kátholicki (mowi Auguítyn S.) íam íeft ciálem Páná Chryftufowym: ktorego on íeft głowá/ zbáwiciel ciáłá íwego. *WujNT* 678.

Wyrażenia: »ciało Kościoła (Chrystusowego, a. bożego, a. krześcijáńfkiego)« (13): *KromRozm III* Q [2 r.]; *KuczbKat* 165; Nád to/ dziwnym obyczáiem bywamy ípoieni/ wżytki członki ciáłá kościołá Krześcijáńfkiego/ vflugowániem íłowá Bożego. *RejPosRozpr* c, c; *SkarJedn* 2, 40 [2 r.], 157, 404; *SkarŻyw* 166; *CzechEp* 42; *WujNT* 695 marg.

»członek Kościoła (bożego a. Chrystusowego)« [szyk 28 : 3] (31): także też y wrzymie/ być niektore członki tego kościołá Chriítfwego wierzę *SeklWyzn* c2v, c2v; źli á grześfni ludźye íą ponyekąd żywymy/ ponyekąd martwymy członkámí końcyołá bożego *KromRozm III* D4v, D2v [2 r.], D3 [2 r.], D4, D4v, D5 (13); *KrowObr* A3 [2 r.], 12v; *BiałKat* 38v; *WujJudConf* 24v, 137v; *RejPosWstaw* 143v, [143⁴]; *SkarJedn* A2v, 15, 58, 163; *SkarŻyw* 81; *WujNT* 383, Zzzzz3; *PowodPr* 16.

»głowa Kościoła, nad Kościołem; Kościoł ma głowę« = *caput Ecelesiae Vulg* [w tym: o papięzu (40), o Chrystusie (40), o św. Piotrze (20)] [szyk 106 : 11] (110 : 6; 1): *WróbŻółt* ff3; *SeklWyzn* c2v; *SeklKat* Q, Q3; *KromRozm III* Mv [2 r.], M3, M4v, N3, N5 marg (10); *LubPs* A5, D4v, E2 marg, F3v marg, aa3v marg; *KrowObr* 11v, 12 [6 r.], 12v [2 r.], 13 [4 r.], 18 (23); iego [Chrystusa] dáł aby był głowá náde wżyítkim kościołem ktory íeft ciálem iego *Leop Eph* 1/22; *RejAp* 77; *BiałKat* 368v; *KuczbKat* 75; oprócz Páná Chriítfuá/ kthory íeft duchowná á niewidźiálná przednieyíszą głowá/ ma

Kościół y głowę widziálną zwierzchnią á cieielefną. *WujJud* 121 v, B6, 73v,115, 121v, 122 [3 r.] (24); *WujJudConf* 122v, 123, 125, 129v; *SkarJedn* 65, 162, 163, 273, 307, D3v, D4; *SkarŻyw* 165, 168; *CzechEp* 230; *NiemObr* 24, 26; *ReszPrz* 9 [3 r.], 109; *WerKaz* 287, 289; Bo nie rozumieią/ żeby ábo Piotr ábo Papież był głową kościoła pópołu z Chrytułem *WujNT* 669, 67, 68, 69, 307 (25).

Szereg: »ciało (Chrystusowe), (to jest, a, i) Kościół« [szyk 9 : 4] (13): *KromRozm I* B3; A ták od cyála Krytułowego/ to yeft od powłsechnego kołcyoła/ fye odrywáyą *KromRozm III* E, D3, D5, D8, F5v; *RejPosWiecz*² 92 [2 r.]; *BiałKat* 38v; *WujJud* 258; *WujJudConf* 122v; *SkarJedn* A2v; przerzeczeni gwałtownicy [...] dobrá ciála/ to ieft kościoła iego/ gorzey niż kiedyś kátowie łuknią iego rozłzárpáli *CzechEp* 165.

c) *W nawiązaniu do biblijnego obrazu Kościoła jako trzody lub owczarni (68)* : *KromRozm III* Qv; Strzeście fámi fiebie y wzyfthkiey trzody/ nád kthorą was poftáwił Duch Święty ábyście pálli kościół Boży *KrowObr* 130, 18, 18v [2 r.]; *WujJud* 87; *RejPosRozpr* c2v; iemu [biskupowi rzymskiemu] w Pietrze S. daná ieft zupełna moc/ ná páfzą/ rząd y ípráwowanie powłzechnego kościoła. *SkarJedn* 273; Piotr [...] pierwszego Pogániná Korneliufzá Rotmiłtrzá okrzywłzy/ Pogánom wrotá do kościoła otwarza. *WujNT* 510.

Wyrażenia: »owczarnia Kościoła; owczarnia (jest) Kościół« [szyk 2 : 1] (1; 2): Przez tego odzwiernego [...] może fię też rozumieć Piotr S. [...] ktoremu Pan [...] poruczył wzytkie owce/ y tę owczárnią kościoła fwoiego. *WujNT* 349, Aaaaa3; *SkarKaz* Ooood.

»pasterz Kościoła, w Kościele, nad Kościołem; pasterstwo Kościoła« [szyk 33 : 8] (35 : 3 : 1; 2): *KromRozm III* M3; *KrowObr* 16v, 17, 19v; *RejPos* 318; *BiałKat* 173v; *WujJud* 37, 117 marg, 124v marg, 151, 235v, Mm3vo (12); Obeyrzy fię na świętego Piotrá/ który [...] po grzechu głową wzytkiego kościoła y páłterzem zoftał. *SkarŻyw* 168, 317, 599; rácz miłościwie weyźrzeć ná łługe twego N. ktoremuś widome páłterftwo kościoła twego zlećić raczył *LatHar* 625, 513, 621; *WujNT przedm* 5, s. 69, 184, 390, 444, 463, 669; *JanNKar* A3; *SkarKaz* Oooo2a.

Szeregi: »baranki (a. barany) albo (to jest) Kościół« (2): gdy mu [*Piotrowi Chrystus*] poruczył po trzy kroć/ páśc/ to ieft rzádzić y ípráwować báránki fwoie/ álbo kościół fwoy. *WujJud* 87; *SkarJedn* 78.

»owczarnia, (a, albo, i) Kościół« [szyk 2 : 2] (4): *RejPos* 125; *SkarŻyw* 25; *ReszPrz* 94; do Kościoła Boże⁸⁰ ábo owczárniey drzwiami ieft Chrytuł *SkarKaz* Ooood.

»owce (a. owieczki) i (a, to jest) Kościół« [szyk 2 : 4] (6): [*wiele się takowych znajduje*] którzy [...] wnet opufzczáią/ dla márnego póżytku/ zwierzone łobie kościoły á owieczki Pána Krytułowe *RejPosWstaw* 42; *SkarJedn* 78; *SkarŻyw* 599; *LatHar* 513; Chrytuł IESVS [...] iednego dał nawyźłzgego wzytkiemu kościołowi y owcom fwoim páłterzá y kápłaná. *SkarKaz* 40a, 610a.

»Kościół i (albo, to jest) trzoda (Pańska)« [szyk 2 : 1] (3): *KromRozm II* e3; *WujNT* 349; Gdy łam do Oycá odyść miał/ y krolełtwo w niebie ofieść: nie opuścił trzody y kościoła fwego *SkarKaz* 205b.

d) *W nawiązaniu do biblijnego obrazu Kościoła jako oblubienicy, małżonki, niewiasty (41)* : *LubPs* M3 marg; Syn Boży [...] niechce małżonce fwoiey dopuścić/ to ieft/ kościołowi fwemu Świętemu/ áby kogo inłzego chwalił *KrowObr* 69, B3v, 26; *BibRadz I* 351a marg; *BielKron* 78 v; Bo wiernych zbor zowie píłmo fwięte wdzięcznym Kołciołem Páńskim/ á wierną oblubienicą iego. *RejAp* 92v; Závždyć tá [...] niewiáftá á ten wćińiony Kołcioł Páński para á tuła fię po tey obłędliwey pufzczý

świątą tego *RejAp* 100v, 63v, 75v, 99 [3 r.], 99v, 101 (16); *RejPos* 237v *marg*, 279 [2 r.], 318; *WujJud* 218v; *SkarJedn* 27, 28, 270, 278; y był kościół iego/ iako piękna oblubieńcá/ onemi kapłany ozdobioná. *SkarŻyw* 454, 393, 511; *CzechEp* 164; *WerKaz* 286 [2 r.]; *WujNT* 383, *Zzzzz2v*; *PowodPr* 43; *zelus* iego [*Boga*] o fwoię oblubienicę/ y o kościół fwoy nie zgásnie. *SkarKazSej* 701a.

e) *W nawiązaniu do biblijnego obrazu Kościoła jako Syjonu, niebieskiego Jeruzalem i królestwa (34)* : *WróbŻolt* kk8; *KromRozm III* A8v, D, G5, M4v; Nápominánye áby fie wfzyfcy wyerni kupili do f. gory Páńfkicy/ to ieft/ do kościoła ie⁸⁰ *LubPs* P5 *marg*; Wyflawyenyę frogości ktora fie od złych nieprzyiaciół dzyeie nád miáftem Bożim/ to iefth nád kościołem. *LubPs* S2v *marg*, D2v, aa4 *marg*, dd2, ee5; *Leop Ps* 131 *arg*; Ale to niebo możemy rozumieć Kościół Páńfki á kroleństwo iego święte *RejAp* 102, 90, 139 [2 r.], 170 [2 r.], Ee2; *RejPos* 198, 198v, 238v *marg*; áby Kroleństwo Pána Chrytułowe (ktore ieft Kościołem) rozfzerzone było *KuczbKat* 390; *WujJud* 119v; A Hieruzálem co ieft inne⁸⁰/ iedno miáfto y kościół Chrytułow powfzechny *SkarJedn* 10; *SkarŻyw* 268; *WujNT* 877; Niech cię [...] fzukamy [...] w nowym Ieruzálem/ w powfzechnym kościele twoim *SkarKaz* 520b, 242b, 606a, 633b; A w nowym zakonie przez trzy ftá lat lámá religia kroleństwo Boże y kościół iego fprawowála *SkarKazSej* 679a, b, 681a.

f) *W nawiązaniu do biblijnego obrazu Kościoła jako matki (24)* : *KromRozm I* F4 [2 r.]; Yuż nyemoże myeć bogá zá oycá/ kto kołcyoła nye ma zá mátkę. *KromRozm III* F5, Q2v; *KrowObr* Rr4; *SkarJedn* A3v, 4; kościół tego/ iako práwa mátká przefttrzega. *SkarŻyw* 257, 510; *SarnStat* 199.

Wyrażenie: »matka Kościół« [*szyk 9 : 1*] (10): *WujJudConf* 189; *SkarJedn* 3, 237, 269, 334; mátká nálfzá kościół/ ma fwe práwá w łobie poftánowione *SkarŻyw* 456, A3v, 119, 510; *NiemObr* 85.

Szereg: »matka, (a, to jest) Kościół« (4): *LubPs* A4v [2 r.]; [*smok*] prześládował mátkę nálfzę/ to ieft Kościół święthy Krześciáńfki *RejAp* 103, 104v.

g) *W nawiązaniu do biblijnego obrazu Kościoła jako łodzi i okrętu (15)* :

Wyrażenie: »łódź, łodka, okręt Kościoła« (3 : 3 : 1): *KromRozm I* M4; *KromRozm III* F6, L3; *ReszPrz* 107; *ReszList* 192; Do tey lámey łodzi kościoła Pan wftąpił/ w ktorey Piotr ieft Miłtrzem poftánowion *WujNT* 211, 212.

Szereg: »łodka (a. łódź) (Pańska) a (to jest) Kościół« [*szyk 5 : 3*] (8): Co to ieft Kościół święty á łódká Páńfka *RejPos* 49 *marg*, A5v, 49 [2 r.], 49v [2 r.], 175; iednym kazánim pociągnął do fwey łodzi/ to ieft do kościoła Chrytułowego/ wielkie mnoftwo ludzi *WujNT* 211.

h) *W nawiązaniu do biblijnego obrazu Kościoła jako winnicy Pańskiej (10)* : Iezu ktorys winnicę kościoła twoie⁸⁰ prałatom ku fprawianiu y ku owoczcu oddaniu czału fwego naiął. f. fie nad. *TarDuch* B7; *WróbŻolt* V7v; *LubPs* S3v *marg*; *RejWiz* A3; *RejPos* 26v, 339v; Abowiem przez Krzeft zołobná káždy bywa w Kościół Boży wfzczepion. *WujJudConf* 219v; Vítáwiczną pracą kościół Boży y tę winnicę iego rozmnażał. *SkarŻyw* 201; náyduie fie nowych fekt wielką rozliczność/ ktore łobie kánda zołobná dziedziectwo winnice Páńfkicy/ to ieft kościół przywłałczáią *PowodPr* 30; *SkarKaz* Ooood.

a. *Władza duchowna, hierarchia, kler; w Kościele rzymskokatolickim Urząd Nauczycielski w sprawach wiary i obyczajow; Ecclesia catholica, orthodoxa, Romana Cn; Ecclesia Vulg, JanStat (1147)* : *PatKaz I* 8v; *PatKaz II* 84; *PatKaz III* 93v, 112; *SeklKat* Q3; *RejKup* m8v; A przeto co bez flowá Bożego yeft vítáwyono/ nye od kołcyoła ále od zboru Szátáńfkicygo pod imyenyem kołcyoła yeft vítáwyono.

KromRozm I H4v, G, [P2]v; *KromRozm II* pv, r2v, t marg [2 r.], t2 [2 r.], t2v (21); *KromRozm III* A4v, C3 [2 r.], D, F4, F4v, H5v, Q4; *Leop Matth* 18/17; *OrzRozm F* [2 r.], G, Hv, M4, P4; *BielKron* 157, 161v [2 r.], 199v, 200, 200v, 216 marg, 289v; *OrzQuin I3* [3 r.], X2; iákož tu kto łmie powieďać Iž ią łtoię przy kołciele/ iž ia łtoię przy połłufzeńłtwie/ á on biega/ á on dutkuie przed obrałki/ przed goleniámi łprochniáłyymi/ przed kámyki/ á powieďa iž ták łtáry zwyczáy/ iž ták przodkowie náłzy czynili/ iž tego kołcioł iefzće nie złamał. *RejAp* 160, 34v, 67; *BiałKat* 41, 45v; *KuczbKat* 75 [3 r.], 135, 190, 220; iž kołcioł ma moc zgwałćić á odmienić wedle czáfu włtáwy Páńłkie. *RejZwierc* 192v; ták wy tež wzgárdziwłzy Kołcioł y Káplána/ łámi łobie y lekkomyłłnym rozumom łwym włzyłtko przywłázczácie *WujJud* 9v; Kołcioł ma moc łzafowáć łakrameⁿty wedle czáfu y potrzeby *WujJud* 178v marg; Acžkolwiek kołcioł y piełni Polłkich áłbo włáfnego ięzyká/ łwych czáłow wedle potrzeby dozwała. Lecž žadnemu nie wolno rzádu kołcielnego odmieniáć po łwey woli/ y te žebráće piełni wáłze bez potrzeby wnołć. *WujJud* 182v, A2v, 7, 11v, 25v, 27 (41); pan Iezus rołkázuiáć brátá niepołłufznego kołciołowi opowiedieć/ nie kazał do nie widomego: ále do tego ktory w ćiele widomym ołobę ná łobie kołciołá Božego w yrzędzie porzádnym/ nołi. *SkarJedn* 12; gáni kołcioł tu [na soborze nicejskim] zebrány/ wynáłłce tego kácerłtwá/ y wyznawa iž Duch S. niełtworzony práwy Bog obiema iednołtotny iefł. *SkarJedn* 279, 52, 53 [2 r.], 344, 385; Niech łłucha przełtrogi Aniołow to iefł káplánow Božych/ porzádnie od kołciołá dánych *SkarŽyw* 28; Kołcioł ktemu tákiego małženłtwá/ o ktorym Biłkup/ Pleban/ y włáfny páłterz/ niewie/ áni ná nie zezwała/ zá małženłtwo niema. *SkarŽyw* 153; Papiełż włzelkim fię obyczáiem łtárał o napráwie kołciołá/ ktora iłz bez Synodu powłzechnego być nie mogłá/ cžęłtymi połły y liłty vpominał Cefarzá/ áby nie nowego niedopułzczał ałz by fię Biłkupi z włzytkiego łwiátá z iácháli. *SkarŽyw* 318, A4v, A5v [2 r.], 82, 213, 278 (21); Bo wiára žywa y prawđziwa z łłowá Božego/ nie z kołciołá/ nie z oycow/ nie z Conciliy pochodzi. *CzechEp* 136, 15, 16, 123, 129 marg, 171 [2 r.] (18); prołzę/ ábyłćie [...] wy tákże [...] kołciołá łłucháli: przy kołciele žyli/ tákże y žmárli. *ReszPrz* 8; nie ná káždy dźwięk piłma łwiętego drzewá łładaycie/ ále fię wnet kołciołá dołóžćie: w kołciele fię dowiáduycie/ y w kołciele pytaycie/ iáko to áłbo owo piłmo wyłłáďane y rozumiane być ma *ReszPrz* 10, 8, 9 [3 r.], 10, 11, 12 [4 r.] 13, 42, 110; łámi Drukárze tych odpułtow moc niezłiczoná do modlitw nabožnych/ dla pożytku łwego/ przyczynili/ do ktorych fię Kołcioł nigdy nie znał/ žeby ie kiedy pozwołił. *LatHar* 287, 7, 356, 513; Krolowie łłuzá kołciołowi. *WujNT* 43 marg; *Iesliby kołciołá nie wsluchał* [Matth 18/17.] Tu przez kołcioł/ Chryłoftom ł. y połpoliće włzyłcy Doktorowie rozumieią Biłkupy y przełóžone kołcielne: ktory máiá moc łáďzenia/ zwiazána y rozwiázána *WujNT* 76; Przetož myłá fię haeretycy/ ktory mowia/ iž kołcioł žłáďdził/ y włtał od kilkunáłćie łet lat/ áž do przyłżćia Lutrá y Kálwiná. *WujNT* 124, *Matth* 18/17, s. 9 marg, 68 marg, 89 [2 r.], 114 (39); A przedfię tymi połrzoďkami nie gardžmy/ ktore nam łá od Kołciołá náznáćzone/ ábychmy po łmierći w Cžyłcu žábáwieni [!] być mogli. *WysKaz* 39; *SarnStat* 4, 215, 628; Dziękuiać zá to wiecznemu Krolowi, Wielkie dochody náďal kołciołowi. *KlonKr* E3v; *KmitaSpit* C2; *PowodPr* 29 [3 r.], 31, 35; Ale kołcioł łłufznie tákie piłána y powiełci odrzućił. *SkarKaz* 38b; Sobotá co znáćzyłá/ y iáko P. Bog w nię odpocžął [...] iáko iá kołcioł ná Niedzielę odmienił *SkarKaz* Ooooc, 116a, 420b, 485a, 487b, Ooooo, Ooooc [2 r.], Oood [2 r.]; Iákie dla oďięty iurysdicyey łzkody od heretykow kołcioł poďiał. *SkarKazSej* 700b,

684a, b; żebym fię nie zdał być iednym z tey roty/ Co ledá zá przyczynką z kościołem dra koty
KlonWor 47; *RybWit* Cv, C2.

W połączeniu z zaimkiem dzierżawczym odnoszącym się do Boga lub Chrystusa (29): które przykazánye zá wítáním przyczyny ná czás álbo też wyecznye odmyenyone być może/ ále przez nikogo inego/ yedno przez lámego páná/álbo przez kofoyoł yego/ który yeft oblubyenicá á cyáło yego *KromRozm II* x4v, pv; *OrzQuin* 04; *BiałKat* 1, 13v, 248v; Y P. Bog to nie Krolom ále Kościołowi fíwemu/ to ieft/ Pálterzom y Przełożonym iego y Conciliam poruczył. *WujJud* 3v, 106v, 107; *KarnNap* E4v; *SkarŻyw* 59; *OrzJan* 107; *LatHar* 10, 566; Nie mnieyřzą moc dał Pan kościołowi fíwemu rozwiázania/ á niźli zwiázania. *WujNT* 77, 222, 393, 608; *JanNKar* A2v; *SarnStat* 897; *PowodPr* 12, 16, 17, 21, 28, 31, 44; *SkarKaz* 206b; *SkarKazSej* 686a.

W charakterystycznych połączeniach: Kościoła się dołożyć, dzierżec się (2), odstąpić, (po)radzić się (2), trzymać się (2); do Kościoła odsyłać (2), uciekać się; od Kościoła się pytać, przyjąć, uczyć się, wyrzucić [= usunąć z depozytu wiary]; Kościołowi nadać (2), obwiázować się, opowiedzieć (2), pod(daw)ać (się) (2), służyć (2), ustąpić; przeciw Kościołowi bluźnić; Kościół potwarzać, reformować, strofować; w Kościół wdzierać się; Kościołem gardzić (2), nazywać się; z Kościołem być, społeczność mieć; przy Kościele stać (2); w Kościele się dowiadować, pytać; Kościół broni, mowi (3), naśladowuje, objaśnia, odmienił, odrzuca, oznajmia, przestrzega (2), stawia [= ustanawia], wyświadcza (2); Kościoła moc, mocność, naprawa, obyczaj (2), powaga, powaźność, sądzenie, świadectwo, władza (4), zgardzenie, znak, zwyczaj (19); dla Kościoła posłuszeństwo; od Kościoła dany,znaczony (2), odłączony, odrzucony (wyrzucony) (4), pochwalony (2), przeklęty; Kościołowi nieposłuszny, przeciwny; przez Kościół wyświadczony.

Frazy: »Kościół osądził (a. sądzi, a. musi sądzić); rozsądek Kościoła; od Kościoła osądzony« (4; 5; 3); Kościół to musí ładzić/ który iáko żywo Vznawał/ co w téy mierze profto á co krzywo. *KochZg* A3v; te czterzy [*Ewanielije*]/ niczym innym przyięte nie łą/ iedno ifz ie kościół Duchem S. piáne być oładził. *SkarŻyw* 364, 364 marg; Ani zákázuię [...] złoczyńcze od vrzędow/ y Haeretyki od kościoła oładzone y potępione/ mieć zá pogány y iáwnogrzeřzniki. *WujNT* 30; [*doktorowie*] im byli vczeńřzy/ tym mniey y niźey o łobie rozumieli/ y tym więcey fię rozłádkowi kościoła powřzechnego poddawáli *WujNT* 47, 22, 361, 478, 582 marg, 589, *Zzzzz2v*; *SkarKaz* 43a.

»Kościół podawa (a. podał); podanie Kościoła; od Kościoła, przez Kościół podany« [*w tym: podał albo podawa (1)*] (9; 5; 2 : 1): *KromRozm II* t3, t3v, y3; Náuczze mye [...] poznać ten kořcyoł y náukę á podányá yego: ábych fye nye mylił/ á wymyřlow ludzkich zá náukę á podánye kořcyoła nyeprzyymował. *KromRozm III* A4v, A4v [2 r.]; *BiałKat* 41; *KuczKat* 120, 190; *WujJud* 27v, 44; *SkarŻyw* 364; *ReszPrz* 11, 73; ábyřmy nie mniey pewni byli o tych náukách y obrzędách/ które potym kościół od Duchá S. náuczony podał; iáko y o tych/ które łam Pan Chriřtus podał. *WujNT* 372; práwa Kátholicka wiárá [*jest usprawiedliwiajqca*]: która wierzy wřzytkiemu řłowu Bożemu/ przez kościół powřzechny podánemu y wyświádczonemu. *WujNT* 777.

»Kościół posyła [= *daje misję kanoniczná*], który posyła; od Kościoła posła(n)y, pos(y)łanie« [*szyk zmienny*] (1 : 1; 2 : 2): By był Arriurř y Neftoryurř y inni/ y czářow nářzych przeklęty Luter/ który ná przodku posyłanie od kościoła miął [!]/ [...] kościoła który go pořłáł/ řłuchał *SkarJedn* 52; Kościół

połpolicie via ordinaria połyła: to ieft/ ftárfszy kościelni ná mieyfca Apoftolkie wftępujący *SkarŻyw* 213, 270; *WujNT* 453, Bbbbbbv.

»Kościoł potwierdza (a. potwierdził)« (4): *BielKron* 219v; *WujJud* 39; Kościoł potwierdza y wyświadcza pińmo. Gál: 2.2.. *WujNT* Zzzzz2v, 655 marg.

»Kościoł przyjął (a. przyjmuje, a. przyjmował); od Kościoła przyjęty« [szyk zmienny] (12; 6): *BielŻywGlab nlb* 9; *KromRozm I* N2, N3; pińmu dla tego wyerzymy/ iż ye kołcyoł krzełciyáńłki zá flowo boże przyyáł/ á nam podał *KromRozm II* t3; *KromRozm III* A4v, F [2 r.]; *BielKron* 143, 219v; Tenże Auguřtyn ś. dwoie księgi Máchábeyłkie [...] miedzy przyiętymi od Kościołá księgámi poczýta *WujJud* 28, 31v [2 r.], 34v, 39, 158, L1; *WujNT* 652, 719.

»Kościoł rozkazuje, każe; od Kościoła (jest) przykazany, rozkazany; przykazanie, rozkazanie Kościołá« [szyk zmienny] (5 : 1; 2 : 2; 1 : 1): *RejKup* i4; *KromRozm II* x3v; *KromRozm III* F4; A kościół/ ktore świętá y iáko mamy święćić okázuiąc/ rołkázuię *WujJud* 74v; Y v nas Połty áćz łá rołkazáne od Kościołá/ iednák przedsię nie z przymuřzenia/ ále z chući [...] łpráwowáne bywáią. *WujJud* 191v, 106v, 189v, 191, 264v; *SkarŻyw* 152; *ReszPrz* 11; *LatHar* 123.

»Kościoł rozumie (a. rozumiał); rozumienie Kościołá« [w tym: rozumie i rozumiał (2)] [szyk zmienny] (7; 4): *KromRozm I* K4v; *KromRozm III* H3v, Iv; *WujJud* 147v, 179v; *SkarJedn* 78; To ieft nie dopuřzczay nas wwodzić [w pokuszenie]: iáko y Cypryan ś. y Auguřtin czytáią: y iáko roznmie y wykłáda ś. kościół powřzechny. *WujNT* 27; [pismo prorockie] nie ma być według włáłnego [...] rozumienia człowiecze⁸⁰ wykłádane: ále według połpolitego rozumienia kościółá powřzechnego. *WujNT* 810 marg, 171.

»Kościoł stanowi (a. może sta(no)wić), postanowił; od Kościoła (jest) posta(no)wiony« [szyk zmienny] (5 : 2; 5): *KromRozm III* A4v; pewne połty Kościoł połtánowił *WujJud* 192, 74v, Mm4; *SkarJedn* 239; *SkarŻyw* 456, 538; *LatHar* 119; *WujNT* 470; *PowodPr* 21; ieft inřzy dzień ná to święto od kościółá połtáwiony *SkarKaz* 116a, Oooo2d.

»Kościoł trzyma, dzierży« [w tym: trzymał i trzyma (1), dzierży i dzierzyć każe (1)] [szyk zmienny] (10 : 4): nie trzebác ná to inego dowodu człowyekowi [...] yedno iż ták kołcyoł połpolity dźyerży/ y dźyerzyć każe *KromRozm I* [P2], L4v, N3v; *BielKron* 219v; *SarnUzn* B4v; Trzyma Kościoł S. Powřzechny/ że ná trzech Sákrámenćiech [...] Pan Bog [...] pieczętuie dułze nałze *WujJud* 165, 25v, 166, 224v; *SkarJedn* 294; *SkarŻyw* 92; *CzechEp* 192.

»Kościoł twi(e)rdzi« (3): á kołcyoł yáko począł/ przedłye bez pińmá dźyerży y tfirdži/ iż to ták prawdá yáko co w Ewángeliey nápińano. *KromRozm I* L4v, N3; *CzechEp* 194.

»uczy, naucza Kościoł; nauka Kościołá« [w tym: uczył i uczy (1)] [szyk zmienny] (14 : 2; 33): *KromRozm I* Kv; *KromRozm III* A2v [2 r.], A4v [2 r.], C2v, C3, F4, Q3v [2 r.], Q4 [2 r.]; *SarnUzn* B4v; *BiałKat* 1, 11, 111, 121, 248v; *KuczłKat* 240; *WujJud* 15v, 75v, 174, 177, 221 [2 r.], 258; *SkarJedn* 6; Heretik przeto ten ieft: ktory powřzechnego kościółá nauki odłtápiwřzy/ błáđ łobie fáłřzywey uáuki [!] obrał *SkarŻyw* 337, 91, 517; gdy co tákowego/ co kościół veży/ kácerze teráznieyłzy/ gánić y háńbić będą *ReszPrz* 34, 11, 17, 22, 23 (11); *WujNT* 319, 519; *WysKaz* 14, 18; *SarnStat* 714; *SkarKaz* 348b, 633a.

»Kościoł ustawia (*a. ustawuje, a. ustawił, a. może ustawi(a)ć, a. ma moc, może ustawować*); ustawa Kościoła; od Kościoła ustawiony« [szyk zmienny] (13; 11; 8): *PatKaz III* 139; (*did*) Pleban fię frauie ze łumnienie zartuie s łtarych wftaw. (—) A ieczcz ta pani dworna Tak zuphale ieft vporna. Niedba czo kołczyol wftawył Albo oczieć łwiety łprawyl. *RejKup* 12; *KromRozm I* Kv, O2v; *KromRozm II* t4 marg, x, x3; *KromRozm III* P8, Q3v; *GroicPorz* k, o3v; *RejFig* Ee2v; *RejAp* 67; *HistRzym* 50v; *RejPos* 85v; *KuczbKat* 185, 220; Dni Święte od kościoła wftawione święc *WujJud* 74v, 25v, 42 [2 r.], 189v, 201v, 240v, 264; *KarnNap* E4v; *ReszPrz* 92; *ReszList* 164; *WujNT* 349 marg, 452, Zzzzz3 [2 r.].

»Kościoł wykłada; wykład Kościoła« [szyk zmienny] (5; 4): *BielKron* 96; A łowá Páwłá S. ták iáko ie Kościoł Powłzechny zówždy wykłádał/ rozumiemy. *WujJud* 96v, 29, 33v, 147v; *SkarJedn* 78; *LatHar* 127; Nowokrzczeńcy/ wzgárdziwłzy y odrzuciwłzy wykłád y rozłádek kościoła powłzechnego/ tu fię litery trzymáią *WujNT* 22, 27.

»Kościoł zakazuje (*a. może zakazować*); od Kościoła zakazany« (7; 2): *WujJud* 196, 212v, Mm4v; *SkarJedn* 236 [2 r.]; Bo to łá rzeczy Kátholikowi od Bogá y kościoła zákazáne *SkarŻyw* 59; *LatHar* ++7; kościoł pod frogą kłátwą zákázuie nie tylko czytác/ ále áni miec v siebie ksiąg haeretyckich. *WujNT* 478, 151.

Zwroty: »pod(d)awać się, być poddany Kościołowi« [szyk zmienny] (2 : 2): *SkarŻyw* 213; *NiemObr* 82; ci ktorzy łá z Bogá/ [...] poddáią fię we włzytkim Kátholickiemu kościołowi. *WujNT* 825, 582.

»posłuszen (być) Kościołowi, Kościoła; posłuszeństwo Kościoła« [szyk zmienny] (3 : 2; 2): ábyłmy rozumki łwé byłtré/ boiáźnią Bożą itěž połłuszeństwem Kościoła iego króćili *OrzQuin* O4; *SkarŻyw* 3; *NiemObr* 82; *WujNT* 369, 564, 589, Xxxxx4.

»Kościoła słuchać (*a. usłuchać*)« [szyk zmienny] (34): *KromRozm I* B3, O2 [2 r.]; *KromRozm II* m, t3v; *KromRozm III* D, F4 [2 r.], F4v; *Leop Matth* 18 arg, 18/17; *WujJud* 34, 38v, 40v, 107, 131, 140, Nn; *SkarJedn* 52; *SkarŻyw* 364 [2 r.]; *ReszPrz* 8, 9; *LatHar* 112, 120; A iełliby kościoła nie włłuchał: niechci będzie iáko pogánin y celnik. *WujNT Matth* 18/17, s. 73, 76 [2 r.], 271; *PowodPr* 29; *SkarKaz* 81a; *SkarKazSej* 697a, 698a.

»Kościołowi się sprzeciwiać, (być) przeciwny« (2 : 2): Heretyk ten ieft; ktory fię Kościołowi Powłzechnemu vpornie łprzeciwia/ y śmie vczyć rzeczy temu Kościołowi przeciwnych. *WujJud* 20; *CzechEp* 192; *WujNT* 747.

»wierzyć Kościołowi« [szyk zmienny] (3): Niedziw iłz Ambrozemu święte^{mu} niewierzą: gdyłz y kościołowi/ to ieft/ Duchowi świętemu/ ktory przezeń mowi/ niewierzą. *SkarŻyw* 568; *WujNT* 362; *SkarKaz* 5b.

»z Kościołem się zgadzać, zgodny« [szyk zmienny] (11 : 1): *KromRozm I* L4v, O2; *GliczKsiąż* L5; *WujJud* 44; Otołz my ten [wykład] obieramy iáko z innemi Doctory y z kościołem zgodnieyłzy/ y wedłóg textu włásnieyłzy. *SkarJedn* 73, 53; *CzechEp* 182, 192 [2 r.], 193, 194; *SkarKaz* 518b.

Wyrażenia: »Kościoł apostołski [= mający sukcesję apostołską]« [szyk 3 : 3] (6): *KromRozm III* Q3v; O podániu Apołtołkim żaden lepiey/ iáko Kościoł Powłzechny Apołtołki wiedzieć niemoże *WujJud* 177v; *SkarJedn* 238, 294; *ReszPrz* 36, 92.

»Kościoł boży, Boga żywego« = *Ecclesia Dei* *JanStat* (66 : 2): *KromRozm I* O2; *KromRozm II* t; *KromRozm III* kt, A2v [2 r.], A3; *SarnUzn* B, Bv, B2v, B4v [2 r.], E2v; *BiałKat* 11, 41v, 121, 248v;

niewiem czemu tak zemgloną moc y siłę Kościołowi Bogá żywego ośtáwuiećie *WujJud* 32; A Więc bez przyczyny rzeczono: Co rozwiążećie ná ziemi/ będzie rozwiązano w niebie? więc prozno dano klucze kościołowi Bożemu? etc. *Ioan.* 20. *WujJud* 82v, 16v [2 r.], 20, 28, 32, 84, *Mm3v*; *SkarJedn* 14, 51, 290 [2 r.], 324, 344, 403; *SkarŻyw* 519, 520; *ReszPrz* 22, 30, 38; *PaprUp* Dv; *OrzJan* 95; *LatHar* 124, 127, 417, 508; *WujNT* 9, 26, 151, 298, 361 (11); *WysKaz* 36; *JanNKar* A3, A3v; *SarnStat* 4, 199; *PowodPr* 2, 22, 25; *SkarKaz* 2v, 348b, 420b, 609b; *SkarKazSej* 700b; *KlonWor* 48.

»Kościół Chrystusow (a. Krystusow), Pana Jezu Chrystusow« [szyk 8 : 1] (8 : 1): *KromRozm II* y2v; *KromRozm III kt*, A2v; *WujJud* 32; to co Kátolicki y Apoftolŕki P: Iezu Chryŕtułow kościół Rzy^{mu} ítare^o trzyma y ŕwięći: to ia wŕzjtko trzjmam wierzę y wyznawam *SkarJedn* 294; *SkarŻyw* 3; Kościół Chryŕtułow z Ieruzálem do Rzymu przenieŕiony. *WujNT* 392 marg; *SkarKaz* 121a; *SkarKazSej* 681b.

»grecki Kościół« = *Kościół oddzielony od Kościoła rzymskiego po schizmie Focjusza, dziś nazywany Kościołem prawosławnym (1)*: tá dyŕputácyá między Láćinŕstim [.] á Greckim kościołem o pochodzeniu Ducha ŕ. nic infze^o nie ieft/ iedno ízkolná zábawká. *ReszPrz* 87.

»jeden Kościół« [szyk 2 : 1] (3): *KromRozm III* Q3v; tám rozumieymy że ieft iednego prawdziwego/ ŕwiętego/ Apoftolŕkiego kościołá náuká prawdziwa. *ReszPrz* 36, 92.

»Kościół katolicki« = *Ecclesia catholica Cn* [szyk 14 : 3] (17): *SkarJedn* 294; *SkarŻyw* 91; Nierządne małżeńŕtwá karał Ian S. karze y kościół Kátholicki. Luk: 3.20. *WujNT* Zzzzz4v, 525, 564, 583 marg, 652, 662 (12); *SkarKaz* 155a, 633a; *KlonFlis* A3v.

»Kościół krzeŕcijański (a. chrzeŕcijański)« (18): *KromRozm I E*; *KromRozm II* t3, x3; *KromRozm III* A2, H3v; potrzebá [...] áby było między nimi [...] małżeńŕtwo wedle Koŕćiołá Krzeŕćiańŕkiego złączone *GroicPorz* ggv, k; *BielKron* 96, 143, 219v; *BialKat* 41, 111; *BielSpr* 60; *ReszPrz* 8, 34, 75, 88; *SarnStat* 714.

»łaciński [= rzymskokatolicki] Kościół« [szyk 15 : 7] (22): *SkarJedn* 154, 176, 218, 238, 244 (20); Ruŕ y od Láćinŕkiego kościołá náwroconá. *SkarŻyw* 576 marg; *ReszPrz* 87.

»Kościół Nowego Testamentu (a. Zakonu)« (2): *PowodPr* 31; do kościołá nowego teŕtámentu krolowie ziemŕcy przyniołá złoto y ŕrebro na czeŕć Chryŕtułowi: ktoremu íię zá to/ íz ich krwiá ŕwoiá odkupił/ lámi y wŕzytko ŕwoie oddádžá. *SkarKaz* 456a.

peior. »papieżow (a. papieski) [= rzymskokatolicki] Kościół« [szyk 2 : 1] (3): Iákoby Papieżow Kościół miŕtrzowá był. *KrowObr* 24, 24v žp, Rr 4.

»od Kościoła potępiońy« [szyk 4 : 1] (5): *WujJud* 27, 171, 213; *WujNT* 30; Tákíeć íá tych Ewángelikow náuki/ ktore w iednym káćie kwitná/ á ítare potępiońe od kościołá herezye wŕkrzeŕzáiá *SkarKaz* 241b.

»Kościół powszechny, pospolity« = *Ecclesia catholica Cn* [szyk 74 : 7] (72 : 9): *KromRozm I E*, Kv, K4v [2 r.], L4v, N3v, O2v, [P2]; Yednák nye ŕłowo boże ono było/ ále błędy/ ktore koŕcyoł poŕpolity potępił. *KromRozm II* q3; *KromRozm III* F, P8, Q3v, Q4; bárzo ieft potrzebno ku poięćiu CHRZEŕćiańŕkiey náuki y ku ípráwowáńiu pobożnoŕci/ rozumieć to co nam o káždy ŕwiátoŕci z oŕobná Kościół Powŕzechny ku wierzeniu podawa *KuczbKat* 120, 125, 130, 150, 190; *WujJud* A2v, 7, 15v, 17, 20 (34); *WujJudConf* 117; *SkarJedn* 6, 290; *SkarŻyw* 337; *CzechEp* 192; *NiemObr* 174; *ReszPrz* 11, 17, 32, 42, 92; *LatHar* 126, 508; *WujNT* 22, 27, 47, 51, 171 (13); *WysKaz* 14 [2 r.], 18.

»prawdziwy, prawy Kościoł« = *Ecclesia orthodoxa Cn* [szyk 6 : 4] (6 : 4): *KromRozm II* y2v; *KromRozm III* A2v; Nieták onych Kościoł Boży z początku vczył: nie ták y ten Kościoł prawdziwy który zupełnie ie [św. sakramenta] v siebie ma/ y poważnie imi fzáfuię *BiałKat* 121, 111, 123v; to ięft vrząd zwirzchności świeckiey [...] Kościoła prawego Powfzechnego bronić. *WujJud* 213v, A2a; *ReszPrz* 34, 36, 88.

»Kościoł święty« [szyk 43 : 7] (50): *PatKaz I* 3; *KromRozm I* N2, N3; *KromRozm III* A4v [2 r.], I, Iv, Q3v; *OrzRozm* F4; *BielKron* 156; *BiałKat* 1, 41; Co iż z podania Apoftołfkiego przyfzło/ vczy Kościoł święty *KuczKat* 240, 135; *BielSpr* c; *WujJud* 6v, 39, 44, 165, 212v, 264, Mm4v; *KarnNap* Dv, F2; *SkarJedn* 6, 238, 239, 329, 346, 370; *SkarŻyw* 91, 152, 517, 520; *ReszPrz* 36, 92; *WerKaz* 284; *LatHar* 508; *WujNT* 27, 89, 519, 719; *WysKaz* 14; *SarnStat* 897 [2 r.]; *PowodPr* 50; *SkarKaz* 276b; *GosłCast* 7; *SkarKazSej* 686a; *KlonFlis* A3v.

»zebranie Kościoła« = *sobór* (1): bo od papyęza Sixtuła ty odpufty temu fzwyātu fą dany ktore fą naboże czyalo a zebranye fzwyâte kofzczyola fzwyätęgo ktore bylo wbazylyey to dalo wfzytkym [...] ftho dny *PatKaz I* 3.

Zestawienie: »Kościoł rzymski« = *diecezja rzymska, siedziba papieństwa i katglickiej władzy duchownej oraz państwa papieskiego, często identyfikowana z Urzędem Nauczycielskim Kościoła, a bardzo często z powszechnym Kościołem rzymskokatolickim; Ecclesia Romana Cn, JanStat* [szyk 317 : 136] (453): *GlabGad* K; *SeklWyzn* c2v; *KromRozm I* G4 [2 r.], G4v [2 r.], I2v [2 r.]; *MurzHist* C3v, C4, F3, N2v, T3; *KromRozm III* L6, N6v, O, Ov [2 r.], O4v, O5v, O8v, P; Papież [...] zákazał/ aby żadny tżłowiek náprzećiwko prálatom kościoła Rzymfkiego nie piłał/ y kárác ich niefmiął *KrowObr* C2; s Stárzfzych Plebanow Rzymfkiego kościoła Kardynały fobie [papież] vtzynił y poftánowił/ aby ięgo máieftatu bronili y ftrzegli. *KrowObr* 35, A2v, A3, A3v *marg*, B [3 r.], 18, 22v (32); potym Adryan Papież kłął wielkimi kłátwámi Rzymiány y Gwilelmá Neápolitánfkiego krolá/ iż kościołowi Rzymfkiemu miáltá pobrał. *BielKron* 181v; ftey przyczyny zyednocził fie Papież s Cefárzem/ aby bronil Kościoła Rzymfkiego/ a Plácenciey/ y Pármy pod krolem doftáli. *BielKron* 197v, 146, 155v, 157, 162, 163v (21); *RejAp* 76v; A święty Augufty: W Rzymfkim/ práwi/ Kościele záfwie trwała zwirzchność Stolicy Apoftołfkiey. *WujJud* 117v; wfzyftkie fekty fobie to przywłafzczáiá/ że v nieh Chriftus/ v nich fzczere Słowo Boże. Toć o Tobie Luteranowie/ to Sákrámentarze/ toż Nowokrczeńcy/ to też Troybożánie y infze Sekty powiádáiá. To też prawdziwie Kościoł Powfzechny Rzymfki o fwey náuce trzyma. *WujJud* 131, 8 *marg*, 15, 17v, 35, 116v [2 r.] (22); *WujJudConf* 7v, 12v, 15; *RejPosWstaw* [143⁴]; *StryjWjaz* C4; Rzymfki kościoł od Chryftuła zá przedni y głowę wfzytkim poftáwiony ięft. *SkarJedn* 112; By nie Rzymfki kościoł/ iużby chrześciánie dawno z heretyczáfwy fpogánieli *SkarJedn* 151; nigdy przerwana [...] Sukcefsia Kościoła Rzymfkiego nie zoftála. *SkarJedn* 394, A3v, A4, A8v [4 r.], A* [3 r.], A*v, 33 (140); Kościoł Rzymfki kácerftwem fię nigdy nie pomázał. *SkarŻyw* 321; iż Kościoł Rzymfki/ ftolicá Piotrá świętego/ tá ięft lámá ná ktoroy Piotrowá wiará nieuftáie *SkarŻyw* 601, 62, 311, 317, 320 (21); to też wiem iż dla rozfzerzenia kościoła Rzymfkie⁸⁰ pańftw/ y dla fkárbow przyczynienia/ walki te [papieżowie rzymscy] wzbudzáli/ zowiác to *patrimonium sancti Petri*, to ięft/ oyczyzną Piotrá ś. *CzechEp* 336, 14, 192, 195, 226, 235 (11); *NiemObr* 19, 53, 88; *ReszPrz* 30, 32 *marg*, 39, 111; *ReszList* 143, 144; Kościoł Kzymfki ftára fię o

świątá návrocenie. *WujNT* 393 *marg*, 3, 125, 288, 504 *marg*, 505 (13); iedno iey [Afryki] kąfek zárwáli Hiłzpanowie. Co im podobno Pan Bog dał zá łtáteczne przy Kościele Rzymłkim fię záłtáwiánie. *PowodPr* 31; *SkarKaz* Oooo2c.

~ W charakterystycznych połączeniach: Kościoła rzymskiego się trzymać (3); do Kościoła rzymskiego się nawracać, przystać (przystanie) (5); od Kościoła rzymskiego się oddzielić, odejść, oderwać się (odrywanie się) (2), odstąpić (3); Kościołowi rzymskiemu się przeciwzić (przeciwny) (2); Kościół rzymski rozmnożyć; z Kościołem rzymskim dzierżyć (3), (z)jednoczyć (się) (zjednoczony być, zjednoczenie) (13); przy Kościele rzymskim stać (3), trwać; Kościół rzymski święci, wyznawa (2); Kościół rzymski jeden (3); Kościoła rzymskiego duchowny, (archi)dyjakon (2), księża, obyczaj, odpusty, pleban, prałaci, prawda (6), przodkowanie, przywileje (2), sprawa [= rządy], sukcesyja, zwyczaj (2); od Kościoła rzymskiego odtargnienie; Kościoła rzymskiego, z Kościołem rzymskim jedność (4 : 1).

Frazy: »Kościół rzymski gani i potępia« (1): ktore ołoby/ y rzeczy ten Kościół Rzymłki gáni y potępia/ oni telz y zá zgánione y potępione máią *SkarJedn* 319.

»Kościół rzymski posyła [= daje misję kanoniczną]; od rzymskiego Kościoła posłany« (1; 1): W Návroceniu y nauce do wiary świętey wielką pracą czynili sławni y święci dwa Słowacy bráčia rodzeni/ Methodyus y Cyryllus Biskupi/ od Rzymłkiego kościoła posłáni. *SkarJedn* 225; *WujNT* 393.

»Kościół rzymski potwierdza« (2): To święto twoiego potęćia/ kościół Rzymłki potwierdza y potwierdził. *KrowObr* 171v.

»Kościół rzymski trzyma, dzierży« [szyk zmienny] (6 : 3): niełmiem przyfiąc. A bych przyfięgał yłz tą wiarę trzymam ktorę trzyma náłwięłzi [!]/ Pan Paweł Papięłz trzeci/ y święta matka iego kościół Rzymłki. *SeklWyzn* a4, A; *RejKup* z5; *KromRozm I* E4v [2 r.]; *BielKron* 228v; *WujJud* 131; *WujNT* 525, 747.

»uczy, naucza Kościół rzymski; nauka Kościoła rzymskiego« [szyk zmienny] (3 : 1; 8): *MurzHist* M3v, N2v; Cefarz rofkazał/ áby nie ćierpiano tych káplánow/ ktorzy o wieczery páńłkiey ináczey rozumieią niżli kościół Rzymłki vczy. *BielKron* 209; księgi [...] w ktorzych oczýsćiał kościółá Rzymłkiego nie po pokaláná [!] náukę *SkarJedn* 251, 126, 295; *SkarŻyw* 119, 456; *WujNT* 518, 520, 580; *SkarKaz* 419b.

»Kościół rzymski ustawił; ustawa Kościoła rzymskiego« (3; 2): Kto nietrzyrna włyłtkich wftaw/ ktore kościół Rzymłki wftawił ten łmiertelnie grzełzi *SeklWyzn* a2; *BielKron* 206v, 228v; káźdego frogim ołdźczepieńcem á práwie pogáninem opifano/ ktoby nie łtał mocno przy wftáwach kościółá łwiętego Rzymłkyego. *RejAp* 116; *CzechEp* 111.

»uznał Kościół rzymski« (1): przełtáli włyłcy ná tym co vznał kołcyoł Rzymłki. *KromRozm III* O5.

Zwrot: »z Kościołem rzymskim się zgadzać« [szyk zmienny] (4): *KromRozm I* E4; chczą to mieć po prawdziwych kołciolech/ iż iefli chczą być widziani Apołtołłkiemi żeby fie zgadzáli we włyłtkim z Rzymłkim kołciołem/ gdyż ten iefł Apołtołłki. *RejPosWstaw* [143⁴]v; *SkarJedn* 260; *WujNT* 525.

Wyrażenia: »apostata Kościoła rzymskiego; odszczepieniec od Kościoła rzymskiego« (1; 1): iżem fie łtał Apołtátá/ dzifiefłzdego kołciołá Rzymłkiego *KrowObr* A3v; *CzechEp* 255.

»Kościół rzymski, (i) apostołski« = *Kościoł założony przez Chrystusa, mający sukcesję apostołską* [szyk zmienny] (10): Ale ten S. Rzymłki y ápołtołłki kołcyoł nye od ápołtołow/ ále od łámego páná

zbawicyelá nálfego przodek álbo przełożeníftwo wzyął/ á dostał zwirzchności władzey nád wlfyfłtkimi kołcyoły/ y nád wlfyfłtką trzodą ludu krzełciyáńłkyego *KromRozm III N5v*; *KrowObr* 128; *WujJud* 27; *SkarJedn* 249, 295; *SkarŻyw* 80, 114, 456; *ReszPrz* 31; *ReszList* 179.

»(nawyzszy) biskup Kościoła rzymskiego« = *papież*; *Romanae Ecclesiae summus pontifex* *JanStat* [szyk 1 : 1] (2): O biłkvpie tego kołcioła Rzymłkiego tak rozvziem/ y tak trzymam/ iefłi í katedry Moizelzowej/ a zewangeliei fwiętei vczy/ albo przykazvie/ mam go łłvchać/ iako łamego boga *SeklWyzn c2v*; *SarnStat* 193.

»dzisiejszy Kościół rzymski« (4): Bo ten dzifiefyfy kościół Rzymłki/ nie iefł budowanie Apołtołow fwiętych/ ále iefł budowanie Papięzow/ Bálwochwálcow y Apołtatow *KrowObr* A3, A3v [2 r.], 205.

»Kościół katolicki rzymski« (3): *SkarŻyw* A2v; co wierzy y trzyma kościół Kátholicki Rzymłki. *WujNT* 747, 525.

»papiestwo rzymskiego Kościoła« (1): Papiefłtu Rzymłkiego kołcioła/ y Regułom Swiętych Oycow/ pomocnikiem będę *KrowObr* 127v.

»rzymskiemu Kościołowi poddany« [szyk 1 : 1] (2): którzy łą Krzełciáńłkiéy wiáry y poddáni Rzymłkiemu Kołciołowi/ á nie odczepieńcy álbo niewierni. *SarnStat* 990, 988.

»posłuszeństwo Kościoła rzymskiego; posłuszen Kościoła rzymskiego, Kościołowi rzymskiemu« (6; 4 : 1): łą miáłtá náłze niektore/ ktorzy Krolowi Ferdynándowi y Cefarzowi pomoc dádzą ná iego potrzebę/ gdyż połłufeníftwo Rzymłkiego kołcioła dzierzą. *BielKron* 226, 208v, 212, 221v, 436v; á ta hárdóść Ianá tego Patryárchy vgałłá/ iż po nim włtępuiący połłufłzni byli kołciołowi Rzymłkiemu. *SkarJedn* 194, 168, 191, 309; *SkarŻyw* 576; *PowodPr* 31.

»Kościół rzymski powszechny« [szyk zmienny] (21): *WujJud kt*, 1, 25, 27, 131, 199, Nn6; *CzechRozm* 223; kościół S. powłzechny Rzymłki nie wlytkim wobec czytánia Bibliey ná ięzyk połłolity przełożoney/ dopułłcza [...] ále tym tylo ktorym od łtárlzych fwyh dozwołono iefł *SkarŻyw* 257, 456; *CzechEp* 11, 76, 231, 255, 259; *ReszList* 179; *WujNT kt*, 393, 518, 580; *SkarKaz* 418b.

»prawy Kościół rzymski« (1) : W ktorym [*Iudicium*] [...] prawdá iednego práwego Powłzechnego Kołcioła Rzymłkie⁸⁰ łámá łie broní. *WujJud* 1.

»rozsádek Kościoła rzymskiego« (3): *SkarJedn* 223 [2 r.]; Pod rozłádek Kołcioła S. Powłzechnego Rzymłkiego wlytko niech podłęze. *WujNT kt*.

»stolica, stolec Kościoła rzymskiego« (2 : 1): [*Karol Wielki*] łtolec Kołcioła Rzymłkiego/ w cále záchowál *LeovPrzep* C2; *CzechEp* 424; *PowodPr* 32.

»Kościół święty (a. náświętszy) rzymski« [szyk zmienny] (42): *LibLeg* 7/69; *KromRozm III N5v*; Ia N. teras przyięty do Swiętego Rzymłkiego kołcioła zá Kárdynałá/ od tey godziny/ ná potym będę wierny błogolłáwionemu Piotrowi *KrowObr* 36, A3, 32v, 128; *RejAp* 116; *WujJud* 25, 27; *SkarJedn* A3, A4, 103, 151, 222 (15); *SkarŻyw* A2v, A4, 90, 203 [2 r.], 257, 278, 456; *ReszPrz* 31; *ReszList* 179; *WujNT kt*, 518, 580, 830; *SarnStat* 193, 989; *SkarKaz* 418b; *SkarKazSej* 682a.

»wiara (według) Kościoła rzymskiego; Kościół rzymski wierzy« [szyk 16 : 8] (22; 2): *BielKron* 412, 462; *WujJud* Bv, 25, 120v, Mm3v, Nn2v, Nn6; *CzechRozm* 223; *SkarJedn* 29, 277, 281; *SkarŻyw* A2v, A3v [2 r.], 114; *StryjKron* 482; *CzechEp* 11; *ReszPrz* 33 marg; Haeretyk iefł każdy/ [...] ktorzy

vczy przeciw temu [...] co wierzy y trzyma kościół Kátholicki Rzymłki. *WujNT* 747, 525, 576, 580; Ná Kátholickiey wierze kościoła ś. Rzymłkiego to kroleństwo zbudowane iest *SkarKazSej* 682a.

»zwi(e)rzchność, przełożenstwo Kościoła rzymskiego« (10 : 1): *WujJud* 152v; *SkarJedn* 104, 193, 263, 320; Znał też y Zbor S. Kálcedońki tę zwierzchność kościoła Rzymłkiego/ gdy powłzechnym Pátryárchą Leoná zowie *SkarŻyw* 321, 337 [2 r.]; *ReszPrz* 30 marg, 33; *WujNT* 519.

Zestawienie: »ociec, patresowie Kościoła rzymskiego« [szyk 2 : 2] (3 : 1): Boć nie tylko Auguštyn on ławny kościół Rzymłkiego ociec miałzańcem był *CzechEp* 63; A co się tknie tych piśm [...] ktore kościół Rzymłkiego łtarzy niektorzy Pátrefowie/ [...] w podeyżrzenie przywiedli [...] tych my też przedsię nie bierzemy *CzechEp* 215, 265, 266.

Szeregi: »biskupi katoliccy to jest Kościół rzymski« (1): Sátyrus pytał Biskupá iednego/ iefliby się z Biskupy Kátholickimi/ to iest z kościołem Rzymłkim zgodzał? *WujNT* 525.

»katolicki i rzymskiego Kościoła« (2): Bo po dziś dzień łtatecznieyše w Niemcech Księstwá/ y miáłta Kátolická y Rzymłkiego Kościoła łtárożytná wiarę trzymáią. *SkarJedn* 29; *SkarŻyw* A3v.

»łacinnicy i Kościół rzymski« (1): Ci wżycj z Łácinniki y kościołem Rzymłkim iednołtáynie/ iednomyłłnie/ [...] namawiając się/ [...] taką vniá [...] vczynili *SkarJedn* 268.

»rzymski Kościół albo occidentalis Ecclesia« (1): w czym łye Luther y yego vczyowye Rzymłkyemu kołcyołowi álbo occidentali ecclełie przeciwyá *KromRozm I* E4.

»papieski i Kościoła rzymskiego« [szyk 1 : 1] (2): *SkarJedn* 320; Ztych przodkow wiárá twoiá Kotolicka [!]/ ábo chcelzli mowić Papiełka y kościół Rzymłkiego dziwnie łie wtobie vtwierdzi *SkarŻyw* A3v.

Wyrażenie przyimkowe: »według, wedle Kościoła rzymskiego« = zgodnie z jego nauką (3 : 1): *LibLeg* 7/69; Aczkolwiek był łágiełło wżytki pokrzcíl w Litwie iáko ociec ná Krzełcijáńłką wiarę według kościoła Rzymłkiego *BielKron* 412, 462; *SkarJedn* d7v.

W przen (28): Niech vkażá z piśmá S. kto Rzymłki kościół w wierze Chryłtułowej fundowál? *SkarJedn* 86, A7v, 83, 88, 103; *SkarŻyw* 601; wżytek świát łtrofowác go [*papieża*] nie może: wedle zdánia Kátholiki Rzymłkiey: chybáby kto mowić chćiał iż głowá kościoła powłzechnego Rzymłkiego błádzi. *CzechEp* 76, 230, 259, 418, 419; *WujNT* 511.

W charakterystycznych połączeniach: Kościół rzymski fundowác (fundowany (jest)) (6); Kościół rzymski jest postanowiony; Kościoła rzymskiego filar, fundament, fundownik, głowa (3).

Wyrażenia: »(święta) matka [czyja], macica [czyja] Kościół rzymski; Kościół rzymski jest matka(-ą)« [szyk 9 : 4] (10 : 1; 2): *SeklWyzn* a4; *MurzHist* D2v; *KrowObr* 24; wżytcy się do Mátki łwey do Kościoła Rzymłkiego iáko corki przyználi. *SkarJedn* 326, 260, 307, 372, 388, 393; *SkarŻyw* A3v, 203; *ReszPrz* 30; Iednáł czekał P. Bog áwaby się ielzłcze byli do máłce łwey Kościoła Rzymłkiego wroćić mogli. *PowodPr* 32.

»rzymski Kościół mistrz, jest mistrzowa« (1 : 1): *KrowObr* 24; ktorá [*naukę apostołow*] [...] inne kościoły opułciły/ y od Rzymłkiego się kościoła łatki y miłtrzá łwego oddzielili *SkarJedn* 307.

»oblubienica Chryłtusowa Kościół rzymski« (1): [*Grecy*] tę niepokaláná oblubienicę Chryłtułowę kościół S. Rzymłki zpotowarzoná/ w poháńbienie/ tobie narodzie Rułki/ podáli *SkarJedn* 230. ~

Szeregi: »Kościoł to jest biskupi« (1): Powiedz kościołowi/ to ieft Biskupom y przełożonym kościelnym *SkarŻyw* 93.

»papiestwo to jest Kościoł boży« (1): [*Papieże*] słuźbę Bożą y wiarę tak wźczepili/ ztymi artykuły wźytkimi y nauką/ ktora dziś ieft w Papiestwie/ to ieft/ w kościele Bożym *SkarŻyw* 520.

»Kościoł to jest (i) przełożeni kościelni« (5): *WujJud* 3v; *SkarŻyw* 93; K temu obącz/ iż kościoł/ to ieft przełożeni kościelni/ á zwłazczá namiáftek Piotrá S. máią moc potwierdzić Ewángelią y piľmo ś. *WujNT* 655, 582, 588.

»(jako) Kościoł i (albo, tak) Rzeczpospolita« [*szyk* 7 : 2] (9): *WujJud* A2, A4; *SkarŻyw* 493, 504; *PaprUp* Bv; áby zá tą íprawą Rzeczpospolita y Kościoł był naukami świętny *SarnStat* 199, 193; *PowodPr* 2; *SkarKaz* 609b.

Wyrażenia przyimkowe: »okrom, oprócz Kościoła« = *poza nauczaniem magisterium* (2 : 2): Oprócz Kościoła prawdy nie máłz wrzędowéy. *OrzQuin* I3 marg, 13; *SkarŻyw* 27, 270.

»przeciw(ko) Kościołowi« = *wbrew autorytetowi i nauce magisterium* (13): *OrzList* e [3 r.]; *BielKron* 196; *WujJud* 3; *CzechEp* 277; Lutherus y Kálwinus vczá przeciw prawdziwemu kościołowi chrześcijiánłkiemu/ iż lud Boży záwłze ieft grzechámi zefzpecony *ReszPrz* 88, 45; *WujNT* 16, 63, 208, Yyyyy4; *PowodPr* 39.

»wedle Kościoła« = *zgodnie z nakazami magisterium* (2): *GroicPorz* ggv; A tak też w tę nádzieię/ wedle też kościoła swoiego/ á nie według łłowá Bożego/ nas łobie Heretykámí poczyniwlzy/ [...] wźytkich przeciw nam pobudza. *CzechEp* 15.

W przen (19) :

Fraza: »jakoby Kościoł mistrzowá był; Kościoł za mistrza, nauczyciela mieć« [*w tym: mistrz i nauczyciel* (1)] (3; 1 : 1): *KrowObr* 24, 24 źp, Rr4; kościoła Bożego/ ktory łam ieft [...] podporą y wćwierdzeniem prawdy/ zá miłtrzá y náuczyciela mieć nie mogą *SkarJedn* 14.

Wyrażenia: »klucze Kościoła« = *najwyzsza władza duchowna* (2): *KromRozm III* M8v; ná wzgárdę kluczów świętego Kościoła Mátki náłzéy [...] nie boią łie ná łobie [*klqtwy*] znošić *SarnStat* 897.

»(święta) matka Kościoł; święty Kościoł matka nasza« = *sancta mater Ecclesia* *JanStat* (6; 1): *WujJud* 25v, 264v; *LatHar* 566; áni by łtárał łie do rámiěníá świętý mátki Kościoła przywrócić *SarnStat* 190, 897, 898; *SkarKaz*)(2v.

»Kościoł oblubienica (Pana)« [*szyk* 3 :1] (4): *ReszPrz* 10; Dopierofz wiefzłą władzą Pan Kryftus w nowym zakonie zołtáwł kościołowi oblubienicy łwey *PowodPr* 21, 28, 31.

Szeregi: »Hieruzalem to jest Kościoł« (1): Przeto wielki ieft nie rozum tych/ ktorzy okrom Hieruzalem/ to ieft kościoła y wrzędnikow iego porządnych/ zrozumieć chcą wolą Bożą/ y mieć prawdziwe łłowo iego. *SkarŻyw* 27.

»Kościoł to jest pasterze« (1): Y P. Bog to nie Krolom ále Kościołowi łwemu/ to ieft/ Páłterzom y Przełożonym iego y Conciliam poruczył. *WujJud* 3v.

b. *Pierwsze gminy chrześcijańskie zorganizowane przez apostołów lub ich uczniów, nazywane kościołami lokalnymi; Ecclesia Vulg, PolAni* [*w tym: pl 148*] (462) : *KromRozm III* N [2 r.]; *Leop* *B4v, *Rom* 16/23, *Gal* 1/22, *Apoc* 22/16, VV v; *BibRadz Act* 5/11, 9 arg, 12 arg, 12/1, 5 (15); Połłáł krol Herod ręce áby wćińnął niektore s kościoła [*ut adfligeret quosdam de Ecclesia Vulg Act* 12/1]/ dał tedy

ściąć Iákubá s. *BielKron* 141v, 142v; będą wiedzieć wżycy kościołowie [et scient omnes Ecclesiae *Vulg, PolAnt Apoc* 2/23] zem ia ieft on ktory vmiem wybádác wnętrzości wżytki y fercá *RejAp* 31, D3v [2 r.], 6 [4 r.], 11v, 14, 15 (46); *KuczKat* 130; Coż/ gdyby nam byli áni Apoftołowie pífmá niezoftáwili/ izalibychmy byli niemuśieli náśládowác porządku Trádyciey/ którą podáli tym ktorym poruczáli Kościoły? *WujJud* 41v, 28v; *WujJudConf* 42v, 154; Iákoż tedy y w ktorey rzeczy łúżyły niewiálty kościołowi? *RejPosRozpr* c2v; Mowi Hieronim í. Niekiedy ípolną rádá Stárfzich rządzone były kościoły *RejPosRozpr* c3v; *RejPosWstaw* [143²]; *SkarJedn* 98; *SkarŻyw* [407], 535, 601; A gdy przyźedł do Cezáreiey; wftápiwży/ á kościoł (*marg*) zgromádzenie wiernych (–) pozdrowiwży/ puścił íę do Antyochiey. *WujNT Act* 18/22, Act 5/11, 8/3, 9/31 [2 r.], s. 300, 375 (65); *PowodPr* 21, 39; *SkarKaz* 550b.

W połączeniu z nazwą kraju lub miasta, bądź z przymiotnikiem od nazwy miejscowej [w tym: ai (84), w + L sb (11), Kościół ktory był rzeczony... (1), Kościół, ktory jest (a. był) (zebran) w... (13); Kościół + określenie (94), określenie + Kościół (15)] (109): *KromRozm III* C8v, D8 [2 r.], Gv, I5v [2 r.], N7v; *KrowObr* 21v, 47v, 77v; A Byli w kościele kthory był w Antyochiey/ Prorocy/ y Doktorowie/ miedzy kthoremi był Bárnábálf y Simon *Leop Act* 13/1, Act 8/1, *Gal* 1/2, 1.*Thess* 1/1, 1.*Petr* 5/13, NN6b, VV v; Aniołowi kościoła Smirneńskiego [*angelo in Smyrna ecclesiae*] nápiřz: Ty rzeczy mowi pierwży y ořtátni *BibRadz Apoc* 2/8, 1.*Thess* 1/1, *Apoc* 2/12, 18; *BielKron* 142v; Ten kościoł Sárdnińki/ był napřednieyży kościoł W Lidiey *RejAp* 34v, 6, 10, 16v [2 r.], 17v (30); *WujJud* 120v, 135v; *WujJudConf* 12; *RejPosWstaw* [143²]v [4 r.], [143⁴]; *SkarJedn* 33, 86; Pozdrowiáią was (*marg*) wżytkie. NL. S. (–) kościoły Azyiřkie [*Salutant vos ecclesiae Asiae*]. *WujNT* 1.*Cor* 16/19, Act 8/1, 11/22, 13/1, s. 125 [2 r.], 299 (47).

W połączeniu z zaimkiem dzierżawczym odnoszącym się do Chrystusa (15): Poniewálf thy Kryřtuřie/ y s twoimi Apořthoły y s pierwżym kościołem twoim/ mowíř náprzećiwko temu zwyřzáiowi *KrowObr* 204v, 204v [2 r.]; Kto ma vcho/ łuchay czo Duch święty mowi do kościołow řwoich. *RejAp* 40v, 16v, 18v, 25, 26v, 30v (12).

W charakterystycznych połączeniach: do Kościoła się przyłaczyć, wchodzić; z Kościoła wyrzuć; Kościół rozmnażać, sprawować, zgromadzić; z Kościołem wyznawać; w Kościele służyć, stać, uczyć (nauczać) (4); Kościół dawny (nadawniejszy) (5), wierny (2); Kościoła biskup (5), biskupstwo, cerymonije, dyjakon (2), ludzie (5), modlitwa, nauka (3), sługa, sposob, sprawca, świadectwo (2), ustawa, wierni, znak, zwyczaj (4); do Kościoła, ku Kościołowi przystać (1 : 1).

Zwrot: »Kościół zakłádác, záložýć, postanowió« (2 : 2 : 1): Chodząc tedy po Murzyńskiey zyemi/ wiele ludu náwroćił y kościołow zákládał ná Krzeřćiáńfką wiáre *BielKron* 144, 144 [2 r.]; Potym Márek [...] w Alexándryey [...] kościoł pořtánowił *WujNT* 125; *SkarKaz* 607a.

Wyrażenia: »Kościół(y) apostołski(e), apostołow [= záložony przez apostołow]« [szyk 13 : 7] (19 : 1): *LubPs* Q2v; *KrowObr* A4, 131v, 199, Qq4; *OrzList* b3; *WujJud* 135v, 244v, 245; *WujJudConf* 244v, 245; A cí fá pírwży budownicy Kościoła miłego Bogá/ od ktorych v řtarych wzyęły zbory to názwířko Apořtolřkie kościoły/ ony mowíř/ ktore napirwey fundowáli Apořtołowie *RejPosRozpr* c2; *RejPosWstaw* [143²], [143²]v, [143⁴]v [3 r.]; *SkarJedn* 33; *Abowiem kto mowi ięzykiem* [1.*Cor* 14/2].)

W pierwszym onym kościele Apostołkim Chrześcijańskie przyjąwszy Ducha ś. brali zaraz cudowne dary jego *WujNT* 614; *SkarKaz* 608b.

»Kościoł(y) boży(-e)« = *Ecclesia Dei Vulg, PolAnt* (16): *KromRozm I Ov* [2 r.]; *KromRozm III F4* [2 r.]; *BibRadz 1.Cor* 15/9; *WujJud* 253; *WujJudConf* 186v; *SkarJedn* 51; A iefli fię kto zda być fwarliwym: my nie mamy takiego obyczaiu/ ani kościoł Boży (*marg*) kościoły Boże. 2 L. G. (-) *WujNT 1.Cor* 11/16, *Gal* 1/13, *1.Cor* 1/2, *2.Cor* 1/1, *Philipp* 3/6, *1.Thess* 2/14, *2.Thess* 1/4, *1.Tim* 3/5.

»Kościoł(y) Ckrystusow(e) (a. Pana Krystusow, a. Pana Chrystusa)« = *Ecclesia Christi Vulg* [szyk 6 : 1] (7): *BialKat* 38v; *WujJudConf* 138v; *RejPosWstaw* [143²] [2 r.], [143²]v; Hieronim ś. także: Páweł (mowi) chwali wiarę ludu Rzymkiego: nie iżby Rzymianie mieli inżą wiarę/ niżli wżytkie kościoły Chriftułowe: ále iż w nich wietfze iefł nabożeńftwo/ y wietfza proftotá ku wierzeniu. *WujNT* 525, *Rom* 16/16.

»domowy Kościoł« = *grupa chrześcijan należąca do rzymskiej rodziny* (2): Bo domowy Kościoł [et *domesticam Ecclesiam eorum Vulg Rom* 16/5] Prifki y Aquille/ [św. Paweł] każe pozdráwiác. Y ná inżym mieyfcu: Pozdráwiáią was (práwi) w Pánie wielce/ Aquillá y Prifcillá z domowym fwoim Kościołem [cum *domestica sua Ecclesia Vulg 1.Cor* 16/19]. *KuczbKat* 75.

»Kościoły katolickie« (1): Ian S. Apoftoł Duchem Bożym piżąc do siedmi przednich kościołow kátholickich w Azyey/ przyznawa im świętobliwość/ y odpłaty rozne zá nie obiecuie. *PowodPr* 38.

»Kościoł(y) krześcijański(e)« [szyk 8 : 2] (10): *FalZiołUng* V 119; *KromRozm II h2v*; *KrowObr* A3v, 104v, 203, 205v; *BielKron* 142v, 144; Wiemci iá to żeć w ftárożytnym Kościele Krześcijańkim było Sektarzow dofyć *LeovPrzep* G3v; *RejAp* 6v.

»Kościoł(y) Pański(e)« (9): *RejAp* BB7v, 6 [2 r.], [13]v, 76v; *RejPos* 88v, 301v [2 r.]; iedność w pirwzym onym kościele Pánkim záwždy kwitnęłá/ o czjm w dzieiach Apoftołkich. *RejPosWiecz*² 94.

»Kościoł pierworodny« (1): Przetoż Bifkupi y pásterze [...] mieli y máią tegoż Duchá S. ich fprawuiącego/ ktorego mieli Apoftołowie y kościoł pierworodny *WujNT* 366.

»(na)pi(e)rw(sz)y(-e) Kościoł(y)« [szyk 72 : 14] (86): *FalZiołUng* V 119; *KromRozm I Fv*; *LubPs* Q2v; I owfzem nieuciekłem/ anim odbieżał/ od onego Rzymkiego pierwzego kościoła fwiętego/ ktory budowáli Apoftołowie fwięci *KrowObr* A3, A3v, A4, 24v, 83v, 101 [2 r.] (35); *RejAp* 67, 185v; *HistRzym* 50v; *RejPosWiecz*² 94; Kárdinali nie łącz inży/ iedno Presbitery ábo Diakonowie przodnieyfy kościoła pirwzego *WujJud* 142, 118v, 186v [2 r.], 187, 208v, 226v (11); Ten obyczay y fpołeczne wfzech wżywánie zgadza fie [...] z Kościołem pierwzym ktory był áż do Grzegorzá. *WujJudConf* 228, 8, 14, 156v, 186v, 193v (10); *RejPosRozpr* c2v [2 r.]; *RejPosWstaw* [143²] [2 r.], [143⁴], [143⁴]v [2 r.]; *BialKaz* G2; *ArtKanc* K9v; *WujNT* 72, 116, 248, 337, 452 (14).

»Kościoły pogańskie [= powstałe z ochrzczonych pogan]« (2): (áczkolwiek káždy list iego [św. Pawła] wżytkiemu kościołowi fłuży) ále niektore piśał do ołobnych kościołow Pogáńskich/ iáko do Rzymian/ do Korynthyán/ do Gálátow/ do Ephezyán/ do Philipowian/ do Kolofán/ y do Theffáloniczán. *WujNT* 516, *Rom* 16/4.

»stary Kościoł powszechny« (1): Przeto wedle zwyczaiu ftárego Kościoła Powfzechnego to záchowano by wa/ áby żaden Chrześcijańin tey Świętości nieprzyjąwfy nie vmierał. *KuczbKat* 160.

»prawdziwy Kościół« [szyk 1 : 1] (2): Lepiej fie o to ftaraymy/ ábyfmy w niczym rozni nie byli od onego pirwzego á prawdziwego Apoftoľskiego Koľcioľá *RejPosWstaw* [143⁴]v, [143²].

»(na)przedniejszy Kościół; przednie Kościoły« = *wczesne gminy założone przez apostołów* (2; 1): *WujJud* 168v; [słowa św. Łukasza] ľą [...] nápiľáne o nadawnieyľzym y ze wľzech napirwľzym y napřednieyľzym Koľcyele Páná Kryľtuľowym w Ieruzalem/ od ľámych Apoftoľow/ przez Duchá ľwiętego wzbudzonym y poľtánowionym *RejPosWstaw* [143²]; *PowodPr* 38.

»stary, starożytny(-e), staradawny (a. starodawny) Kościół(y)« [szyk 41 : 4] (36 : 6 : 3): *KrowObr* 16v [2 r.], 17v [2 r.], 101 [2 r.], 107, 110v (14); *OrzList* b3; *SarnUzn* Cv, G5v marg, G6v; *LeovPrzep* G3v; *RejAp* D6, 67 [3 r.], Dd2, Dd2v, Ffv; Boć iuż tám wyľožono wľzytki członki wiary/ Ták iáko ie zoľtáwiľ z dawná Koľcioľ ľtary. *RejPos* 156v, 88; *RejPosWiecz*² 95v; Iż wierzyľz to wľzyľtko/ co piľmo Święte y nauká Koľcioľá ľtárożytnęgo ćiebie vczy ku wierzeniu *BiałKat* 41, 246, 248v, 326, 358v; *KuczbKat* 155, 160, 215; *RejPosWstaw* [143²]; *BiałKaz* H; *SkarJedn* 46, [d10]; *SkarŻyw* 442; *ReszPrz* 63; *SarnStat* 1273; *SkarKaz* 382a.

»starszy, przełożony, prezbiter Kościoła« = *presbyter (Ecclesiae)* *PolAnt* [w tym : starszy i przełożony (1)] (4 : 3 : 1): *KrowObr* 81 v; Ieľt ktho niemocny miedzy wámi? niechay wzwowie ľtárfzych koľcioľá/ á niech fież zá nim modľą *BibRadz Iac* 5/14; *RejAp* 18v, 35v; profzę y vpominam was wľzytkich ľtárfzych á przeľožonych koľcioľá Páńľkiego [*Presbyteros illos in vobis obsecro PolAnt 1.Petr 5/1*] [...] ábyćie páľli tę trzodę Bożá [...] ľáľkáwie *RejPos* 301v, 301v; *WujJud* 142.

»Kościół(y) święty(-e)« [szyk 11 : 1] (12): *KrowObr* A3v, 204v [2 r.], 205, 205v, 229v; *BielKron* 142; *RejAp* BB; *RejPos* 23v [2 r.]; *WujJudConf* 138v; Abowiem Bog nie ieľt Bogiem roľtyrkow/ ále pokoiu: iáko też we wľzytkich koľćielech ľwiętych [*in omnibus ecclesiis sanctorum*] náuczam *WujNT 1.Cor 14/33*.

»zbior Kościoła« (1): Támże do zbioru tegoż to koľcioľá Pan wľkázuie/ áby ľtátećnie ľtali przy tym czego fie od Páná náuczyle *RejAp* BB8v.

»Kościóły żydowskie [= powstałe z ochrzczonych żydów]« (1): á byľem nieznáiomym z twarzy koľćioľom Żydwľkim [*ecclesiis Iudaeae*] ktore byľy w Chriľtuľie: ále tylko wľyľzeli byľi/ Iż ten ktory przeľáďowaľ nas niekiedy/ teraz opowieda wiáreľ/ ktorą przedtym borzyľ *WujNT Gal 1/22*.

Zestawienia: »Doktor Kościoła (pierwszego a. starego)« [szyk 2 : 1] (3): *KrowObr* 207v; A Doktorowic Koľćioľá Bożego pirwzego/ wľzyľcy o ty^m zgodnie ták trzymáią *WujJud* 253; *WujJudConf* 253.

»Ojcowie Kościoła (pierwszego a. starego)« [szyk 1 : 2] (3): *KrowObr* 110v, 112v; Gdyż ićie oni pirwľzy oycowie ľtárego koľcioľá/ o ľpoľećnoći wiernych Páńľkich/ nigdy ták grubie nie rozumiele *RejPosWiecz*² 95v.

Szeregi: »Kościół albo też doin [*Pańľki*]« (1): Sľuchayże dáley co thu Pan do káďdego przeľožonego ko<ľ>cioľá ľwego/ áľbo też domu ľwego wľáľnego wľkázwáć raczy *RejAp* 18v.

»wierni i Kościół« [szyk 1 : 1] (2): Tám iuż Apoftoľ piľze/ iáko Pan rozmierza v iáko w cáľoći záchowywa koľćioľy ľwoie y wierne ľwoie *RejAp* CC2, 39v.

»zb(i)ory a (albo, i, to jest) Kościoły« [szyk 6 : 3] (9): A tu już dálej Ian święty opowiada tu zywienia Pánfkie wżem Zborom y Kościołom wiernym Pánfkim *RejAp* 6, 6, 6v, 14, 16v, 34v, BB [2 r.], BB7v.

»zebranie albo Kościoł« (1): To zebranie álbo ten kościoł Smirneńki był wielekroć od nieprzyacioł frogich [...] vdřęczon *RejAp* 21v.

»Kościoł abo zgromadzenie wiernych« (1): wżákże zwierzchność y władza wydánia klátwy była przy Apoštole/ á nie przy wżytkim kościele ábo zgromádzeniu wiernych/ iáko teraz chcą mieć odźczepieńcy. *WujNT* 588.

W przeni (29) :

Zwrot: »Kościoł budować, fundować« [szyk zmienny] (1 : 2): *KrowObr* 21v; Piotr w Rzymie Kościoł fundował *SkarŻyw* 600 marg; *WujNT* 510.

Wyrażenia: »anioł Kościoła« = *angelus Ecclesiae Vulg*, *PolAnt* (22): *BibRadz Apoc* 2/8, 12, 18, 3/1; *RejAp* 15, 16v, 21, 23v, 28v, 34, 38, 41v; Siedm gwiazd; łącz ániołowie siedmi kościołow. *WujNT Apoc* 1/20, *Apoc* 2/1, 8, 12, 18, 3/1, 7, 14, s. 842 [2 r.].

»pasterz Kościoła« (4): Duchá świętego śwego Pan tu pośpołu z gwiazdami/ to iest s páłterzmi kościołow swoich/ pokłádác raczy *RejAp* 35, 16v [2 r.], 17v.

c. Określona terytorialnie mniejsza jednostka administracyjna: biskupstwo, arcybiskupstwo, metropolia, prowincja kościelna lub wierni należący do Kościoła lokalnego lub partykularnego, głównie w Kościele rzymskokatolickim; *Ecclesia JanStat* [w tym: pl (178)] (356) : *MetrKor* 31/620v; *PatKaz III* 150; *KromRozm I* G3v, G4v, M3v; Acz też náduyemy [...] gđzye piśmo o kořcyelech/ yáko o wyelu/ á nye o yednym zmyenkę czyni: Ale ony kořcyoły fá częci yednego powřfechnego kořcyoła *KromRozm III* E7; á gđzye křyążetá pogánow przebywały/ támby křyążetá kořcyołow myeřfkáły. *KromRozm III* O3, Ev, E6v, E7, I7, N5v (18); *GroicPorz* ggv; Vigiliusz papież dawnością tego dowodzi/ iż tám Piotr Święty był w Rzymie á vrodził inřze kościoły s kościołá Rzymřkiego *KrowObr* 24, 17 17v, 18, 22v, 24 (11); Krol/ *generaliter* wřpomniawřzy w Przyśiędze řwey Prywileie Duchowne/ y Swieckie/ hnet potym ie *specialiter* dzieli/ ná Kościoły/ ná Prálaty/ á potym ná Swieckiego Stanu ludzi. *OrzRozm* E; *BielKron* 158v [2 r.], 163v, 205v, 215v, 221 [2 r.] (13); *RejAp* 76v, 77 [2 r.]; Zaden w tych rzedźiech álbo Regeřtrach Břkupich/ ktore Kościoły wyliczyć mogą/ Luteranem nie był. *WujJud* 136; że wřzyřtkie Kościoły/ iáko Rzymřki/ Antiocheńřki/ Hierořolimřki/ y Epheřki/ w ktorých Kościelech Apořtołowie řiedźicli/ od czałow Apořtołřkich tego obyczáiu przyřtrzegáli. *WujJud* 167v; V nas [u katolików] lepák nie káždy kościoł řobie czały obiera po řwey woley/ ále wřzyřtki kościoły pewne czały máią Swięt y Pořtow *WujJud* 188, 27, 41, 185v [3 r.], 186v, 188; *WujJudConf* 127v, 185v, 217; *KochList* 1; *RejPos Rozpr* c3v; *RejPosWstaw* [143²]v; Przywileie kościołow od oycow řwiętych y wielebnego Zboru Niceńřkiego vćwierdzone/ přowác řię žadná žořcią nie mogą *SkarJedn* 188, 70, 89, 90, 102, 103 [4 r.] (40); tobie Pán Bog Cefarřtwo/ á nam kościoły zlecił. *SkarŻyw* 394; ieřli ná Chryřtořtomá kácerřtwá iákiego dowodá/ vćzynie co kázeř: ále ieřli o řwoię křywdę/ wyrzucić go z kościołá chceř: ná to Epiphániuř nigdy niezeřwoli. *SkarŻyw* 455, A5v, 171, 172, 305, 318, 319 [3 r.] (25); *NiemObr* 53, 58; Powinniřmy o káždym kościele/ iáko o ćiele P. Chryřtuřowym řtaránie cźynić: ále przed wřzyřtkimi inřzymi/ o nářzym/ to iest/ o

Rzymkim/ który zaraz z przodku był iakoby matka wżyftkich infzych kościołow *ReszPrz* 105, 30, 31, 32, 113; żaden nigdy kościół po świećie/ iako ten Rzymki tak cały nie był zachowany/ od wżelakiego plugaftwa kacerfkiego. *ReszList* 101; *LatHar* 121, 412; Cypryan S. kościół Rzymki zowie ftolicą Piotrową/ kościołem princypalnym/ to ieft przednieyfzym ábo przoduiafcym/ od ktorego fię iedność Bifkupia y kápłánfka poczęła. *WujNT* 525, 288; áby dla obrony Kościelnéy y dóbr iego do przednieyfzych Kościołow/ to ieft Gnieźniénfkiego/ Krákwofkiego/ Włodzcławfkiego/ Poznánfkiego/ Płotckiego/ nie były przyjmowané *SarnStat* 922; Ia N. Bifkup Alfperfki/ obiecuie y przyfięgam: iż [...] będę wierny Naiáfnieyfzemu Pánu memu Kázimierzowi Polfkiemu [...] iako Pánu y obroncy kościoła mego y iego Kápituły *SarnStat* 1124, 5, 198, 1096, 1097, 1124 [3 r.], 1126 [2 r.], 1127, 1128; Bo żaden Bifkup który po innych Apoftołách náftąpił/ nie miał w poruczeniu y opiece kościołow wżyftkiego świátá/ iedno íam Bifkup Rzymki/ który ná Piotrá ś. ftolicę náftąpił. *SkarKaz* 607a, 44b, 382b, 607a.

W połączeniu z nazwą miejscową lub przymiotnikiem od nazwy miejscowej [w tym: ai (92), w + L sb (3); Kościół + określenie (67), określenie + Kościół (28)] (95): *MurzNT* 13v; *KromRozm III* D8; tedyć było podobniey temn Vigiliufzowi Papieżowi názwáć mátką y miŕtrzową kościół Ierozolimfki *KrowObr* 24v, 19, 30 [8 r.], Qq4, Rr3v, Ss2v, Ss3, Tt4v; wielkie zámieŕzanie było w kościele w Angliey/ ácz poŕfufzeńftwo Papieżowi byli wypowiedzieli/ wżákże iego wftháwy y fpiewania trzymáli *BielKron* 228v; Miŕtrz Wincenty z Kárwowá Kádłubkowic bliŕko Opátowá Proboŕzcz Sędomierfki/ dla iego ofobliwey náuki wybran ná bifkupftwo Krákwofkie/ áczkolwiek nie miał żadnego dzierżenia przy kościele Krákwofkim. *BielKron* 359; Też kościół Chełmieńfki ku Gnieźniénfkiemu od tego czáfu przyŕfufzeie/ iako do máthki/ który ná dwie ŕcie lat był pod íprawą Liwlántfkich Miŕtrzow z Rygi. *BielKron* 395, 177, 198, 355v, 359, 360 [2 r.], 375, 387v; *SarnUzn* [G2]v; *RejAp* 76v; także y w nálfzych Kościolech Polfkich/ Gnieźniénfki/ Krákwofki/ y infze Kościoły/ áż do tych dżiŕieyfzych Bifkupow Oryginały íwe porządne wywieŕć mogá. *WujJud* 135, 186v; *SkarJedn* 125, 131, 139, 179, 186, 194, 309; Kościół Cárogrocki do Pápieża fię wćiekł. *SkarŻyw* 89, 319, 327, 357, 497, 537; *StryjKron* 647; O czym [...] od zacnych y wczonych/ y Bogu miłych Prelátow y Kánonikow kościoła Wárfzewfkiego/ dowiádawáć fię záváŕze możećie *ReszPrz* 103; *SarnStat* 8, 170, 171 [3 r.], 184, 197 [2 r.] (46); *SkarKaz* 419a.

W charakterystycznych połączeniach: do Kościoła przynależeć [= być własnością]; z Kościoła wyrzucić [= zrzucić z episkopatu]; Kościół sprawować; Kościoła dziekan, kanonik (3), kapituła (4), ksiąŕżeta, paŕwftwo, prelatura, prelát (3), przywileje, rząd, rzádzienie, stolica metropolitana; Kościoły nastarsze; nad Kościoły wládzá, zwi(e)rzchnoŕć (5). [O diecezji rzymskiej:] Kościół główny, niepokalany (2), pryncypalny, przedni, przodkujący (3), starszy.

Wyrażenia: »Kościół(y) apostołski(e)« = diecezja powstała z gminy zorganizowanej przez apostołów [szyk 4 : 1] (5): *SkarJedn* 164, 307; [modlił się] zá wżyftkie którzy przez náukę ábo od lámých Apoftołow/ ábo od kościołow od nich poŕtánowionych wziętą wwierzyli. Nie zá te którzy wzięli náukę od Lutrá/ Kálwiná/ Cwingliuŕfá/ Nowokrzczęńcow/ áni zá te którzy do nich/ ábo do zborow ich náuk przyŕftáli: á od Apoŕtołfkich kościołow fię odłáczyli. *WujNT* 375, 3, 288.

»Kościoła [jakiego] (arcy)biskup« = *Ecclesiae (archi)episcopus JanStat* [szyk 15 : 1] (16): Iż Miłtrz [...] Pánu Władylfáwowi dżisieylzému Kościołá Włodzcláwfkie⁸⁰ Biskupowi/ dwánaście let czérwonych złoty ch dobréy y fpráwiedliwéy wagi/ położy *SarnStat* 1079, 380, 383 [2 r.], 895, 900 [2 r.], 905 (16).

»Kościoł(y) boży(-e)« (13): A poty máyá záwołánye kołcyołow bożych/ poki fye od yednołci yednego powfflechnego kołcyołá nye oderwá/ yáko y w żwirzécyu częłci krwye krew fą/ częłci cyáłá cyáło. *KromRozm III* E7, N8v, O6; *SkarJedn* 120 [2 r.], 160, 177, 210; *SkarŻyw* 328 [2 r.] 334, 396, 536.

»Kościoł(y) grecki(e)« [szyk 8 : 3] (11): *WujJudConf* 225, 247; Bo iákofię był Grecki kościoł zniektoremi fwemi pomocniki/ od połtułzeńftwá ftolice Apołtołłkíey oderwáł: tákfię bárzo Grekowie Láćinniki brzydżić poczęłi *SkarJedn* 260, 160 [2 r.], 195, 258, 274, 317, 321; wízákże mi fię zda/ iż z tąđ náfnáđniey/ gdy fię to Rzymfkiego y Greckiego kościołá flupámi/ ktore oycámi zowá pokaże. *CzechEp* 355.

»Kościoły katolickie« = *należące do jedności Kościoła katolickiego* [szyk 1 : 1] (2): [*Paweł patryjarcha*] odpowiedziáł/ Boże bych był nigdy ná tey ftolicy nie siedziáł: poniewáfz fię ftał rozdziáł miedzy nią y innymi kościoły Kátolickimi. *SkarJedn* 141; *SkarŻyw* 318.

»Kościoł(y) krześcijáński(e) (a. chrześcijáński(e))« [szyk 16 : 2] (18): yako dżyflł trzymayv kołczyoły krzełczyánłzkye zdawná duchem fwyetym połtanowyone *LibLeg* 8/133v; przełto tedy ten Vigiliulz Pápież fálżywie kościoł Rzymfki názywá máthką y miłtrzowá inłznych kościołow krześciánłłkich *KrowObr* 24v, 6v, 17, 19 [3 r.], 24, 25, 29, 29v [2 r.], 231v; *BielKron* 194v; *RejPos* 189v; *SkarJedn* A8, 121; *SkarŻyw* 328.

»Kościoł(y) láćinłski(e)« (4): *WujJudConf* 225, 247; Teć fą pięc Artykułow [...] ná ktore fię iednomyłłnie w duchu S. y práwowiernym wyznániu wiáry Kátholickíey zgodził kościoł Grecki z Láćinłłkim. *SkarJedn* 274, 317.

»Kościoł Piotrow, Piotra św.« = *Kościół rzymski posiadający sukcesję apostołską* [szyk 2 : 1] (2 : 1): Y wnet potym zowye ij [*kościół rzymski*] Pyotrowym kołcyołem/ y wyliczá áż do fwych czáłow dwánałcye papyeżow/ namyáłłtkow Pyotrá f. *KromRozm III* Ov, P; *SkarJedn* A5.

»Kościoł postronny« (1): Aby náš kto [...] wftáwámi biskupá á kołcyołá połtronnego tego álbo owego/ álbo y fynodow kráiny á národu ktorego [...] nye zárzucił. *KromRozm III* Q3v.

»Kościoł powiátowy, powietyny« [szyk 4 : 1] (4 : 1): iż ono nye yełł kołcyoł boży/ ponyewáfz nye powfflechny/ by też dobrze kilko/ álbo kilkonałcye kołcyołow powyethnych/ bá y krolełtw ná to fye zgadzáło *KromRozm III* E2v; Przetoż káždy kościoł powiátowy/ názywan bywá zgromáđzeniem wiernych/ ktory ku iednołci á fpołecznołci náleży onego powfflechnego Kołciołá/ á mieyłcem nieiákíem tu ná zyemi oddzyelony ielł od inłznych bliłkich y dáłekich kołciołow *RejPosWstaw* [143²]v [4 r.].

»Kościoły powszečne [= *należące do jedności Kościoła powszechnego*]« (1): KOścioł Boży ktory ielł w Gocyey [...] włzytkim kołciołom powfflechnym Chrześciánłłłkim gđziekolwiek miełżkáiącym: miłośierdzie/ pokoy/ y miłość Bogá Oycá y Páná náłze⁸⁰ Iezuśa Chryłtuśa/ niech fię fpełni nád námi. *SkarŻyw* 328.

»rzymski Kościół« [szyk 4 : 2] (6): *SkarJedn* 160 [2 r.], 194, 229; Iż Rułkie kráiny nie tylko od Grekow/ ále y od Rzymłkiego kościoła náwrocone łą do wiary przeflawney *SkarŻyw* 576; *CzechEp* 355.

»święty(-e) Kościół(y)« = *sancta Ecclesia JanStat* [szyk 12 : 5] (17): *KromRozm III* O6 [2 r.]; *KrowObr* 24, 25; *SkarJedn* A5, 147, 258; wprzálnym chlebie/ Młzą y ofiárę przenaświętżezgo Sákrámentu/ kościół święty zachodny y włchodny łprawował *SkarŻyw* 456; *SarnStat* 183 [2 r.], 380, 383, 895, 905, 980, 996, 1081.

»towarzystwo Kościołow« (1): ieliby ktore zbory miály rozne Ceremonie/ zwłázczá przj wżywániu Wieczerezey páńfkiey [...] nie ma dla tego iedność y towarzystwo kościołow náleznych tárgána być. *WujJudConf* 207v.

»Kościóły wschodn(i)e« = *społeczności religijne leżące w granicach dawnego cesarstwa wschodnio-rzymskiego* [szyk 9 : 8] (17): Grekowie y włchodne kościoły/ y Pátryárchyie/ były iemn [biskupowi rzymskiemu] iáko łwemu łtárfżemu posłufzne. *SkarJedn* 121, A8, [A*2]v, 139, 145, 357, 363, D5; *SkarŻyw* 278, 319 [3 r.], 321, 437, 456, 601; *SkarKaz* 40a.

»zachodn(i)e Kościół(y)« = *społeczności religijne leżące w granicach dawnego cesarstwa zachodnio-rzymskiego* [szyk 2 : 2] (4): *SkarJedn* 229, 357; Strawił [św. Piotr] ná kazániu y łzczepieniu wiary/ łat trzydzieści y pięć: dzieśięć [!]/ ábo iáko drudzy mieniá dwánaście ná włchodnich/ á dwádzieściá y pięć/ ná zachodnich kościołách w Rzymie. *SkarŻyw* 601, 456.

Szeregi: »biskup, (i) Kościół; biskupi z Kościoły« [szyk 3 : 2] (4; 1): [w *Grunlanijej*] Biskupi ich z łwymi kościoły posłufzni łą Arcibiskupowi Nidrozyeńłkiemu w Nordwegiey. *BielKron* 295; *SarnStat* 1087 [2 r.], 1096, 1097 *marg*.

»biskupstwo, (i, to jest) Kościół« [szyk 3 : 3] (6): kázdemu z nich yego kołcyoł/ to yełt biskupłstwo/ przywrocił. *KromRozm III* O5; *StryjKron* 647; *SarnStat* 1078, 1092, 1096, 1123.

»Kościół albo dyjocezyja« (1): zbládzi też tá álbo owá fárá/ ten álbo ow kołcyoł álbo diocefia [!]. *KromRozm I* N3v.

»zgromadzenie albo Kościół« (1): A to nąm nye káże wyerzyć połtronney á pokátney myeyłcá ktorego náuce/ nye tylko yednego człowyeká/ ále y zgromádzzenya álbo kołcyołá ktorego/ álbo y wyela kołcyołow *KromRozm III* Ev.

W przen (1) :

Wyrażenie: »Kościółow pasterz« (1): W tym liście [...] zowie/ ten Ian Iákobitow Pátryárchá/ Biskupá Rzymłkiego/ dołkonáłościá kápláńłtwá/ y włzytkich kościołow Apołłłłkich páłterzem *SkarJedn* 307.

d. *Chrześcijańska społeczność religijna, niekiedy określona terytorialnie, wyróżniająca się pod względem wykładni prawd wiary lub obrządków* [w tym: *pl* (67)] (112) : Powyádałż iż lepyey w cáłóci y dołtoyońłtwye łwym záchowaná yełt náuká Kryłtułowá wonych kołcyelech álbo kráinach/ ktore nye łą pod posłufłłńłtwem papyełkim *KromRozm I* E4, O4v; *GrzegRóżn* Iv; wierżze temu/ iáko ty dwá Kościoły różné/ nie łą iednéy wiary przeciwo Bogu/ ták też ludźie w tych Kościeléch dwoch między łobá różnych miełżkáiác/ ták w Swieckich iáko y w Duchownych łprawách łwych/ nie łą łobie wierni áni życzliwi *OrzQuin* K4v; mamy łobie zá brácią ony Kołcioły/ y nie oddzielamy łie od nich/ iedno

że błędzą w tym Artikule przednieyżym/ á iefli z námi nie będą dzierżec/ fą Sábelliany/ Zydmi/ y Turkámi *SarnUzn* G8, G3v *margin*, G6, H5v; Bo ci wżyſcy co pierwey z Lutrem trzymáli/ Lutrą potym odtąpili/ á nowe błędy łobie wkrzeſiwży/ nowe Kościoły przeciw Lutrowemu poſtáwili/ iáko Zwinglius/ Oecolampádus/ Kálwinus/ Bezá/ Anábáptiſte *WujJud* 134v, 116, 132, 134, I34v, 136; *WujJudConf* 185v, 186, 188; *RejPos Wstaw* [143³]v; Tertulian ná Heretyki woła. Niechay powiáda vkażá początek y rzrodła Kościołow ſwoich *SkarJedn* [32]; iefť wiele wiar Chrzeſciánſkich/ y wiele łobie kościołow roznych/ iz inny iefť/ iáko tu w Wilnie ná to pátrzem/ Zwingliánſki/ inny Luterſki/ inny Nowokrzceńſki/ inny Ruſki ábo Grecki/ inny Rzymſki ábo Lácińſki *SkarJedn* 39; Dla tegoż ná ták práwie ſtrácone kościoły/ ogládac fię tobie zbáwienia pragnácemu nie trzebá. Acz mam w Pánu Bogu nádzieię/ iz Moſkwá przyſc ku tákemu zbáwiennemu z iednoczeniu moze. *SkarJedn* 378, 37, 223, 307, 377.

W przeciwſtawieniu: »Kościoł ... bożnica« (1): gdyż niemoze byc iedno ieden Kościoł Boży prawdziwy/ ktory był záwżze/ á v was ſie niedawnych czáłow ták wiele roznych y przeciwnych Kościołow námnożyło: tedyc to znak wielki/ że to nie Kościoły Boſkie/ ále Bożnice ſzátáńſkie. *WujJud* 116.

Wyrażenia: »apostolskie Kościoły« (1): Gdzyekolwiek tedy w koſcielech tá náuká czyſta á ſzczyra nálezyona bywa/ iáwna iefť rzecz że ſą prawdziwe Apoftoľſkie kościoły. *RejPosWstaw* [143³]v.

»Kościoły boże, boſkie« (2 : 1): *WujJud* 116; Przetoz [nowe rzymskie pacierze] ſłuźnie ſą zániecháne od Kościołow Bożych/ á ná ich mieſce rzeczy pożyteczne y potrzebne zbáwieniu ludzkiemu ſą wnieſione. *WujJudConf* 187v, 6.

»Kościoł genewski« = *zwinglianie* [szyk 1 : 1] (2): gdyż y wy bez Genewſkiego ábo Witeberſkiego byc niemożecie/ y do nich ſie w niezgodách wáľnych o poráde y o rozłádek vciekaćie: chociaź vkázáć niemożecie Originalu Kościoła Genewſkiego *WujJud* 118, 118 *margin*.

»grecki [= *obrzádku greckiego, czasem prawoſlawny*] Kościoł« [szyk 16 : 8] (24): kthore [ludy] [...] ſwięci Cirullus y Methodius bracia [...] na wiarę krzeſcianská nawrocili, ktorzi y po dzis dzień obyczaiow koſcioła greckiego naſladuią. *MiechGlab* 27; *KromRozm I* E3v; *BielKron* 166v; *KuczbKat* 125; Iáko Słowieńſkie narody/ miedzy ktoremi ſą Polacy y Ruſ/ wiarę ſwięta [!] Chrzeſciánſká przyięli: á iedni ſię do Rzymſkiego/ á drudzy do Greckiego koſcioła obro(ć)ili *SkarJedn* A*, A6v, 171, 216, 223, 255 (13); *StryjKron* 587; Lutheranowie do Greckich koſciołow ſię odwoľwáią. *ReszPrz* 68 *margin*, 68, 69; żaden nigdy nie był/ nie tylko w Lácińſkim/ ále áni w Graeckim koſciele ktorzyby przyiáwży kápłáńſtwo/ miał potym poiác żonę. *WujNT* 35, 726; *SarnStat* 210.

»konfeſyja, wyznanie wiary Kościołow [jakich]« (6 : 1): *RejZwierc* 260; *WujJud* 219, 219v *żp*; CONFESSIA Wyznánie wiary Powłzechney Koſciołow Krzeſciánſkich Polſkich krotko á proſtemi ſłowy zámknione. *WujJudConf* 1; Confefsiey Koſciołow Sáľkich ná Tridentſkie Coⁿcilium ofiárowáney Anno 1551. nie gánimy *WujJudConf* 13, 1, 12v.

»Kościoł krzeſcianańſki (a. chrzeſcianańſki)« [szyk 5 : 1] (6): *BibRadz* I 2; *RejZwierc* 260; Tákze teź nie káždy zbor ábo koſcioł Krzeſciánſki/ chociaź ſie byc tym po zwierzchu miánuie/ koſciołem prawdziwym bywa znaydowan *WujJudConf* 130, 1, 181v, 182.

»łaciński Kościół« [szyk 7 : 5] (12): *BielKron* 166v; Cefarz Olexy pierwŹy/ zbráciwŹy fię z Turki/ przechodu Chrześciánom LáćinŹkiego kościóła do ziemie S. bronil *SkarJedn* 254; Gdy tedy Kátolicy kościóła LáćinŹkiego Greki opánowali/ poŹtáwili ná CefarŹwie Báldwiná FráncuŹkiego *SkarJedn* 258, A6v, 229, 276, 284, 370, 376; *WujNT* 35, 726. Cf »katolicy i łaciński kościół«.

»moskiewskie Kościoły« = *prawosławie* (3): vważyŹ/ iáko nędzne lá y prawie nápoły w báłwochwálŹtwo [...] záŹŹy ony kościoły MoŹkiewŹkie/ y iáko lá óŹieroćiałe w náuce *SkarJedn* 377, 377, d7.

»oryginał [= *pochodzenie*] Kościoła [*jakiego*]« (3): Tertullian do Heretykow ták mowi: Niech okaŹą Oryginały Kościołow Źwoich/ niech okaŹą porzádek BiŹkupow Źwoich/ ták iednego zá drugim od poczátkn poŹtępuiácych/ żeby pierwŹy on BiŹkup/ ktorego z ApoŹtołow álbo z ApoŹtołŹkich mężow (ktoryby iednák z ApoŹtoły trzymał) miał przodka álbo ordynatorá Źwego. *WujJud* 135v, 118; *WujNT* 676.

»pokátny Kościół« (1): Thedy Krol winien pod Źwá PrzyŹięgá/ bronil tego Kościóła w ktorym PapięŹ roŹkázuie/ á nie tych pokátnych kościołow wálŹnych/ wktorych wálŹy MiniŹtrowie róŹliczne błędy Źieię? *OrzRozm* F3v.

»Kościół ruski« [szyk 4 : 3] (7): MoŹkiewŹkie kościoły iákie lá/ á iz fię ná nie RuŹkie ogláďac nie máię. *SkarJedn* d7, A*v, 341, 356, 364, d6, [d9].

»Kościół rzymski [= *rzymskokatolicki*]« [szyk 7 : 6] (13): *BielKron* 222; A w MoŹkwie ták rzecz ielŹ brzydka RzymŹkiego Kościóła Chrześciánin/ iŹ go zá pogániná poczŹytáię/ y zá poŹługę Bogu máię tákiego tráćic y zábijáć. *SkarJedn* 350; Nie ták w KoŹściele RzymŹkim wŹŹytcy iednym ięzykiem co iedno nas Kátolikow mowiemy/ y w Szkołách/ Akádemiaách/ y w KoŹściołách. *SkarJedn* 362, A*, 171, 223, 229, 255, 256; *SkarŹyw* A3v; *StryjKron* 587; *ActReg* 16; ABy wŹŹytkié *beneficia Iurispatronatus Regii Praelaturarum EccleŹiasticarum*, iáko ArcybiŹkupŹw/ BiŹkupŹw/ y inŹŹnych wŹŹelákich beneficiy były dawáné nie inŹŹym/ iedno RzymŹkiego kościóła Klerykóm *indigenis Polonis, iuxta statutum*. *SarnStat* 115.

»saskie Kościoły« [szyk 4 : 1] (5): iáko y ielŹcŹe po dŹię dŹięń CoⁿfesŹionŹŹte AugŹpurŹcy/ y SáŹkich KoŹściołow/ to ielŹ práwi Lnterani trzymaię. *WujJud* 53, B7v, 219, 219v *żp*; *WujJudConf* 13.

»Kościóły Źwięte« (1): [...] otoŹmy tę ConfesŹię álbo to Źpołeczne wyznánie KoŹściołow Źwiętych/ ná prawđŹiwym Źłowie PánŹkim fundowáných/ [...] przyięli *WujJudConf* 12v.

»Kościół witemberski« = *luteranie* (1): CoⁿfesŹionŹŹte wołá GenewŹkiemu álbo WitęberŹkiemu niŹ RzymŹkiemu KoŹciółowi deferowáć. *WujJud* 118 *marg*.

»Kościół(y) wschodny(-i)e« = *prawosławie* [szyk 5 : 5] (10): więcey iuŹ ChrześciánŹŹwá w iednoŹci koŹcielney/ niŹli we wŹŹytkich wŹchodnych koŹściołách/ y w Grecyey teraz ielŹ. *SkarJedn* 166, 170, 269 [2 r.], 357, d7, [d10]; *SkarKaz* 158h, 514a [2 r.].

»Kościół(y) zachodny(-i)e« [szyk 3 : 3] (6): WefelŹię niebo y raduyŹie ziemio: Źciáná fię ktora dzieliłá wŹchodny koŹciół od zachodnego rozwáliłá *SkarJedn* 269, 197, 334, 386; *SkarKaz* 158b, 514b.

Wyrażenia obelż. oznaczające w obu stronnych polemikach religijnych przeciwników: »Kościoły heretyckie« [szyk 1 : 1] (2): Heretyckie kościoły nie są święte ani PowŹzechne ani Apoftoľkie. *WujJud* Mm2, 133v.

»Kościoł odszczepieńcow, odszczepieński, odszczepiony« (1 : 1 : 1): Kościoł Odszczepieński nie PowŹzechny. *WujJud* 135 marg, 133v; Y czytamy/ iŹz poľufzeńftwo znowu PapieŻom te kościoły odszczepione oddały. *SkarJedn* 259.

bibl. [Apoc 2/9, 3/9] »Kościoły szatańskie« (1): Ażaz dziś maćo w PolŹce (Że tylko domowe przykłaďy wľpomione) Kościoľow Źzatánłkich *LeovPrzep* Gv.

Szeregi: »katolicy i łaciński Kościoł« (1): A tobie dać Pan Bog z Kátoliki y z Łacińłkim kościoľem Pána iednego/ y iednę rzecz poľpolitą *SkarJedn* 375.

»wiara i Kościoł« (1): Bo tyle krztow czynili/ ile było krzcicielow: á zátym teŻy tyle wiar y kościoľow. *WujNT* 580.

»Kościoł(y) a (albo) zbor(y) (krzešcijańskie)« [szyk 1 : 1] (2): *BibRadz* *2; TákŻe teŻy nie káŻdy zbor álbo kościoł Krzešciańłki/ chociaŻy Źie być tyrn po zwierzchu miánuie/ kościoľem prawdziwym bywa znaydowran *WujJudConf* 130.

»Kościoły a zebranie (boŻe)« (1): A dla tego tedy pocŻęły Źie ziawiáć rozliczne y rozmaíte záburzenia/ miedzy Kościoły á zebránim BoŻym *WujJudConf* 5.

2. W tekstach biblijnych (Starego Testamentu) lub w nawiązaniu do nich: lud boŻy, lud Jahwe, Izrael; congregatio, synagoga Mącz; *Ecclesia Vulg*, *PolAnt*; populus *PolAnt* [czasem w interpretacji Biblii pojmowany jako zapowiedź (figura) Kościoła chrzešcijańskiego] (104) : *TarDuch* A3v; *WróťŻoľt* 25/12, 67/28 [4 r.]; *KromRozm III* D6v; *Leop Is* 66 arg, *Act* 7/38, *Hebr* 2/12; *BibRadz* I 5d marg, 104a marg, 114d marg, 306b marg, 311a marg (17); Poznayćie bráćia zdráďe czártá zľołciwego/ Ze on iefzcze z pocZátku kołciołá BoŻego Kušł Źie záváŻdy iádem Źwym kołcioł woiowáć A chwałę BoŻą práwie do gruntu zepľowáć *GrzegRóŻn* Ov; *RejPos* 200v; Symon Syn Oniałzow offiárownik nawyŹłŹy/ który dom Źwięty zá Żywotá Źwego pobudował/ á Kołcioł zá wieku Źwoiego vmocnił [*firmavit populum*]. *BudBib Eccli* 50/1; Bo teŻy pierwey był kołcioł niŻli piľmo/ ktore Źie od MoiŻeŹzá pocŻęło: á kołcioł BoŻy od Adamá *SkarJedn* 11; Pánłstwo Swiełkie P. Bog w łtárym zakonie rozdzielił/ ále Wiáry y Kołciołá nie dzielił. *SkarJedn* d7, 11 [2 r.]; Symeon ten oczekował/ nie Źwey tyľo/ ále poľpolitey kołciołá wľzytkiego/ poćiechy/ daiąc po łobie znáć/ iŹz nie ták dobra Źwe^{go} woľbliwołci/ iáko czći BoŻey y podwyŹeniá národu wiernych BoŻych pragnáľ. *SkarŻyw* 114, 481; Opowiem imię twoie bráćiey moiey/ w poŹrzodku kołciołá wyŹławiáć ćie bęďę. *WujNT Hebr* 2/12; [*Nabuchodonozor*] zuchwáľe walczył z BOGIEM y z kołcioľem. *KlonWor* 11.

W poľčzeniu z zaimkiem dzierzawczym odnoszący do Boga Jahwe (20): *WróťŻoľt* 64/5; *RejPs* 108v; *KromRozm III* B3v; Dobrorzeczyeľz yuŻ Bogu w tych kołcyelech yego *LubPs* P5v, C3v, F2, F2v, I3v, dd6v; *Leop Thren* 1/10; Gog y Mágog/ to iefť wľzytcy nieprzyaciále BoŻy y kołciołá iego bęďą oľáďzeni ná gorách Izraelłkich *BibRadz* I 438d marg, I 21a marg, 68d marg, 88d marg, 378c marg, 391b marg; *BielKron* 43v; *SkarŻyw* 268, [282]; *LatHar* 256.

W przeciwstawieniu: »Kościoł ... synagoga« (1): zárzućił ye [Żydow] teŻy bog/ ták iŻ yuŻ nye są kołcyoľem álbo ludem boŻym/ ále Źynágogą *KromRozm III* B5.

W charakterystycznych połączeniach: do Kościoła się uciekać; Kościoła jedność, narod, osoba, ustawa; do Kościoła przyjęty; w Kościele rządzenie.

Wyrażenia: »Kościół boży« (21): RejPs 108; Zydy też zowye kołcyołem bożym w czwarfcych y pyątých kłyęgach Moizellowych, Bo ludem bożym wybranym byli KromRozm III B4v, A7, D6v; BibRadz Ps 26 arg, I 363c marg; BielKron 3; GrzegRóżn Ov; RejPosRozpr cv; SkarJedn 11, 14 [2 r.], 15, 331; Ci lię zwáli fynmi Bożymi (bo duchowny rodzaj z Bogá przez obiecánego Mefyafzá bráli) miałtem Bożem/ y kościołem iego. Táki był Abel początek kościołá Bożego z Iádámá SkarŻyw 268, 268 [2 r.], 269 [3 r.], 349.

»Kościół izraelski« (2): Prawdźiwy vrząd Prorokow ktorzy byli w kościele Izraélkim/ ten był/ áby [...] opowiedáli ludźiam rzeczy przyfzłe ktorých mieli obiáwienie BibRadz I 353v, I 5d marg.

»książę Kościoła« = przełożony synagogi (1): [Jair] zacny Pan/ zacny człowiek/ iefzczę ktemu kfiążę kołciołá iego/ páda przed nogámi iego [Chrystusa] RejPos 256v.

»Kościół ojców starych [= patryjarchów]« (1): Piłá [Ezechijasz] do fynow Izraélkich áby lię przywrocili ku słuźbie Bożey/ według wltáwy kościołá oyców swoich ftárych/ Moizelzá/ Aaroná/ y inych. BielKron 88v.

»Kościół Pański [= Jahwe]« (1): To lię wykłáda o słudze poltronnego narodu/ ktorý lię wcieka do kołciołá Páńlkiego BibRadz I 113d marg.

»pirwszy Kościół« = pierwotny, przedchrystusowy lud boży (1): zá czáfu oyców swiętych Pátryárchow/ Prorokow/ y Apoštołow [...] co przed tym w pirwłzym kościele bywáło/ iuż lię tho dziś mniey/ á nie ták częłto/ okázuie LubPs A3.

»Kościół powołanych bożych« (1): w Zydołtwie/ (to iefł w kościele powołanych Bożych) znáiomý Bog iefł SkarJedn 8.

»Kościół Starego Testamentu, stary, zastarzáły« [szyk 3 : 1] (2 : 1 : 1): w nim [w psalmie 102] iefł wlálnie wyráżona olobá kościołá ftárego Tełtámentu/ w ktorým było wiele wierných LubPs X3, A3; WujJudConf 39v; Y przetoż ony Chrześcijány Piotr s. názwał kápláńłtwem krolewłkim/ ná wzor kościołá ftárego/ ktorý iefł názwany krolełtwem kápláńłkim. SkarKazSej 679a.

»Kościół Syjoński« (1): Powiedzcie corce Siońlkiey (marg) To iefł, kościołowi Sionskiemu, albo ludowi Iłraelskiemu. (—); Oto krol twoy idźie tobie čichy WujNT Matth 21/5.

»Kościół szatański« (1): wyłlawiwłzy wierne swoie powieda/ iz ná niewierniki y ná thy ktorzy miefłzkáią w kościele fzátnáńłkim ma miecz ołtry y ná obie łtronie liekący. RejAp 24.

»swięty Kościół« [szyk 3 : 2] (5): A ya zá tę łáłkę twá w twym swiętým kołcyele/ Miedzy zborem wierných twých wyznam to iuż śmieie LubPs I3v, F2, F2v, dd6v; SkarŻyw 363.

»Kościół swiętych społecznosci« (1): Bo Pan Bog w kołcyele swým swiętych łpołeczności/ Záwždy tu przemyełłkawa s łwey dobrotliwosci LubPs C3v.

»Kościół wierných, wybranych« [w tym: wierných a wybranych (1)] (2 : 1): A w kołcyele wyerných twých będe o moy Pánye/ Wyznawác imyę twoye s swiętými łpołecznye LubPs G2; kthore [słowa] opowiedáł w zyemi Izraélłkiey/ to iefł/ w kościele wierných á wybránych swoich. LubPs aa3.

»zbawienie Kościoła« (1): Ezáiałz okázuie w czym naleźy zbáwienie kołciołá. BibRadz Is 26 arg.

»Kościoł zebrania ludzkiego« (1): Et exalte^{nt} eum in ecclesia plebis: [...] A niech ci podwyżsżą iego w kościele zebrania ludzkiego a na stolczu starfzich niechci iego chwałą. *WróbŻołt* 106/32.

»zebranie Kościoła« (3): *RejPs* 108, 108v; aby go słucháło wšytko zebránie kościoła moiego [omnis congregatio filiorum Israel Vulg Num 27/20] *BielKron* 43v.

»Kościoł żydowski« (2): *BibRadz* I 378d marg; napirwey łam Pán á Zbáwiciel náłz przyiał ná fię tákową słuźbę/ y słał sie połem [...] kościoła żydowfkiego *RejPosRozpr* cv. [Cf znac. I.1. »Kościoł Krystusow« *KromRozm III* D6v].

Szeregi: »Kościoł, (albo i) boźnica« [szyk 2 : 1] (3): Synogoga congregatio, Zgromádzenie/ gmin/ zeście sie weśpolek. Ztąd miáfto Bóźnice álbo kościoła bywa bráne *Mqcz* 436d; *RejPos* 159v [2 r.].

»Kościoł albo (i) lud (boży)« (2): ijbzy [Bóg] kościoł ij wšytek lud fwoy ku fwe słuźbie w łafce fwe raczył zachowatz/ [...] ij fyna fwego iedyne⁸⁰ na ten fwiat dla ijch zbawieniá polłatz. *OpecŻyw* 2; *KromRozm III* B5.

»trzoda [Pańska] to jest Kościoł« (1): Pan ma trzodę fwą ná polu fwem tho ieft/ Kościoł fwoy *BibRadz* I 68d marg.

»Kościoł a zebranie wiernych Pańskich« (1): Dawá znác o po wołaniu pogánow ktorzy ná on čás dáleko byli od kościoła á zebránia wiernych pańfkich *BibRadz* II 57b marg.

»zgromadzenie to jest Kościoł« (1): Bog rokazał áby byli od ich zgromadzenia/ to ieft od kościoła/ wyrzuceni Moábite y Ammonite *BielKron* 97.

W przen (4) :

Zwrot: »Kościoł budować« (2): *KromRozm III* B3v; [Jakub] Wielki Pátryárchá/ wšytkich cnot dołkonáłościá/ świat wšyćiek/ y kościoł Boży buduiący. *SkarŻyw* 349.

Wyrażenia: »kameń Kościoła« (1): Abowim y oni ludźye/ yáko Yádam/ Abel [...] Moizefz [...] Daniel [...] bogá znáyąc y wzywáyąc [...] ftawali fye ludem bożym á kámyenim tego kołcyoła *KromRozm III* B4.

»nasienie Kościoła« (1): 2. Ezáiafz hańbi niewdźięczność y vpor w zydźiech. 9. Nafienie Kościoła zachowane miłofierdziem Bożym. *BibRadz Is* 1 arg.

3. *W tekstach biblijnych lub w nawiązaniu do nich pewna społeczność w ogóle: zgromadzenie, zebranie ludu; Ecclesia Vulg [dosłowne tłumaczenie grec. ἐκκλησία]; Ecclesia Vulg (14) : LubPs Gv [2 r.; Vítá mądrego człowieká bywáią słućkáne w kościele (w zborze ludzi) Leop Eecli 21/20; [Dawid do Goliata] thyś przyłzedł ná mię we zbroi/ á ia k tobie w imię Boże/ áby dziś każdy kościoł wiedzyał [et scient omnis congregatio ista PolAnt 1.Reg 17/47]/ iż nie w mieczu Pan Bog wšpomaga. *BielKron* 65v; fzedł [Tyberyjus] do Senatu [...] á rádził áby był Pan Kryftus zá fyná Bożego przyięt w kościele ich. *BielKron* 140v.*

Wyrażenia: »Kościoł anjelski« (1): ktorzy chcą [...] doftác fye do onego kołcyoła nyebyefkyego y ányeflkyego: ktory áni odkupyenya/ [...] áni porządku tákyego/ yáki nam pan Kryftus tu ná fwećye zołtáwił/ nyepotrzbeye. *KromRozm III* B2v.

»diabłow Kościoł« = *pogaństwo* (1): Cić walczą dziś przeciwko nam Polakom vltáwicznie/ ktorzy z Kościoła Bożego w Dyabłow Kościoł od nas fye przenieśli/ y ze wšyftkim Piekłem fprzyięgli fye ná nas. *OrzQuin* M3v.

»Kościoł męczennikow« (1): Tu iest pomoc gotowa Chrześcíanom/ kościoł Męczennikow/ woýlko wefelących fię/ towarzyftwo chwalących Bogá. *SkarŻyw* 208.

»Kościoł pierwiastkowych, pierworodnych« = *ecclesia primitivorum Vulg* (2 : 1): *WujNT Hebr* 12/23; o ktorých támże Apoftoł mowi: Przyftáliście do kościołá pierwiaftkowych/ ktorzy fą popiáni w niebie do duchow íprawiedliwych dołkonálych *SkarKaz* 634a, 633b.

»Kościoł szatański« = *bezbożnicy* (1): Bo kościoł Boży miał zówždy ná tym świecie mieć przenałładowanie/ wćifki/ y nędze: áby do niebá y wieczney oyczyzny tesknił. A kościoł ízátáńfki tu miał dobrego mienia ízukać/ y tu fię ná ziemi fundowál. *SkarŻyw* 268.

bibl. [Ps 25/5] »Kościoł złościwych« = *bezbożnicy; ecclesia malignantium Vulg* (1): Zówzdim kościoł złościwych w fwey nienawiści miał Nigdy yuż s wfteteczny nye będe záliadał. *LubPs* G2.

Szereg: »zbor albo kościoł« [*szyk* 1 : 1] (2): Yákye [*zgromadzenie*] było w Ephezye/ myełcye/ oktorem zmyenká w íprawách Apoftołfkich: (*marg*) *Act* 19. (–) ktore też Lukałz S. *ecclesiam*/ to yoft zborom álbo kołcyołem zowye. To fą kołcyoły álbo zbory ludzkye. *KromRozm III* A5v.

** *Bez wystarczającego kontekstu* (5) : De ecclesia et rebus ecclesiasticis [...] O Kołcyelye y rzeczach kołczyelnych. *Murm* 125; De ecclesia et eiusde^m pertinentiis. [...] O kołczielie y o iego przyflucháynofciach. *Mymer*¹ 7; Ecclesia. Kirch. Kołczioł. *Mymer*¹ 7v; Ecclesia – Zgromadzenie kołcioł. *Calep* 347b; A ták poftáremu przekłádam [...] *Ecclesia*, nie zbor/ ále kościoł *WujNT przedm* 22.

II. Budowla sakralna (3416) :

1. *Świątynia chrześcijańska, zwłaszcza katolicka; templum Murm, Mącz, Calag, Modrz, JanStat, Cn; aedes, fanum Mącz, Calep, Cn; basilica Mącz, Modrz, Cn; ecclesia Modrz, JanStat, Cn; aedes sacra Mącz, JanStat; sacrum Calep, Cn; domus, sedes sacra Mącz; delubrum, dominicum, domus Dei, martyrium, sacrarium ritus Christiani Cn (1850) : LibLeg* 10/147v, 11/138; *PatKaz II* 39v; *PatKaz III* 154; *Murm* 129; *FalZioł IV* 24b; *MiechGlab* 8, 13, 27 [2 r.], 33, 47, 48, [88]; *WróbŻołt V8, Z3v; ComCrac* 20 [2 r.], 20v; Nad tho wzyacz ízwyczoney wody í ífyedmy kołcziołow y omycz yá dífchell wozowy *LibMal* 1549/149, 1543/69v, 1544/85, 85v, 1547/124, 124v [2 r.]; *RejRozpr B, E3v, F4, K2; ConPiotr* 30v; *LudWieś B3v, B4; SeklWyzn* 4, c2v; Nienaydziez w polfće zadnego Claftoru/ albo kołciołá/ ołtarza/ y kaplice/ ktory by był ku chwale panu bogu zbudowan/ Ale fą zbudowane y nadane ku chwale ftworzenia iego *SeklKat* E2, Q3v, Y3v, Z, Z2; *RejKup* e7, 12v, 16, 17v, x3v, bb6 (9); *ZapWar* 1550 nr 2665; *KromRozm I* A3v, E, Ov, P3; *MurzHist Tv; MurzNT* 73v, 111; *KromRozm III* A5, C6, I8v, Q3; a owšem ani przed WKM dowieść Ksiádz Biskup nie może, abym co z kołciołá swego złupił, alem to wszyćko, czym źle używano, tamże pochował *Diar* 58, 50, 52, 53 [2 r.], 55, 56 [3 r.] (14); *GliczKsiąz* G4, G6v, K7, K8v [2 r.], L, N3v; *LubPs* A5v; *GroicPorz* p4v, t2, kk4v; Przefto nam też Apoftołowie nie zalecáią kołciołow drewniánych/ áni ceglánych/ áni kámiennych/ bo w tych Bog/ iáko íwięty Sztzepan mowi/ nie mięłfka. *KrowObr* 101v; Przefto w ftárym zakonie y wpierwłzym krześcíańfkim kołciele/ niebyło tego/ áby vmárłe ludzi chowano w kołcielech/ álbo przed kołciołem ná Smyńtarzach/ ále chowano przed miáłthem (*marg*) Nie przy kołcielech ludzi chowano przed tym. (–) *KrowObr* 104v, kt, D, 11, 28 [2 r.], 36v (82); Bo gdzye fie więc íwawola rozbuia pátronom/ Wnet będzye y s kołciołá ípelunká latronum. *RejWiz* 74; Widziłz

miáftá y zamki/ rozliczne kościoły *RejWiz* 120v, 10v, 45, 94v, 184v; *OrzList* hv [2 r.]; tedy nań położyć pozew v Kościołá w oney Párochiew w ktorey był pierwey ośiádlým *UstPraw* H4, H4, I3; Tátárki pofél przy Mízy trefił sie w kościele/ Dziwował sie iż popow á świec było wiele. *RejFig* B, Bb5v, Ee3 [2 r.]; *RejZwierz* 107; *OrzRozm* Cv [2 r.], H3 [2 r.], Iv, I3; [cesarz Konstantyn Wielki] Przenioł ftolec Cefárfki z Rzymá do Bizáncyum/ gध्ये tám kościoły y páłace rozmáicie zbudował y ozdobił *BielKron* 156; Cefarz w Aufzpurku rofkazał/ áby zafię po Rzymku Boża chwałá bylá w kościelech/ á tak káplani Rzymscy znowu poświęćáli kościoły/ ołtarze po luteryaniech/ á gdy ludzie niechćieli iść do kościołá/ náymowáli ie zá pieniádze. *BielKron* 230; Kościołow tám znamienitych dofyć/ iedennaście kościołow Kánonikow/ Dwánaście klaftztorow mnichow/ dziefięć klaftztorow mnifzek/ dziewiętnaście kościołow fárných/ przy niektorych fą Kánonicy. *BielKron* 285v; Ná drugi rok zgorzáło Wilno [...] gध्ये y kościołow wiele pogorzáło/ thák Greckiego iáko Rzymfkiego połfuźeńftwá násláduiác. *BielKron* 420, 145, 148, 149, 150, 150v (243); *GrzegRóżn* H; *KochSat* A3; *Mącz* 13b, 35b, 70a, 78b, 95a (27); iżeś Kościoły zgwałćił/ fkárbyś kościelne pobráł/ nádánias kościelne pośiadł/ Dzięśięćinyś kościołom odiął/ Plebanys wygnał/ woynę Kościołowi BOżemu wypowiedział *OrzQuin* C4, C4 [2 r.], M2, Y4v; *SarnUzn* G5; *SienLek* 12; *RejAp* 41, 110v, 111v, 113v, 131, 152; *GórnDworz* H2v, L5v, T6v, L16v [3 r.]; *HistRzym* 67v, 85v [3 r.], 124 [3 r.], 132v, 134 [2 r.]; *RejPos* 202v, 209v, 260, 276v, 349v [2 r.], 350 [3 r.]; *RejPosWiecz*³ 97; *BiałKat* 138v, 148v, 174, 241, 243v; Pobrać fkárby s Kościołow/ á kowác Mynicę/ Lepiey niżli bogáćić Káplánfką piwnicę. *BielSat* L4v, L4v; *GrzegŚm* A4, A4v, 16; *HistLan* E4v; ono mieyfce Kościołem zowá/ ná ktore sie ludzie álbo dla Kazánia/ álbo dla fpráwy iákiewy świętobliwey fchodzą. *KuczbKat* 75, 75; Kościoł á zámtus v złych w iedney mierze *RejZwierc* 220v, 65, 247v, 258, 258v, [276]; Nie od Kościołowby vbiory oddálác. Bo w kościele pyłze fluzyc niemogá/ ále ochędoftwu y vcźciwości mieścá tego. *WujJud* 181v, A2v, A4v, 52v [2 r.], 62v, 158, 181v [3 r.] (21); *WujJudConf* 10v; *BiałKaz* I2v; *StryjWjaz* A4v [2 r.], C, Cv [2 r.], C2 [2 r.], C3 [2 r.], D5v; *CzechRozm* 157v, 265; Otożefcie wygráli kurká ná kościele/ Y Hefyony nie máfz was zginęło wiele *PaprPan* Ff3, Ee; *KarnNap* A3, B3; *ModrzBaz* [38]v, 39v, 80v, 84v, 86 (11); *SkarJedn* 173, 178, 196 [2 r.], 197, 216 (14); *Calag* 308a [3 r.]; Y tam w ich więzieniu Pfálmy y modlitwy fpráwuic/ gdy kościoły od Tyrránná zámknione były/ z ciemnic kościoły fobie Chrześciánie czynili. *SkarŻyw* 131; Z kościołá niewiafty z niewftymdem á wfzetecznie przybráne/ y młodzieńcy ná nie pátrzące/ iáko pfy iákie fám wygániał *SkarŻyw* 414; ieśli gdzie dochody kościołom fundowáne będą: áby fię na czterzy częśći dzieliły: iedná ná żywność Bifkupowi: druga ná kleryki y káplany iego: trzecia ná vbogie y pielgrzymy: czwárta ná budowanie kościelne. *SkarŻyw* 517, A2, 28, 29, 47 [2 r.], 55 (168); *ZapKościer* 1586/67v; *MWilkHist* A2v; *StryjKron* 135, 150, 220, 288, 305 (11); Záfádzáliliodpufzczenie [!] grzechow ná budowánium kościołow/ káplíc/ dzwonic/ krzełnic y ołtarzow? *CzechEp* 362, 44, 65, 81, 85, 117, 170, 191; *CzechEpPorz* **4v; náfze fchadzki/ nie w murowánym Kościele/ áni ná mieyfcu vcžároványm ále w domiech drzewiáných/ w ktorych ludzie pofpolicie miefzkáią/ bywáią. *NiemObr* 22, 22; *KochFr* 50, 51, 55; *ReszPrz* 40, 42, 62, 72 [2 r.], 95; fą w Rzymie trzy Kościoły/ ktore zowá *Patriarchales*, fą przez 20. *Dollegiatas* *ReszHoz* 115; Niektore z tych to kościołow máią fwoie náznáczone dochody/ z ktorych káplani/ y fludzy Boży fwoie wyżywienie máią. *ReszHoz* 116, 115 [2 r.], 116 [2 r.], 118, 120, 131, 134; *ReszList*

145, 158, 160 [2 r.], 161, 162 (14); *WerGośc* 229, 230 [2 r.]; *BielSen* 5, 12; *BielSjem* 25; *PudłFr* 73; *GórnRozm* G4, L4; *KochWr* 26, 38 [2 r.]; *PapUp* B3; *ActReg* 7, 16, 19, 20, 21 (12); *Calep* 30b, 407b, 798a, 935b, 1052b; Księża przy wsiach kędy kościoły tãrgi zãłożyli *GostGosp* 140, 140, 146; *GostGospPon* 169; *GrabowSet* T4v; *KochAp* 12; *OrzJan* 97, 99 [2 r.], 101, 111 [2 r.]; *WyprPl* A4 [2 r.], Cv, C3; *LatHar* 10, 83, 100, 117, 474, 634, 741; [nowokrzczenci] ktorzy kościoły y mieycã ná iawne modlitwy náznãczone tãk lekce powazãia/ iãko y inne ktore mieycã ábo domy pópolite. *WujNT* 425, 31, 60 [2 r.], 72, 89, 93 [2 r.] (38); gdzie fię brãcia obowięzuiã/ gdybj tego potrzebã vkãzowaã/ żeby fię nie wftydziã ltaã v kościoãã proszãc iãłmużny. *WysKaz* 41, kt, 42 [2 r.]; A gdzie v kościołów nie fã fundowãni przerzeczeni Doktorowie/ fkãzuiemy/ áby nie więcýy ich byão/iedno dwã w świętym Piłmie/ dwã w Prãwie Duchownym/ á piãty w Lékãrkiã nãuce. *SarnStat* 180; Rãdziciãle kościołów zã swiãtości pieniãdzy niech niewyciãgãia. *SarnStat* 212, 4 [2 r.], 12, 112 [2 r.], 115, 166 (91); *WitosłLut* A6; *ZapMaz II G* 97/90; *KlonKr* C; *PowodPr* 2, 25, 36, 48, 49 (15); Pierwey Chrześciãnie ołtarze mieli/ á kościołów nie mieli. Bez ołtarzã nigdy nie byli [...] á bez kościołów byli. A gdy mogli/ dopiero kościoły dla ołtarzow budowãli. Pierwzy tedy iest koniec budowãnia kościołów ofiarã y modlitwã. Potym y dla nãuki fłowã Bożego stãwim kościoły. *SkarKaz* 455b; Przechodzenia po kościele/ rozmow swieckich/ y długich y nie przykãdnych ftrzeźmy fię. Bo fię tym dom Pãñki lzy y do nieczciã przywodzi. Zãboleã mużã bãrzo/ ze wzytkiemi czeã domow Bożych miłuiãcemi/ ná frototny obyczay w tey Koronie ná feymikãch ziemkich/ ktore w kościoãch czyniã. *SkarKaz* 456a; Przetoż bãrzo gãnim w kościele witãnia/ rozmowy/ y fprãwy/ y pokłony/ y ftãnia fług przed pãny. Dom iest modlitwy/ dom puftynie swiętey/ dom pokoiu nãłzego. *SkarKaz* 609a,)(2v [2 r.], 40b, 83a, 119b, 349b (52); *VotSzl* D2; *CiekPotr* 7, 61; *GosłCast* 13; *PaxLiz* E3v; Ten Cefarz y broni do kościoãã nie niolf: á ci w kościele ftrzelãia y zãbijãia/ á iefzcze bez karãnia zoftãia. *SkarKazSej* 681a, 657a, 666b, 679b, 680b [4 r.], 681a [7 r.] (29); przodkowie nãłzy tãk zwykli budowãc Kościoły iãkoby okręty iãkie/ obrãciãc fztabã ná wfchod fłõncã/ á Rufã ná zachod/ á ftrzod Kościoãã iãkoby mãłzt ná okręciã/ wieżyczkã ábo fzpiciã ftãwiãia ná znãk y ná pãmiãtkã łõdzi ábo Korabiu Piotrowego. *KlonFlis* A4; *SkorWinsz* A2v; Podkopa fię pod Kościõł y pod Zakryftyã: Weźmie Krzyż/ weźmie Kielich/ weźmie Monftrãncyã. *KlonWor* 9, **v, **2, 10 [4 r.], 34, 46, 47 (17); *SzarzRyt* C4v.

*W połączniu z nazwã kraju, ziemi, wsi lub przymiotnikiem od tych nazw [w tym: ai (36), w + L sb (31), G sb (3), na + L sb (2), u + G sb (1); kościõł + okrešlenie (53), okrešlenie + kościõł (20)] (73): MiechGlab **7; ZapWar 1540 nr 2598; Diar 58; KrowObr 219v marg [2 r.], Ss2v; [Grzegorz trzeci] kościoły w Rzymie iedny z gruntu drugie vpãdãle wyftãwiaã *BielKron* 168; áż woz przyfzedł z iego ciãłem sfiekãnym do Lãtheranã kościoãã/ gdzye fwięciã mężowie leżã. *BielKron* 176; w kościele v Lãteranã vczciãwie pochowan. *BielKron* 181; [ksiãżã opolskie] kościõł ná iãłney gorze w Czãftochowey zãłożył *BielKron* 379v; [Jagiello] pomãzan y koronowan ná kroleŧtwo Polkie [...] w Krãkõwskim kościele od przerzeczõnego Arcybifkupã *BielKron* 381v, 160v, 161, 167, 167v, 171 (49); *OrzQuin* M2v, Tv; *ModrzBaz* 123; wole albo tãkie gãrdãã/ ktõre tãlko iãm Krõł Frãncufki [...] w Kościele au Fonteinoble vzdrawia. *Oczko* 23v; Kleryk ieden kościõãã Akucyneñskiego od czãrtã byã opęty *SkarŻyw* 251, 544; *ZapKościer* 1583/40; *StryjKron* 522; *NiemObr* 23; *ReszHoz* 139; *WujNT* 447; Tãż wfzyftki Kościoły Ziem Litewkich przerzeczõnych tãk *Cathedrales*, iãko *Collegiatus*, *Parochiales*,*

albo *Conuentuales* w Wilnie y gdzie indziej zbudowané [...] zachowywamy *SarnStat* 987, 115, 380, 382, 987 *marg*, 1104; *PowodPr* 52 *marg*.

W połączeniu z imieniem patrona lub wezwaniem [w tym: *G sb* (162), *u + G sb* (17), *kościół*, *który* *zową...*(3); *kościół + określenie* (156), *określenie + kościół* (26)] (182): *PowUrb* +4; *ZapWar* 1527 nr 2383; *MiechGlab* *6, **2, **7v, 8, 9, 13, 70; *LibMal* 1547/124, 124v, 136v; Tu *Kościół Panny Máryey/ Tu Świętego Woćiechá/ Thu Świętego Ianá/ Tu Káplicá trzech Krolow* [...] *Nieuflyfyzfz* nigdziey *Boży Kościół*. *KrowObr* 219v, 38, 135, 146, 219v [3 r.]; *RejFig* Aa8; Ná tym mieyfcu dziś w Rzymie [...] *ftoi kościół który zową Maria coeli*. *BielKron* 135; [*Cesarz Fryderyk*] *pośłał zakonniki ktore zwano Bożogrobkie Rycerze S. Ianá z Rodis/ z domu Niemieckiego/ panny Máryey kościoła* *BielKron* 346, 137v, 142v, 144v, 148, 156 (102); *Mqcz* 476c; *GórnDworz* Q8v; *HistRzym* 123v, 126v; *StryjWjaz* C [2 r.], C4v; *SkarJedn* 137 [2 r.], 142 [2 r.], d8; *SkarŻyw* 70, 89, 90, 92, 172 (31); *StryjKron* 400, 452, 762 [2 r.], 777; *ReszList* 144, 145, 160, 161; *LatHar* ++3, ++6 [2 r.]; *SarnStat* 93, 1104; *Konftántyn wielki* [...] *kościół grobu Páńfkie^{go}/ złotem y srebrem oblokł*. *SkarKaz* 456b, 419a; *KlonFlis* G3.

W połączeniu z zaimkiem dzierżawczym odnoszącym się do Boga lub Chrystusa (8): *KrowObr* 219v; *RejPos* 202v; *GrabowSet* P3, V; *LatHar* 83 [2 r.], 474; *áby* [...] *fłużbę świętą twoię y chwałę rozmnażał: kościołom twoim y wierze ś. obronę wżeláką y wyfługę czynił* *SkarKaz*)(2v.

W przeciwstawieniu: »bożnica ... kościół« (1): I dla tego oni żydowie [...] *przyięli wiarę Kryftułowę/ y okrzykli fie/ y fwoie Bożnice w kościoły obročili y poświęčili* *KrowObr* 102.

W porównaniach (5): *leżał [Jezus] w zyuoczye yey [Matki] yako w kofzczyele* *PatKaz II* 40; *fłużyli mu[kniaziowi] przy ftole fłudzy w Dálmátyki obleczeni iákoby w kościele często kroć klękáiąc*. *BielKron* 435; *fkáła oná/ iáko kościół iáki wykowána była* *SkarŻyw* 422, 341, 498.

W charakterystycznych połączeniach: *kościola* (o)bronić (4), *doglądać*, *pilnować*, *strzec*; *do kościoła* (po)bieżeć (3), (w)chodzić (*wchodzenie*) (12), *cisnąć się*, *iść* (12), *schodzić się* (*najść się*, *zejść się*) (4), *nic nie mieć*, *obrocić się*, *pojść*, *przy(ś)ć* (5), *rzucić się*, *ujść*, *ukazać się*, *wędrować*, *werwać się*, *wjechać*, *wniść* (*weście*) (13), *wrocić się*, *wstąpić* (4), *wybiec*, *zajść*; *imo kościoła jechać*; *środ kościoła schować*; *u kościoła stać*, *chować*; *z kościoła gonić* (*wyg(a)n(i)ac*) (6), *iść* (2), *pojść* (2), *wychodzić* (*przychodzić*) (3), *wynić* (9), *złupić*; *kościółowi darować*, *folgować*, *odjąć*, *płacić*, *pobrać*, *polecać*, *przepuścić*, *przywłaszcząć*; *ku kościołowi* (*przy*)jechać (3), *przypadać*; *kościół* (z-, po)budować (73), (z)burzyć (*rozburzyć*) (6), *czynić* [z czego], *fundować* (8), (z)gwałcić (3), *hydzić*, *lżyć* (2), (z-, wy)łupić (25), (z-, po)murować (11), (z)naprawiać (*oprawi(a)ć*, *poprawić*) (8), *obchodzić* (3), *obejść*, *obtoczyć* (2), (*wy*)ochędożyć (*przyochędażać*) (4), *oddawać* [komu] (2), [komu] *odejmować* (2), *odrzec*, *okrasić*, *opuszczać*, *osadzić* (3), *otworzyć* (*otwierać*) (3), *ozdobić* (2), *podkopać*, *pokazać* (*skazić*) (3), *posta(no)wić* ((*wy*)*stawi(a)ć*) (15), (*po-*, *s*)*pustoszyć* (5), *przenagabać*, *przenaśladować*, *psować* (*psuć*) (6), *robić*, *spalić* (*zapalić*) (5), *ubogacić*, *wojować*, *wrocić* [komu], *wybrać* (3), *wydzierać*, *wywracać*(2), *zakląć* (2), *zakładać* (6), *założyć* (18), *zamknąć* (*zamykać*) (6), *zawrzec*, *zchlewić*, *złecić* [komu]; *na kościół mieć* *względ*, *miotać się*, *prosić*, *rzucić się*; *o kościół prosić* (4), *starać się*; *pod kościół podkopać się*; *przed kościół zejść się*; *w kościół się cisnąć*, *wniść* (3), *wpaść*; *przed kościołem dać się kłaść*, *krzyżem leżeć*, *stać*, *wisieć*; *przy kościele mieszkać* (3), *chować* [= *grzebać*] [kogo] *ustanowić* (2), *ostać*, *przebywać*; *w*

kościelie błogosławić, (prze)bywać (przebywanie) (5), chować (pochować, schować, pochowan, schowan) (45), dać się kłaść, dzwonić, działać egzorcyzmy, kazać, klęczeć, koronować (koronowan(y)) (7), krzcić, leżeć (położyć) (3), mieszkać (11), modlić się (3), nauczać (nauczyć) (2), obchody czynić, obchodzić, ofiarować, pogrześć (pogrzebion) (11), przysięgać (poprzysięc) (2), schodzić się, słuchać (słyszeć) (2), służyć (2), strzelać, szemrać, ślub dawać (2), ślub brać, wołać (3), wyznawać (wyznawany) (2), zabi(ja)ć (ubić, zabić) (4), [czego] zakazać (2), zamknąć (się) (3), zostać; u kościołow opowiedzieć; kościołom rozdać; kościoły gubić, (po)łupić (7), pobić, (po)palić (9); między kościoły rozesać; o kościołach radzić (3); po kościelech błuźnić, chodzić (2), wołać, zapowiedzieć, zbierać się; kościół brzmiał, buduje się (2), zgorzał (pogorzał, zagorzał) (6); kościół [z czego] (z)budowany (11), ceglany (2), drewniany (3), drogi, kamienny (3), marmurowy, mocny, murowany (5), nakładny (2), naprawiony, niemały, nowy (2), okrzczony, opatrny, piękny (przypiększony) (3), postawion, sąsiedzki, skażony, spustoszony, stary (3), upadły (2), wspaniały, założon, złupion; kościoła beneficjum, (z)budowanie (13), cmyntarz (2), (uczczenie) (4), dostatki, dziekan, (z)gwałcenie (6), kapłan, kaznodzieja (2), kleryk, komora, kor (chor) (3), krzczenie, krzywda, łupiestwo (4), złupienie, malowanie, mnisi, murowanie, naprawa (poprawa) (2), niepożytek, obrona (4), ochędostwo (wychędożenie) (2), oprawa (2), ozdoba (5), powinności (2), prawa, prerogatywy, profanowanie, przykrycie, psowanie, restauracja (3), rządziciel, skaza (2), spustoszenie, starszy, uciśnienie, używanie, wikary, wyłam(ow)anie (2), zaniedbanie, zwojowanie; do kościoła brany (3), dawany (2), przyjmowany, przysłany; od kościoła broniony; u kościoła fundowany (3); wpośrodku kościoła przygotowany, uczyniony; kościołowi naznaczony, obrona, odjęty, pomocny, pożyteczny (2); przeciwko kościołowi występ; na kościół najazd, nakład(anie) (3); w kościół prezentacja; na kościele kurek (3); po kościele przechodzenie; przy kościele pogrzebion, zasklepienie; w kościele kazalnica, komora, malowanie, modlitwa (4), obraz (2), odmiana, pomazan, witanie, zasiedzenie; od kościołow alienowany (2); o kościelech deliberacja; kościołow, w kościelech nabudować (2 : 1); przed kościołem, przy kościele baba (1 : 1).

Przysłowia: A to są zbory czártowłkye/ ktory [...] dziwnymi obyczáyami ludzýe zwodzi. A wedle przýflowya náłfego polłkyego/ podle kołcyoła kárczmę buduye. *KromRozm III A6v*; diabeł nigdy nie zamiefzka/ áby bożnice łwoiey nie przyłtáwił do kołcioła Páńłkiego *RejAp 57, Ee3v*.

RejRozpr K3; niemáią być czynione złe rzeczy/ áby z nich przychodzily dobre: áni dzwonicá (iáko náłzy mawiáią) ma być odzieraána dla przykrycia kołcioła [*nec campanile ... spoliandum est templi tegendi causa*]. *ModrzBaz 99v*.

Ale w tych Dyabli są/ y przemiennośc iáwna/ kthorych mył y ferce odmiána tak łye kręci/ iáko Kurek od wiátru na Kołciele. *OrzList d4v*.

Zwroty: »biegać po kościele, około kościoła« = *pogard. chodzić z procesją* [szyk zmienny] (2 : 1): *RejKup k6v, q8*; Albo też gdy biega s łrebrną klatką około kołcioła/ łwiece pali/ dzwony dzwoni/ z dział łtrzela/ a łpiewa non est panis sed est Deus *RejAp 180*.

»biegać po kościelech, od kościoła do kościoła« = *pogard. pielgrzymować* (2 : 1): Stądże ludzie niebożátká prołci/ łzukáiąc zbáwienia/ y odpufłtzenia grzechow/ biegáią/ od Kołcioła do Rołcioła [!] od Kkáplice [!] do Káplice/ od Ołtarzá do Ołtarzá/ od Obrázu do Obrázu *KrowObr 79v; RejAp 19v, 154*.

»około kościoła się gonić« = *pogard. chodzić z procesją* (1): pałą/ kurzą/ dzwonią/ A około kościoła s kropidły łie gonią. *RejWiz* 183v.

»kościóły, do kościołow nadawać; kościołow nadanie« = *ecclesias locupletare* *Modrz* [szyk zmienny] (2 : 2; 2): wiele ludzi zacnych przed tobą [...] hoynie żyli/ vbogie podpomagáli/ przyiaćioły bogáci/ kościóły nádawali *ModrzBaz* 99v; *SkarŻyw* 356; *KołakCath* B; *KołakSzczęśł* C3v; *SarnStat* 182.

»(od)dać (a. dawać) kościołowi (a. kościołom), do kościoła (a. do kościołow), na kościół« = *złożyć ofiarę* [szyk zmienny] (5 : 3 : 1): *ComCrac* 21 [2 r.]; *SeklKat* Q3v; Czin ze ty przed łie offyare Stanieć to ła prawą wiare. Dai kołczyolom dai kłałtorom I też infem łwietem łborum. *RejKup* 16, i6, 14v; *KochZg* A4v; *WujNT* 151 [2 r.].

peryfr. »osieć przy kościele« = *zostać żebrakiem* (1): Bárzo bywa niešporo ofieść przy kołciele. *RejWiz* 104v.

peryfr. »przed kościołem, pod kościołem siedzieć« = *żebrac* [szyk zmienny] (2 : 1): *HistRzym* 124; *ReszList* 176; Widziałem ongi iednę z wypádąłą twarzą Pod kościołem siedzącą *CiekPotr* 33.

»uciec (a. uciekać (się)) do kościoła (a. do kościołow)« = *szukać azylu w kościele* [szyk zmienny] (6): *ComCrac* 20; *GroicPorz* bh4; [*Bonifacyjus piąty*] ten vłtáwił iż gdy by człowiek po złym wczynku wciekł do kościoła/ nie wydáwac go. *BielKron* 165v, 163, 399v; *SkarŻyw* 300.

Wyrażenia: »kościół (arcy)biskupi, metropolski« = *kościół katedralny* [w tym: *metropolski to jest arcybiskupi* (1)] [szyk 7 : 1] (8 : 1): *MiechGlab* 15, 87; Theż we Lwowie kościół Metropolłki/ to iest Arcybiskupi/ záložyl s fáry *BielKron* 376v; Ná tym mieyfcu Władzilław w Wilnie záložyl Kościół biskupi S. Stániłławá *BielKron* 382, 293v, 344, 344v, 376v.

»kościół barnardyński (a. bernardyński), u bernardynow« [szyk 5 : 1] (4 : 2): V Bernardinow wkołczyelye gromliczą [!] vkradł *LibMal* 1547/136v; *BielKron* 391, 396v, 419v, L1114v; *StryjKron* 717.

»kościół boży, Boga żywego« = *templum Dei* *Modrz* (12 : 1): *KuczbKat* 300; *WujJudConf* 186; *ModrzBaz* 34v; *SkarŻyw* 298, 391; *OrzJan* 19, 136; *WujNT* 93; ZAchowuymy kościóły Boże w wielkieu czći/ iáko domy łámemu Bogu ná miełzkánie oddáne *SkarKaz* 456a; *SkarKazSej* 675b, 686a, 703b [2 r.].

»kościół Chrystusowy, Pana Krystusowy« (2 : 1): *KrowObr* 112; włzytkę náłzę máiętność y imioná/ rozday vbogim y kościołom Chryłtułowym. *SkarŻyw* 225, 571.

»kościół farski, farny, u fáry« = *ecclesia parochialis* *JanStat* [szyk 4 : 3] (3 : 2 : 2): *LibMal* 1547/137v; *BielKron* 285v, 327; tám teraz w Wárlzáwie inákłza Wiára/ inákłza łłużbá Boża/ inákłze Kazánia v Fáry w Kołciele przed Królem bywaią *OrzQuin* K4v; *ReszHoz* 115; *ReszList* 158; *SarnStat* 275.

»główny kościół« = *ecclesia primaria seu cathedralis* *JanStat* [szyk 3 : 1] (4): STátuty o liczbie prołtęgo łtanu ludzi/ kłórzy máią bydź do głównych Kołciółów bráni [...] rołkazemy exequowác. *SarnStat* 180, 180, 193, 197.

»greckie kościóły« [szyk 2 : 2] (4): (*marg*) Wkołcio(ł)ách Greckich po Láćinie (ł)piewano (–) z zwyczáiu łtárodawnego przy łłużbie Bożej/ czćac ięzyk Rzymłki/ y łtolice Piotrá S. pierwey po Láćinie Ewánielije/ y Epiłtoły Grekowie czytáią/ toż dopiero dla Grekow po Grecku wykłádáią. *SkarJedn* 216 *marg*, 250, 372 [2 r.].

»kościół imieni(e)m [*kogo*], imienia [*czyjego*], tytułu [*czyjego*], poświęcony [*komu*]« = *kościół pod wezwaniem* [szyk 9 : 2] (6 : 1 : 3 : 1): Kościół Panu Bogu imieniem S. Medárdá poštáwił. *SkarŻyw* 528, 70, 528, 533 [2 r.], 566, 601; *WujNT* 428; Działo fie przy Naiáfnieyfzym Książęciu [...] Fryderyku z łáiki Bożey świętego Rzymfkiego Kościoła Tytułu świętýy Luciiéy *in septem follis* [*kapłanie*] *SarnStat* 939, 380, 382.

»kościół kanonikow« (2): Pośzrod miáftá Ratułz y kościół kánonikow záłożenia s. Idziego. *BielKron* 278, 285v.

»kapituła kościoła« = *capitula ecclesiae JanStat* [szyk 2 : 2] (4): Dziedzictwá y ftátku/ ku ftólu memu należącego nieprzedam [...] choć tełz y fprzyzwolenim mego kościoła Kapithuły/ bez rády y dołożenia Rzymfkiego Bifkupá. *KrowObr* 128v; *SarnStat* 178, 922, 954.

»kościół kapituły« = *ecclesia capituli JanStat* (1): Wikárióm kościoła Kápituły Krákówfkiéy bywáią dawáné ná koždy rok íześcdzieśiát y íześć miar foli miáłkiéy. *SarnStat* 378.

»katedralski, stołeczny kościół« = *ecclesia cathedralis JanStat* [szyk 2 : 1] (2 : 1): Ktorych pífmá kościół podziś dzień ma [...] y one [...] wípomina/ ná káždy Primie wkátedráłfkieh kościołách. *SkarŻyw* A5v; *StryjKron* 295; *SarnStat* 1097.

»kościół katolicki« (11): *SkarJedn* 227; *SkarŻyw* 58, 86; *StryjKron* 767; ktoby koscioły katolickie Zbory Ewangelickie. Cerkwie Ruskie, Cmyntarze Groby y insze mieysca nabozenstwu Chrzescianskiemu, y pogrzebom naznaczone gwałtownie nachodziły [!] y tam osobom sługom Kapłanom, Ministrom, Popom y inszem sługom Nabozenstwo odprawuiącym gwałt iaki, łupiestwo, albo Vsilstwo czynił. *ActReg* 17, 16, 17; *WujNT* 93 marg, 444, 783, Zzzzz3.

»kościół konwentualski« = *ecclesia conventualis JanStat* (1): [*aby*] Alfperfkiému/ Chełmińfkiému/ Pomezánfkiému/ y Sámbiemfkiému Bifkupom/ y ich Kościołom/ ták Káthedrálfkim/ iáko Conwentuálfkim/ y Kollegiátfkim [...] były wróconé *SarnStat* 1097.

»kościół kollejjacki« = *ecclesia collegiata JanStat* (1): *SarnStat* 1097 cf »kościół konwentualski«.

»kościół krześcijański (a. chrześcijański)« (11): *KrowObr* 90, 91, 109v, 110, 117v, 118; [*Alarykus*] przykazał pod gárdłem/ ktoby vciekł do kościoła Krześciánfkiego/ áby pokoy miał. *BielKron* 158v, 288v, 453; *SkarŻyw* 457; *WujNT* 424.

»łaciński, rzymski kościół« = *obrzędku rzymskokatolickiego* [*w tym: rzymski i łaciński* (1)] [szyk 8 : 5] (9 : 5): *BielKron* 222; *SkarJedn* 244 [2 r.], 250 [2 r.], 321, 371, 372 [2 r.], d6, d7; ná początku v Ruśi Rzymfkie y Lácinfkie kościoły były *SkarŻyw* 576; *SarnStat* 939.

»martwy kościół« = *budynek kościelny w przeciwstawieniu do „kościół żywy” ‘zgromadzenie wiernych’* [cf *znac. I.1.*] (2): Ale íz o kościoły żywe niedbaćie/ przeto martwe kościoły/ drewniáne/ cegláne/ y kámienne/ z rofkazánia Antykryftá Rzymfkie⁸⁰ przyochędażacie y poświęcaćie *KrowObr* 101v, B3v.

»kościół materyjalny« (2): Pan nie ná kościół máteryálny pátrzy/ ále ná ferce pokorne *Leop Is* 66 arg; *WujNT* Zzzzz2v.

»u mnichow kościół« (1): Item wkalífchu v mnychow wkofzczyelye zakriwane pulpitha bathláffewe schare vkradł *LibMal* 1547/137.

»kościół Pański« (2): Iż pogáni dla tego gwałcą kościoły Pánfkye/ áby zátráчили pámiátkę imieniá Bożego. *LubPs* R2v marg; *RejPos* 198 marg.

»kościół plebański« (1): Też dziefiéc Kościołow Plebáńfkich wielkich [...] ípálili *StryjKron* 320.

»poświęcanie (a. poświęcanie, a. poświęcenie) kościoła; poświęcony (a. poświęcany) kościół; (po)święcić (a. poświęcać, a. poświęcić, a. poświęcać) kościół« = *consecratio templi Murm; paganalia Mącz* [szyk 40 : 38] (38; 7; 33); *PatKaz II* 39v; *Murm* 12; *FalZioł IV* 52c; *SeklKat V2*; *KromRozm III* K7v, K8; *KrowObr* B3v, 70v, 79v, 100, 100v [2 r.], 101 żp (37); Kościołow y kápłanow áby żadny nie święcił iedno Bífkup. *BielKron* 158, 153, 158, 230, 362, L111; *Paganalia*, [...] Poświęcánie kościołá ná wśi álbo kiermálf/ chłopskie święto. *Mącz* 272d; *WujJud* 181, 185; *SkarJedn* 230; *SkarŻyw* 412, 422; *NiemObr* 22; *LatHar* [++3], ++6 [2 r.], 474; *WujNT* 271 marg, 349 [2 r.], 424, 508, 885 marg, *Vvvvv4v*; *SkarKaz* 452, 452 żp, 453a, 454a [4 r.], 455a [3 r.], *Ooood*.

»przedniejszy kościół« = *principalis ecclesia JanStat* [szyk 2 : 2] (4): *NiemObr* 22; Oćiec S. náznáczyć raczył cztery kościoły przednieyfe w Rzymie/ y opodal od fiebie odległe/ ś. Piotrá/ ś. Páwłá/ ś. Ianá *in Laterano*, y Pánny náświętfzey ktory zowá *ad Niues ReszList* 156; *WujNT* 508; *SarnStat* 178.

»kościół reformowany, ktory jest reformowany« = *zbór protestancki* (1 : 1): w tych [rzeczach] wątpliwóść mamy, cóście WM napisać raczyli o święceniú kapłanow a o restauracyjej kościołow reformowanych in ritum zasię Romanum. *Diar* 56, 57.

»kościół święty« = *sancta ecclesia JanStat* [szyk 4 : 4] (8): *HistRzym* 48; *LatHar* 83, 474; *WujNT* 103; Zbygniew z fmiłowánia Bożego świętego Rzymfkiego Kościołá/ Tytułu świętęy Pryfzki Kárdynał/ y Bífkup Krákowfki *SarnStat* 380, 382, 939; *SkarKaz* 456a.

»kościół tumski, na tumie« = *metropolitana a. cathedralis ecclesia JanStat* [szyk 5 : 3] (7:1): *BielKron* 345v; *ReszList* 158; Wiele, y iácy, proftęgo ftanu ludzie, do kościołow Tumfkich máią bydź bráni. *SarnStat* 179, 179, 181, 196, 199, 1251.

bibl. »kościół ręká (a. rękoma) (u)czyniony (a. urobiony, a. sprawiony, a. (z)budowany)« = *manufactum (templum) Vulg* (10): *Leop Act* 17/24; *RejAp* 90, 126v; *RejPos* 22v, 198v marg; *CzechEp* 85; *CzechEpPORz* **4v; Bog [...] będąc Pánem niebá y źemie/ nie miefzkać w kościelech ręká vczynionych *WujNT Act* 17/24, *Act* 7/48; *SkarKaz* 454b.

»kościół widomy« (2): *RejAp* 185v; Ci ktorzy P. Bogu kościoły widome buduią/ pierwey kościół ferdeczny w łobie zbudowáli. *SkarKaz* 457a.

»kościół wielki (a. wielgi, a. więtszy)« = *katedra biskupia; ecclesia maior JanStat* [szyk 14 : 6] (20): ieft thám dziś kościół wielki bífkupi [...] z drogiego kámienia zmurowány *BielKron* 293v; Zá iego czáfu Nánkierus Bífkup Krákowfki kościół wielgi ná zamku z gruntu záłożył *BielKron* 373, 213v, 316, 356v, 369, 370v (14); *RejZwierc* 273v; *SkarJedn* 273, 319; *SkarŻyw* 538; *SarnStat* 194, 1124.

»wschodny kościół« = *świątynia obrzádku wschodniego* (1): Przetoż Apoftołowie S. záłfony y przegrody v ołtarzá nie mieli/ dopiero Bázyli wielki wfchodnych kościołách to záczął *SkarJedn* 238.

Szeregi: »kościół, (albo, i) cerkiew« (3): *Aedes Kołcyoł álbo cerkyew. Murm* 125; Kościołow Cerkwi Zborow burzēnia wszelakiey religiey czynić niemamy *ActReg* 43, 16.

»kościół, (a(l)bo, i, jako) dom (boży)« = *ecclesia seu aedes sacra JanStat* [szyk 5 : 4] (9): Domus etiam pro templo accipitur, Kościół, Boży dóm. *Mącz* 94b; *RejPos* 144 marg; gdy przvpádło ziemie trzęsienie w Anthyochiey: obálił fię dom ich [arian] ábo Kościół/ gdzie schadzkę mieli *SkarŻyw* 87; *SarnStat* 181, 628, 890; *PowodPr* 52; *SkarKaz* 453a [2 r.].

»kościół a (abo) miejsce święte« (2): *WujNT* 610; Drogi Sionu (ábo kościołow á mieyc świętych) zoftály w żálobie y płáczu/ iż niemálz ktoby nimi chodził ná nabożeńftwo. *PowodPr* 9.

»kościół, (i) ołtarz« [szyk 6 : 2] (8): *KrowObr* 100v, 101 [2 r.]; *WujJud* 58v; *SkarKazSej* 680b [2 r.]; *KlonFlis* A4v; Nietylko cię Pirámid/ ábo Mánfeołow/ Ale też godną znamy Ołtarzow/ Kościołow. *SzarzRyt* Dv.

»(albo) kościół i (albo) zbor« [szyk 2 : 1] (3): nie rychło wniesiono ieft śpiewanie do zborow y kościołow ná zachod fłońcá. *WujJudConf* 186; *ActReg* 16, 43.

W przen (2) :

Zwrot: »kościół przeciw kościołowi budować« = *stawać się odszczepieńcem, heretykiem* (1): Skoro Luther kościół przeciw kościołowi/ ołtarz przeciw ołtarzowi budować począł/ trzáłły świętości kościelne *ReszPrz* 73.

Przen (181) :

a) *Ciało ludzkie, człowiek lub świat jako mieszkanie Boga; templum Vulg* (72) : *OpecŻyw* 73; *PatKaz II* 39v, 42; *MurzHist* S; Kryftus wízedł do kościoła to ieft w żywot błogosławioney dziewicy Máryey. *HistRzym* 87; *RejPos* 105, 198 marg, 198v; *KuczbKat* 285; *SkarŻyw* 341 [2 r.], 393, 498; *ReszList* 182; íam íobie vczynł/ íáko rozumieł y raczył/ duchowny koráb/ y duchowny kościół z íplugáwionego íercá mego *LatHar* 216, 41, 570; Rozwałcie ten kościół/ á we trzech dniách wyftáwię gi. *WujNT Ioann* 2/19, 1.Cor 6/19, s. 178 marg, Yyyyyy; *SkarKaz* 457a [2 r.], b, 458a.

W połączeniu z zaimkiem dzierzawczym odnoszącym się do Boga lub Chrystusa (9): Proźbá áby raczył vgrunthowác Pan íam kościół íwoy w wiernym Ieruzalem íerc ludzkich *LubPs* N4 marg, dd2; gdyż on ítan człowieká pocźciwego zowie wdzięcznym kościołem íwoim *RejPos* 134, 198, 203, 271v, 355; *SkarJedn* 13, 457a.

W porównaniu (1): Wtey mierze vważyć fię ma/ íáko zboiázníá czćíc męze święte mamy/ poniewálz íá íáko kościołem Bożym. *SkarŻyw* 498.

Wyrażenia: »kościół boży, boski« (8 : 1): *PatKaz II* 39v; *KuczbKat* 285; *RejZwierc* 47; gdziekolwiek święta pánienká byłá/ kościołem Bożym zoftáwała *SkarŻyw* 341, [237], 393 [2 r.]; *LatHar* 478; *SkarKaz* 457b.

»kościół Chrystusowy« (1): Ták idąc z cnoty w cnotę/ ítał fię pięknym miefzkáníem y kościołem Chryftufowym. *SkarŻyw* 354.

»kościół ciała [czyjego]« = *templum corporis Vulg* (4): *OpecŻyw* 73; O Duchu święty [..] Rácż poświęćić kościół ciála náfzego/ á ná miefzkáníe tobie oddáne obroćić. *LatHar* 31; *WujNT Ioann* 2/21, s. 307.

»kościół Ducha Świętego« (7): *RejPos* 194v; *BiałKat* 153v; *RejPosWstaw* [110³]; *ReszList* 182; *LatHar* 504; Aza niewiećie iż człónki wálze íá kościołem Duchá świętego *WujNT* 1.Cor 6/19, k. Yyyyyy.

»kościół Pański« (2): Proffa cyoc nablogoflawnyeyffa dzyewyce maria koścycelye pańfky fwyatnyco ducha fwyatego abi fya prziczynyla zamná. *BierRaj* 17; *RejPos* 203 *margin*.

»prawdziwy kościół« = *Chrystus* (1): Przyfzedł potym prawdziwy Kościół pan Kryftus obiecány/ w którym boftwo ieft/ y było. *OrzList* c2.

»kościół serca [czyjego], serdeczny« (3 : 3): *RejPos* 202v, 349v *margin*; O mądrości nawyżfza Pánie IEZV Chryfte/ poładź fię w kościele fercá mego *SkarKaz* 45b; Zákładaymy kościołá tego ferdecznego fundáment/ wiaré w Bogá w Troycy iedynego. *SkarKaz* 457a, 457a [2 r.].

»kościół święty« (4): wżędyć á wżędy kościół iego [Pana] fwięty nád námi *RejPos* 202v, [105], 271v, 355.

»kościół żywy« [szyk 6 : 1] (7): *SeklKat* V2v; Nie potrzebá nam krześcijánom kościołow drewnianych ceglánych/ albo kámiennych poświęcáć/ áni kaplic/ áni Ołtarzow/ iedno kościoły żywe/ w których Duch Święty mięffka. *KrowObr* 102v, B3v, 101v [2 r.]; *BialKat* 153v; *LatHar* 478.

Szeregi: »kościół boży a ciało poświęcone« (1): A s tychby fię przykłádow krolom ábo kfiążęthom wczýć/ iáko máią w poczciwości chowác ty kościoły Boże á poświęcone ciáła fwoie *RejZwierc* 47.

»dom a (i) kościół« [szyk 1 : 1] (2): iákie ieft frozłze rozniewánie nád tym domem á kościołem Duchá iego fwiętego/ nád tym nędznym człowięczeństwem nászym *RejPos* 194v; *SkarKaz* 457a.

»kościół a dusza wiernego« (1): podziřz gołębiczko moiá [...] wżywác zemną niewymownych rořkofzy fwoich: figuruiąc w tym kościół fwoy fwięty/ á wierną duřzę káżdego wiernego fwego *RejPos* 355.

»mieszkanie i kościół« [szyk 2 : 1] (3): Ták idąc z cnoty w cnotę/ ftał fię pięknym mieřzkánim y kościołem Chryřtuřowym. *SkarŻyw* 354, [237], 393.

»kościół a (abo, i) przybytek« [szyk 10 : 4] (14): *RejPos* 14, 79v, 134, 180v, 198 (12); Ciáło lepak ktoreby miáło być czyřtym przybytkiem ábo kościołem Ducha fwiętego/ bywa pomázano obźářstwem y piyańřstwem. *RejPosWstaw* [110³]; *LatHar* 504.

»kościół a serce« (1): Rzućmy fię do tych kościołow nářnych/ á do tych záplugáwionych ferc nářnych/ á wymiećmy z nich ty rozliczne hándle á márne kupie fwiátá tego *RejPos* 198.

»kościół a zbawiciel nasz« = *Chrystus* (1): Tenći tho był kościół fwięty á ten zbáwiciel nářz/ s ktorego boku tá fwięta wodá byłá wypłynęłá *RejPos* [105].

b) *Nabożeństwo w świątyni; ecclesia Modrz, Vulg, PolAnt; templum Modrz* (107) : *MurzNT* 28v; Leniřtwo do kościołá *BielKom* D2v *margin*; *KrowObr* 61v, 196, 239v; *RejFig* Dd, Ee3; *OrzRozm* M3v; SZczępan Papieř [...] ten wřtáwił áby iedno w kościele duchowni řzat kościelnych wżywáli. *BielKron* 153, 157v, 205v, 207v, 224v; *BialKat* 326, 341, 353v; poniewář to ná Káznodzieię należy/ choćiaby mu teř y o gárdło řzłó/ w Kościele wołác/ grzechy ná oczy wyrzucác y káráć *ModrzBaz* 29; Láćinřkiego ięzyká Grekowie w kościołách fwoich wżywáli. *SkarJedn* d7; *SkarŻyw* 28, 55, 209, 388; *CzechEp* 147; *WerGořc* 230; *PudlFr* 44; *KochWr* 23; Niewiářty niech milczá w kościelech [*in ecclesiis*] *WujNT* 1.Cor 14/34, *przedm* 28, s. 212, 1.Cor 14/19, s. 615 *margin*, Vvvvv2v; A kiedy więc wefele ábo iáki znáczny ákt/ tám zgołá o kościele áni o Bogu nie myřlá *PowodPr* 51, 51 [2 r.]; Wielki znák przyřzle⁹⁰ żywotá w młodych/ iř będą dobreimi/ gdy do kościołá y nabożeńřtwá y boiáźni Bořey řkłonnymi fię pokázuią *SkarKaz* 42a; Młode znác po towarzyřtwie j kościele. *SkarKaz* 42b; Byřmy

z łamey dułże byli iáko Anyołowię: kościołáby nam nie potrzebá. *SkarKaz* 453b, 155a, 384b; Onże pochlebćá vczy nošić wino śmieie; Choćia go nie piiano przedtym procz w kościele. *KlonWor* 56, 73.

Fraza: »było w kościele« = *odprawiało się nabożeństwo (1)*: Y gdy było w kościele/ vczynił kazanie/ Lámentuiąc ták ná nie/ wielkie nárzekánie *RejFig* Ee3v.

Zwroty: »w kościele bywać, być« = *uczestniczyć w nabożeństwie [szyk 7 : 2] (5 : 4)*: wdzyen łzwyenthi gdi Gołzpodarzs zgołpodinya bill wkołzczyelye, Mathifz yey y Gyercze łkrzynye othworzil *LibMal* 1546/116v, 1546/114, 117; *RejRozpr* B2; *BielKron* 387; *GórnDworz* Q3v; *RejPos* 134; *SkarŻyw* 35; PO co wy Haereticy w kościele bywáćie? Kiedy ceremoniie zá śmiech łobie maćie. *KochFr* 103.

»do kościoła cbodzić« [szyk 4 : 1] (5): *RejKup* i3v; *KrowObr* 226; *BielKron* 224v; A załz nie dobra rzeoz ielt w te Świętá/ iáko y w Niedzięł do Kościołá chodźić/ łłowá Bożego łłucháć/ Páná Bogá chwálić? *WujJud* 189; *SkarJedn* 366.

»i(ś)ć (a. przy(ś)ć) do kościoła, z kościoła« [szyk 13 : 3] (13 : 3): *RejKup* i5; W niedzięł pan s kołciołá przydzie áz łpi łługá *RejFig* Dd8, Cc5v; Linus [...] Vłtáwił áby káżdá płęc żeńłka głowę záwijáłá/ gdy do kołciołá idzye. *BielKron* 145v, 230; *HistRzym* 8, 50v, 115v, 116; *RejPos* 225v; *RejZwierc* 15v; *SkarŻyw* 28, 312; *WerGośc* 229, 230; *BielSjem* 23.

»pilen być kościoła« = *być pobożnym (1)*: Pylenem ia był kołczyola. I to czo kxieza vczyły Czo naten czas przynim były. *RejKup* g5.

»schodzić się, schadzać się, schadzka do kościoła« = *gromadzić się na nabożeństwo [szyk 5 : 1] (3 : 1 : 2)*: *KrowObr* 195v; *BibRadz Act* 11/26; dla tego Świętá rozmáite/ łchadzki łudźi wiernych do Kołciołá/ łpiewánie Kołcielne/ vbiory Kápláńłkie/ bezżeńłtwo Káplánów/ y niektore vłtáwy Zakonnicze łá połtánowione *WujJudConf* 41v; *WujNT* 1.Cor 11/18, s. 444; *SkarKaz* 578b.

»w kościele, w kościołach służyć (a. poślugowáć)« = *celebrowáć nabożeństwo [szyk 3 : 1] (3 : 1)*: A ielłiby [ksiádz] żony porzucić niechćiał/ áby w kościele niepoślugowáł *KrowObr* 234v, 232, 234; począł Łácińłkie kołcioły y kłáztory w Konłtántynopolu y w Grecyey płowáć/ y do tego niewolić/ áby po Grecku w kołciołách łłuzyli. *SkarJedn* 244.

»w kościele, w kołciołech łpiewáć; być łpiewan, łpiewanie w kościele« [szyk 17 : 6] (15 : 6; 1 : 1): *KrowObr* 68v, 69v [2 r.], 135v; A tych Płalmow było włzytkich łto y piędzdyełiá/ ktore v nas y dziš w kołciołech łpiewáią *BielKron* 73v, 149v, 156v, 157v, 159v, 161v (11); *SarnUzn* D8; *ModrzBaz* 131; *SkarŻyw* 507, 510 [3 r.]; rzymiánie to w kołciołách łpiewáią/ *Deum de Deo, lumen de lumine*, Bogá z Bogá/ á łwiátlóć z łwiátlóći wykrzykáiąc. *CzechEp* 146, 321.

»zejść się do kościoła« (1): Lud łię wielki złzedł ná on dzień do kołciołá. *SkarŻyw* 511.

a) *Słuźba ołtarza, kapłáństwo (2)* : áby do kołciołów nieobieráli y wzywáli/ áłzby ich pierwey pytáli/ ielłi Páńny poymowáli. *KrowObr* 232v; áby żadny tákowy do kołciołá niebył pułztzon/ áłzby pierwey żonę porzucił. *KrowObr* 234v.

c) *Miejsce łszczegółniejszej łci (2)* :

Wyrażenie: »łwięty kołcioł« [szyk 1 : 1] (2): A o tych zásię co mamy rozumieć/ ktorzi do tego łwiętego Kołciołá [*in hoc sacrarium*] z zákrwáwionemi łercy przychodzą *ModrzBaz* 27, 27.

Szereg: »koło radne to jest Rzeczypospolitej kościoł« (1): á ktorzi też nierozważywłzy pirwey v siebie łpraw o ktorzych rádá ma być/ przychodzą do kołá rádneho/ to iest/ do onego świętego Rzeczypołpolitey Kościołá [*in templum et sacrarium reipublicae*]/ cí niechay wiedzą/ iż od Bogá słułzne karánie odniołá/ zá złe przeciw Rzeczypołpolitey záchowánie. *ModrzBaz* 27.

a. *O cerkwi* (32) : *MiechGlab* 5, 6; *BielKron* 345, 348, 353, 407v, 412, 428, 429, 430, 462; Tám naydzie/ iż wielki ksiądz Mołkiewłki Iwan gdy Kozáń wziął/ á kościołow tám nábudował/ kazał [...] nakupić ksiąg do onych nowych kościołow *BudNT przedm* c5v; *StryjKron* 195, 225, 275.

W połączeniu z nazwą miejscową [zawsze: w + L sb] (6): *MiechGlab* **2 [2 r.], **3v; *BielKron* 347v; Kościoł Bohorodzice w Kijowie. *StryjKron* 165 marg, 210.

W połączeniu z imieniem patrona lub wezwaniem [w tym: G sb (9), u + G sb (1); zawsze: kościoł + określenie] (10): *MiechGlab* **3v; Młciłław vmárl/ á w Kijowie pochowan w kościele v S. Krzyżá ktorzy on dał zbudowác *BielKron* 359; Kościoł ná Zamku preczyłtey murowány/ inłze z drzewá/ ná przedmiełciu Kláłztorow dołyc łpułtołzáłych. *BielKron* 431v, 347v, 384v; Pogáni Połowcy Kościoł łtołeczny łwłętey Zophiey/ y włzytkie inłze Cerkwie y Monałtery łrogo połupili *StryjKron* 235, 165 marg, 210 [2 r.], 235.

W charakterystycznych połączeniach: kościoł burzyć, (po)łupić (2), postawić, (s)palić (2), zbudowác, znieść; kościołow nabudowác (budowanie) (2); w kościele pochowan (3), pogrzebion; kościoł kosztowny, murowany (2).

Wyrażenia: »grecki kościoł« (1): Abowiem przedtym bywał chleb kwáłzony/ iako łá ielłtze tego nijakie znáki z greckich kościołow v Rułi. *KrowObr* 197v.

»kościoł ruski« [szyk 2 : 1] (3): Przyiechał potym Krol Włádzilław do Rułi/ á w ten czás dał kościoł Rułki z zamku Przemyłkiego Świętego Iwáná s kwádratu cíofánego ná doł łniełć/ ktorzy ielłcze y dził ielł w korze wielkiego kościołá v S. Ianá/ z nárzekánim wielkim Rułkim. *BielKron* 384v, 374, 437.

Szeregi: »kościoł albo bożnica« (1): było też w Kijowie kościołow albo bożnicz [*ecclesias*] kołtównych włęczy niż trzy łta *MiechGlab* 5.

»cerkiew albo kościoł« (1): Popow tákże Diakonow/ Spiewakow/ Czerncow/ y rozmałtych rzemiełnikow dla budowánia Cerkiew álbo Kościołow/ hoynym łurgeltem náiętych z Greciey s łobá do Kijowá przywiódł. *StryjKron* 140.

2. *W Biblii i tekstach nawiązujących do niej*: *miejsce poświęcone czci Boga Jahwe; templum PolAnt, Vulg* (1188) : *GliczKsiąz* C3, F6v; *Leop 2.Reg* 5/8, *Ps* 27/2; Byli w Syło przy kościele dwa łynowie Heli/ Ophni y Phinees kápláni. *BielKron* 62; ná Gáryzym był łtháry kościoł bálwánłki Báál Beryt/ ná tym miełscu potym zbudowan był kościoł ná kłztałł kościołá Sálomonowego *BielKron* 266v, 14, 39 [2 r.], 62v, 128, 266v; *RejPos* 198v; *RejZwierc* 126; kłániác łię będe ku dworu łwłętemu twemu (marg) Albo ku kościołowi łwłętołci twey. (–) w łtráchu twoiem. *BudBib Ps* 5/8[7]; [*Jakub*] połtáwił ołtarz Pánu Bogu/ y wzywał ná nim przemołznego Bogá Izráelowego. Od kościołá y chwały Bożey cí łwłęci poczynáli/ gdziekolwiek łię chołcia námalý czás ładzili. *SkarŻyw* 348; *WujNT* 233, 424; *SkarKaz* 420b, 453b.

Wyrażenia: »kościół boży« (5): *BielKron* 62v; Iáko fie to było sítáło czáfu onego Heli Biskupá zakonu stárego/ który był dopuścił fwowolenítwá fynom fwym przy kołciele Bożym *RejPos* 198v, 24; *RejZwierc* 126, 258.

»kościół garyzymski, heretycki« = *świątynia Samarytan* (1 : 1): Sámárytanowie bylić odłzczepieńcy od Zydow/ y mieli kościół haeretycki ná gorze Gáryzym vmyślnie dla tego/ áby odwabiáli ludzie od kościoła Bożego który był w Hieruzálem *WujNT* 233, 318.

»kościół Pański« (2): Heli Kápłan siedział ná stolicy v podwoiá kołcioła Páńskiego [*iuxta postem templi Domini*]. *BibRadz* 1.Reg 1/9; *RejPos* 350v.

Szereg: »(ani) kościół i (ani, abo) ołtarz« [*szyk* 2 : 1] (3): Mieyfce fwięte gdzye ma być. Aby ieden kołcioł y ołtarz był. *BielKron* 39 marg, 39; *SkarŻyw* 347.

Przen: *Mieszkanie Boga w ogóle; niebo; templum Vulg, PolAnt* (139) : *KromRozm II* p4; A kościołám w nim [*niebieskim Hieruzalem*] niewidział Abowiem Pan Bog wfłechmogący iesth kościołem iego/ y Báránek. *Leop Apoc* 21/22, *Ez* 43 arg [2 r.], 43/4, 10; *BibRadz Apoc* 21/22 [2 r.]; A tu iuz fłyfzyfz [...] iż im [*Pan*] kazał otworzyć kołcioł ná niebie/ to iest/ przybytki rozliczne wfzytkim wefelem á niewymownemi rádołciámi nápełnione. *RejAp* 98, 89v, 90, 98 [4 r.], 125, 126 (38); [*Ezechiel*] widział wodę przez bok práwy od kołcioła ciekącą/ á ná kogokolwiek wypłynęła wodá oná/ káždy był zbáwion/ á dawał chwałę Pánu *RejPos* [105], 153v; *BudNT przedm c2v* [2 r.], *Apoc* 15/6; Kościół cię nie ogárnie/ wfzędý pełno ciebie/ Y w odchlániach/ y w morzu/ ná ziemi/ ná niebie [*cf caelum et caeli caelorum te capere non possunt Vulg* 3.Reg 8/27] *KochPieś* 71; *ArtKanc* P14; Y wyfzło siedm ániołow/ máiących siedm plag/ z kołcioła (*marg*) z niebá. G. (-) *WujNT Apoc* 15/6, *Apoc* 11/2, 14/15, 15/8 [2 r.] 16/1, 21/22 [2 r.], s. 862.

W połączeniu z zaimkiem dzierżawczym odnoszącym się do Boga Jahwe (21): *WróbŻółt* 28/9; Błędne z głuchych láfow Pan záfwdzy wywodzi/ Wfłytki on prowadzi do kołcyoła fwego/ By dawáli chwałę imyenyowi yego. *LubPs* G4v, E; *Leop Ps* 17/7, 28/9; *BibRadz Ps* 17/7; *RejAp* 69, 70v, 89v, 96, 132; *RejPos* 134, 134v, 199, 201v; *KochPs* 70; Ci fą ktorzy fźli przez wielkie vciłki y obmyli fźáty fwoie we krwi báránkowej/ przetołz fą przed stolicą Bożą/ y służą mu wednie y wnocy w kołciele iego/ á ten co siedzi ná stolicy miefłzkác w nich będzie. (*marg*) *Apocalip.* 13. et 7. (-). *SkarŻyw* 22, 4; y okazála fię fkrzyniá testámentu iego (*marg*) Páńskiego. G. (-) w kołciele iego *WujNT Apoc* 11/19, *Apoc* 7/15, s. 853.

W charakterystycznych połączeniach: do kołcioła iść, (do)prowadzić (2), wniść (2); z kołcioła pochodzić, wyni(ś)ć (5); kołcioł otworzyć (3); w kołcioł wstępować; w kołciele sta(ną)ć (5), stawić się.

Zwrot: »służyć (Bogu) w kołciele« = *servire in templo Vulg* (4): *RejAp* 69; *SkarŻyw* 22; te dułze obleczone w fźáty biáe/ fą przed stolicą Bożą/ y przed oblicznością Báránká/ y służą Bogu w kołciele iego/ to iest w niebie/ we dnie y w nocy. *WujNT* 853, *Apoc* 7/15.

Wyrażenia: »kościół boży, Boga (żywego)« = *templum Dei (vivi) Vulg, PolAnt* (22 : 11): *KrowObr* 101v; *Leop Sap* 3/14, *Eccli* 50/6, *2.Cor* 6/16 [2 r.]; *BibRadz* 1.*Cor* 3/16, 17 [2 r.]; A wyfzedł głos wielki s kołcioła Bożego y od tronu/ mowiąc: Sítáło fie iest. *RejAp* 138, 40v, 41 [3 r.], 41v, 89v, 96; *RejPos* 153v; *BudNT Apoc* 3/12; *NiemObr* 12 [2 r.]; Kto zwycięży;vczynię go fłupem w kołciele

Bogá mego *WujNT Apoc 3/12, 1.Cor 3/16, 17 [2 r.], 2.Cor 6/16 [2 r.], 1.Tim 3/15, 2.Thess 2/4, Apoc 11/1, 19, s. 634, 845; SkarKaz 457a.*

»kościół królestwa niebieskiego (a. świętego)« (2): A naidzieńz go pewnie w onym świętym kościele królestwá iego niebiełkiego/ ná práwicy Bogá Oycá łwego *RejPos 40, 40v.*

»kościół niebieski, który jest na niebie (a. w niebie)« = *templum (caeli, quod est in caelo) Vulg (3 : 2); BibRadz Apoc 16/17; A drugi potym Anyoł wyłzedł s kościołá który iełt ná niebie theż máiąć śirp oftry RejAp 125, CC4v; WujNT Apoc 14/17, 16/17.*

»kościół Pański« (4): żaden niewierny nie mógl wnidź do kościołá Páńłkiego/ aż lie łkończyły plagi gniewu iego *RejAp 132, 89v, 131, Ee4v.*

»kościół przybytku (a. namiotn) świadectwa (bożego)« = *templum tabernaculi testimonii Vulg, PolAnt (4); RejAp 130, 131; A potym widziałem/ áno otworzył łię kościół namiotu świadectwá wniebie. BudNT Apoc 15/5; WujNT Apoc 15/5.*

»święte miejsce kościoła« = *sanctuarium templi Vulg; sanctuarium Cn (1): A będą pierworodztwá Świętнице/ y święte mieysce Kościołá w pośrzedku niego. Leop Ez 48/21.*

»kościół (jest) święty« = *templum sanctum Vulg, PolAnt [szyk 7 : 3] (10); LubPs E; Leop Ps 17/7; A iełli kto gwałci Kościół Boży/ tego łtráci Bog/ ábowiem kościół Boży święty iełt którym iełtełcie wy. BibRadz 1.Cor 3/17; RejAp 89v, 132; RejPos 40 [2 r.], 201v; Pan wkościelie świętym/ łtolicą ma niebá *GrabowSet G2v; WujNT 1.Cor 3/17.**

»wdzięczny kościół« (3): A tu iuż włtawicźnie będzieńz łtał przed Máyełtatem świętym iego/ á w wdzięcznym kościele iego *RejPos 134, 134v, 199.*

»wieczny kościół« (3): ábychmy cie náleźli w onym wiecznym kościele twoim królestwá twego świętego *RejPos 41, 137v, 263.*

Szeregi: »kościół a królestwo« (2): Ták iżbyś nas potym doprowadzić raczył do onego wdzyęcznego kościołá łwego/ á do onego wiecznego królestwá łwego *RejPos 199, 263.*

»kościół a miejsce świętych tajemnic a spraw Pańskich« (1): A s tegoć to kościołá/ á s tegoć to mieyscá świętych táiemnic á thych łpraw Páńłkich wyłtąpili [!] Anyeli *RejAp 131.*

»kościół i niebieskie Jeruzalem« (1): Argumentum ná Kxięgi Iozue. Iełfus łyn Nawe [...] gránice/ Kościołá y niebiełkiego Ieruzálem Duchowne królestwá opołuie [!]. *Leop P4.*

»kościół i przybytek [Pański]« (1): łpráwiedliwe łády Páńłkie [...] pochodzą [...] z wiernego kościołá Páńłkiego y świętego przybytku iego/ tho iełt s táiemnic iego. *RejAp 131.*

a. *O świątyni jerozolimskiej; templum Vulg, PolAnt, Cn; domus Vulg, PolAnt; aedes, habitaculum, templum aedis Vulg; palatium, sacrum, sanctuarium PolAnt; oraculum, sanctuarium, sanctum Cn (992) : iełłczem będątz dzieweczką we trzech lech/ włtąpilam do kościoła/ opułciwłły dom rodzy moié *OpecŻyw 147v, 1v [2 r.], 4 [2 r.], 4v [2 r.], 5 [3 r.], 25v [2 r.] (48); OpecŻywSandR nlb 3; PatKaz II 62v [2 r.], 63; PatKaz III 112, 122v, 152; TarDuch B, Bv, B7; BielŻyw 156; dałes skazić y zwalczyć uá [!] ziemi kościoł iego. (koment) Czufz kroła Salamonow w Ierufalem bo gi kaldei łpalili. (–) *WróbŻołt 88/40, 10/5, D6, Z4v, ee5v; RejPs 173; LibMal 1554/190v; HistAl C2; KromRozm I N4v; MurzNT k. 21, Matth 12/5, 6, 23/16, 17, 20 (12); KromRozm II d3v [2 r.], v2, xv; DiarDop 103; pan Kriłtus raczył názwác kołcyoł domem modłitwy *GliczKsiqz K8v; LubPs L4v; KrowObr B2v, 11, 74v, 102v,****

194, 215v; *RejWiz* 184; *Leop* *B4v, 3.Reg 9/25, 4.Reg 11/11, 15, 16/18 (42); *RejZwierz* 14v, 105 [2 r.], aa4; A gdy ty łłowá włyłzeli y nawyżłzy Kápłan/ y przełożony Kościoła/ także y Kłiążetá kapłánłkie/ wátpili o nich coby to było. *BibRadz Act* 5/24, I 3c marg, 12a marg, 188d marg, 3.Reg 6/17, 4.Reg 22 arg (68); przywiodę łługę mego krolá Bábilońłkiego/ v ktorego krolowie Iudá będą w niewoli/ á dom ten (to iełt kościoł) y miałto ná przekłęctwo będye. *BielKron* 94v, 39, 41, 63 [2 r.], 70v, 74 (107); *OrzQuin* Aa3v [2 r.]; *RejAp* 19v, 77v [2 r.], 90, 132 [2 r.], Ee4; *RejPos* 28v [2 r.], 35v, 38, 38v [2 r.], 55 [2 r.] (45); *BialKat* 138v [2 r.]; *KuczbKat* 360; *RejZwierz* 42v [2 r.], 258 [3 r.]; *WujJud* B2v, 47 [2 r.]; *RejPosRozpr* c; A (ták) záložyli budownicy dwor Iehowy (marg) álbo kościoł/ ále włáfniey dwor. (-) *BudBib* 1.Esdr 3/10; Rołkazałes mi budowác kościoł ná świętey gorze twoiey *BudBib Sap* 9/8, I 187b marg, 3.Reg 6/5, 2.Par 29/16, 2.Esdr 2/8, 6/10 (26); *BudNT* E6v marg, *Matth* 23/35, 26/55, 27/40, *Apoc* 11/2; [*Prorok Ezechiel mówi*] o zgromádeniu do źiemie ich/ do miáłtá/ kościołá y gory Syońłkiey. *CzechRozm* 118v; To ty nie o tym ćielełnym zgromádeniu włyłłtkich Zydow do źiemie ich nie trzymałz/ áni o napráwie Ieruzalem y Kościołá? *CzechRozm* 120v, 72, 80v [2 r.], 85, 97v [3 r.], 101v, 114 (31); *SkarJedn* 318 [2 r.]; *KochPs* 98, 118, 149; *SkarŻyw* 111, 112, 113 [2 r.], 114, 115 [2 r.] (13); *CzechEp* 18, 49 [2 r.], 170; *NiemObr* 179; *ArtKanc* C16v; *LatHar* 246, 273, 302, 336, 337 (28); iamći záwłze vczył w boźnicy/ y w kościele [*in synagoga et in templo*] gđzie fię włyłscy (marg) zewłząd. G. (-) Zydowie łchadzáiá *WujNT Ioann* 18/20, *przedm* 33 [2 r.], 34, 37 [2 r.], 38 [2 r.], 39 (106); *SiebRozmyśl* G, Gv, G2, G4v, Hv, H3; iednegoż kościołá kápłani/ po włyłłtkiey źiemie żydowłkiey/ przedniá y wielką część włzeláłkich dochodow bráli. *PowodPr* 21; [*Syn boży*] łtrzegł łam/ niedopułłzczać y łtátku ábo náczynia przenołłć przez on kościoł/ iáko dom Boży do modlitwy łpráwiony *PowodPr* 53, 3, 52; Włzędzie fię/ y krom kościołá/ lud on łtáry modłłć mógl/ w káždym miáłłeczkú boźnice miał do náuki: ále nie włzędzie/ tylo w kościele gđzie był ołtarz/ ofiárowác mógl. *SkarKaz* 455b, 5a, 39a, b, 40a, b [2 r.], 41a (31); *SkarKazSej* 668a, b, 679a, 684b; *KlonWor* 31, 82.

W połączeniu z zaimkiem dzierżawczym odnoszącym się do Boga Jahwe (47): *WróbŻołt* 67/30, 73/7; *RejPs* 133; Bo ták ná włłem Kołcyoł twoy Pánye łplugáwili/ Známýoná báłwánow łwych yuż w nim połtáwili *LubPs* R2v, N, P5v, R2v, S2, S2v, hh5; *Leop* 2.Par 36/15, *Ier* 50/28; *BibRadz Ps* 67/30, *Ion* 2/6, 8, I 386a marg; *BielKron* 77v; *RejAp* 131; *RejPos* 56, 119v, 195v, 260, 260v, 293v, 301, 350v; *RejZwierz* 257v; *BudBib Esth* 14/8; *CzechRozm* 57, 57v, 58; Szczęłłliwi/ którzy w twoim kościele miełłzkáiá/ Y tobie chwałę winná oddáiá *KochPs* 126, 92, 99, 109, 119, 179, 195; *SkarŻyw* 111, 115; *ZawJeft* 28; *LatHar* 368, 534; *PowodPr* 14, 43; *SkarKaz* 42a, 518b.

W porównaniu (1): Bog w człowieku Iełułłie/ iáko w kościele miełłzkał. *WujNT* 825.

W charakterystycznych połączeniach: kościoła bronić, dobudować, dobywać, dokonać (dokończyć) (4), doprawić (3), poprawować (2); dla kościoła oddawać [co], zginąć; do kościoła bieć ((przy)bieżeć) (3), chodzić (schadzać się, schodzić się, chodzenie) (9), da(wa)ć (2), należeć, obrocić, ofiarować (ofiarowanie) (8), pojsć, przyjechać (przyjechać) (2), przypuszczać, przywieść (2), przywrocić (przywrocenie) (2), pułłć, słác, wchodzić (wchadzać) (4), (w)wiełłć (3), wodzić, wprowadzić, wrzucić (2), (w-, z)siápić (wstępować) (7), zebrać się; od kościoła poczác się, odwabiać, wywiełłć; u kościoła przybić; w pośrzed(ku) kościoła pokłęknąć, zejść się, zebrać się; z kościoła pojsć, uciec, ustápić, wychodzić (odchadzać) (5),

wygani(a)ć (wygnać) (15), wylupić, wyni(s)ć (17), wymiotać (wymietować) (3), wypędzać (wypędzić) (4), wyrzucać (wyrzucić) (8), wystąpić (występować) (2), wywieść, wywlec; kościołowi się dziwować, grozić, gwałt wyrządzić, (prze-, od)puścić (3); ku kościołowi należeć; przeciw kościołowi wystąpić; kościół (po-, z)budować (budujący) (63), działać, (z)gwałcić (5), (s-, po)kazić (9), (po-, wy-, z)łupić (11), mieć we ści, murować, napęlnić (3), naprawi(a)ć (naprawować) (7), obalić, obronić, odrzucić (porzucić) (2), odzierać, oprawić (2), (za-, s)palić (5), podrzeć, pomazać, powyższyć, prześladować, rozwalić (rozwałać) (8), splugawić, sprawić (naprawić, poprawić) (3), spustoszyć (2), (ze)sromocić (2), (po-, wy)stawić (7), ućcić, wybrać, wychędożyć (przyochędażyć) (3), wywodzić, wywrocić, wziąć, założyć (3), zburzyć (zborzyć, poborzyć) (9), (o)zdobić (3), zepsować (zepsuć) (3), zmasać, zniszczyć, zwalczyć; na kościół da(wa)ć (2), pamiętać, poświęcić, przysięgać (przysiąc) (4), wchadzać; o kościół walczyć; w kościół wstąpić; kościołem słynąć, szczyić się; przed kościołem prosić; po kościele przechadzać się; przy kościele krzewić się, zostawić; w kościele chodzić, (2), czytać, gadać (się) (3), gorzeć, kadzić (4), kłaść ofiary, mieszkać (3), (z)należć (nalezion(y), nalezienie) (20), ofiarować (ofiarowan(y), ofiarowanie) (17), ofiarę (u)czynić (2), ofiarę sprawować, omieszkać, pobrać, pokłęknać, położyć (4), posta(no)wić (3), pozostać (pozostawanie) (2), prosić, siedzieć (siedzący) (5), słuchać, sprawować, sta(ną)ć (8), szukać, śpiewać (śpiewanie) (2), trwać (3), uczyć (nauczać) (23), usługować, widzieć (widzenie mieć) (3), zostać (3); kościoła bogactwa, chwała, dochody, fundament(y) (3), grunty (2), kamienie, kapłan (2), koszt, księża, mury, naprawa (4), nieprzyjaciel, obelżenie, obyczaj, oczyszczenie, opisanie, oprawa (5), pamięć, piękność, pisarz, plac, podobieństwo, pomsta, posługa, poszkaradzenie, przybytek, przywileje, rozruszyciel, skaziciel, skażenie (3), sława, sprawa, sprawca (2), spustoszenie (3), starszy (2), upadek, wspaniałość, wybawienie, wylupienie, zapalenie, zborzenie (zburzenie) (4), (z)budowanie (22), złupienie (3), zmurowanie, znieważyciel; do kościoła droga (3), uczęszczanie, zjazd; do kościoła wrocon (2); na kościół koszt, materyja, nakłady, przysięga; przez kościół figurowany; w kościele kadzidło, przebywanie, święto; w kościele oczyszciony, ogarnion, stawian, zamknion; kościoła, z kościoła naczynie (3 : 2); krom kościoła, w kościele modlić się (1 : 7); do kościoła, w kościół iść (9 : 1), przyść (20 : 1), wni(s)ć (34 : 4).

Zwrot: »siedzieć, usieść w kościele« = zajmować miejsce Boga [na znak czci kapłani sprawowali służbę bożą stojąc]; *in templo Dei sedere Vulg* [szyk 8 : 1] (6 : 3): *KrowObr* 34v; *RejPos* 261v; A piśmo święte tak znaczenie powieda/ iż Antychryft miał wsięść w kościele Bożym/ iáko Bog/ wynofzając się nád wżytko co Bogiem zową/ y co chwałą/ vkázuiąc łámego siebie iż iest Bogiem *CzechEp* 409, 374; Ktory [człowiek grzechu, syn zatracenia] się łprzećiwia y wnośi się nád to wżytko co zowiá Bogiem/ ábo co zá Bogá chwałą: tak iżeby wsiadł w kościele Bożym (*marg*) iáko Bog. G. (-) okázuiąc się iákoby był (*marg*) iż ieft. 1 L. G. (-) Bogiem. *WujNT* 2.*Thess* 2/4, s. 716 [3 r.], Xxxxxv.

Wyrażenia: »kościół boży, (żywego a. Pana) Boga« = *templum (Domini) Dei a. Domini Vulg, PolAnt; domus Dei Vulg; sanctuarium PolAnt* (63 : 4): *OpecŻyw* 143; *PatKaz II* 63, 64v; [*Demetryjus*] Do kościoła lepak żywego boga [...] łtoł złoty kamieniem drogim oprawiony połłał. *BielŻyw* 114; *WróbŻółt* ee6 [2 r.]; *HistAl* C2v; *MurzNT* 116; *KrowObr* 34v; A tak bárzo prętko niespráwiedliwe karánie podięli/ ktorzy o miáfto/ o lud/ y o naczynie kościoła boże⁸⁰ [*pro ... sacris vasis*]/ rzecz łpráwę prowadzili. *Leop* 2.*Mach* 4/48, *A3v, 3.*Reg* 14 arg, 1.*Esdr* 5/14, 16, 17 (12); *BibRadz* 1.*Esdr* 3/6, *Ps* 42 arg, 69 Arg, I 311b *marg*, 313c *marg* (11); *BielKron* 77, 86v, 87v, 88, 88v [3 r.] (17);

RejPos 295; *WujJud* 181v; Y przyochędażaią kościoł Páná Bogá náfzego *BudBib* 3.*Esdr* 8/79, 3.*Esdr* 6/19, 8/67, *Iudith* 5/16, 1.*Mach* 1/47; *BudNT Apoc* 11/1; *CzechRozm* 165; *SkarJedn* 165; *ArtKanc* C9v; *LatHar* 695, 700; *WujNT Matth* 21/12, 26/61, 27/10, s. 233, 716.

»kościół Jehowy, Jehowin« = *templum a. domus Domini PolAnt* (2 : 1): rofkazał krol [...] odzwiernym wynieść zkościółá Iehowinego wżytkie naczynia poczynione Báhálowi *BudBib* 4.*Reg* 23/4, 2.*Par* 36/14, 1.*Esdr* 3/6.

»kościół jerozolimski (a. hierozolimski, a. jerszalimski), w Jeruzalem, który jest (a. był, a. miał być) w Jeruzalem« = *templum (quod wst a. erat) (in) Ierusalem Vulg; domus (Domini) a. templum (quae (a. quod) est (a. erat)in Ierusalem PolAnt* [szyk 38 : 1] (28 : 8 : 3): *OpecŻyw* 65; *WróbŻolt* 1f [2 r.]; *Leop* 1.*Esdr* 5/14, 15, 6/5 [2 r.], 3.*Esdr* 2/31, 6/19; Aby też naczynia święte [...] ktore był zábrał Nábuchodonozor zkościółá Ierozolimfkiego/ á zánioł do Bábilonu/ áby zaś były wroczone do tegożkościółá Ierozolimfkiego *BibRadz* 3.*Esdr* 6/26, 3.*Esdr* 6/18, 19; *BielKron* 96v, 115v [2 r.], 116 [2 r.], 265v, 266; *BudBib* I 336c marg, 3.*Esdr* 6/18, 19, 28 [2 r.]; *LatHar* 250; *WujNT* 102 marg, 103, 318, 358, 430 (2); *PowodPr* 50, 75; *SkarKaz* 39b, 518b.

»kościół na gorze Syjon« (1): Ípiewaycie nam pieśni/ z piołnek gory Syon. [...] (*koment*) Piołnek gory Syon [*Ps* 136/3], to iełt ktorefście Ípiewali w kościele na gorze Syon. *WróbŻolt* 1fv.

»kościół Nawyższego« = *templum Altissimi PolAnt* (1): [*Szymon syn Onijasza*] wychodząc z domu miał nád łobą zasłoneę. [...] Iáko słońce oświecáiąc kościoł nawyżłfego *BudBib Eccli* 50/7.

»oczyszczenie kościoła; oczyścić kościoł« = *purificatio templi Vulg, PolAnt* [szyk 2 : 1] (1 : 2): A tak żełmy mieli wczynić w piąty y dwudziełty dzień miełiącá Káleu/ oczyszczenie kościołá/ zdała łie nam rzecz być potrzebna/ ábyłmy wam to oznáymili ábyście y wy też obchodzili dzień poświęcenia kościołá *Leop* 2.*Mach* 1/18; *BibRadz* 2.*Par* 29 arg, 2.*Mach* 1/18.

»kościół Pański« = *templum a. aedes Domini, templum aedis Domini Vulg; domus Domini a. Dei; templum Domini PolAnt* (58): *RejPs* 174; *Leop* 4.*Reg* 11/4, 13, 15, 12 arg, 16/14 (20); Nie wfaycie łłowom kłamiwym mowiąc/ Tu iełt kościoł Páńłki/ kościoł Pańłki/ kościoł Páńłki. *BibRadz* *Ier* 7/4, 4.*Reg* 18/15, 16, 22/3, 4, 5 [2 r.] (27); TEdy Iudyth [...] zwłokłá wor łwoj tey godziny gdy pod wieczor w Ieruzálem w Kościele Páńłkim kádzono/ mowíłá wielkim głósem tymi łłowy. *BudBib* *Iudith* 9/1, 3.*Esdr* 6/20, 21, 23, 28; *SkarŻyw* 502; *NiemObr* 179 [2 r.]; *LatHar* 686; *WujNT* *Luc* 1/9.

»poświęcanie (a. poświęcanie, a. poświęcenie) kościoła; kościoł poświęcić (a. poświęcać)« = *święto lub rocznica poświęcenia świątyni Salomonowej; scenopegia, encaenia Vulg* [szyk 18 : 5] (20; 3): *OpecŻyw* 65; *PatKaz* II 63; *KłosAlg* D2; A ták teraz obchodźcie dni poświęcánia kościołá miełiącá Káleu. *Leop* 2.*Mach* 1/9, 2.*Par* 7 arg, 2.*Mach* 1 arg, 1/18, *A3v, ZZ3v, AAA2; *BibRadz* II 57b marg; *BielKron* 77 [3 r.]; *RejPos* 75v, 349; *LatHar* 215; To święto kościołá poświęcánia/ wftáwione było od Iudáłá Máchábeufzá: ktore oto Pan Chriłtus raczył wczčić y záchowác. *WujNT* 349, *przedm* 37, *Ioann* 10/22, Bbbbbb2; Y Sálomon krolełtwo wżytko ná to święto zezwał/ y z rádością y pompą wielką kościoł poświęcił/ y P. Bogu oddawał. *SkarKaz* 454a, 454a.

»kościół ręką uczyniony, który jest rękami zbudowany« = *templum manufactum Vulg, PolAnt*, (3 : 1): *OpecŻyw* 113v; *BibRadz* *Mar* 14/58; *LatHar* 709; Ia rozwałę kościoł ten ręką wczyniony/ á zá trzy dni inny nie ręką wczyniony zbuduię. *WujNT* *Mar* 14/58 [zawsze przekład tego samego tekstu].

»kościół Salomonow (a. Salamonow)« = *templum Salomonis* Modrz [szyk 72 : 13] (85): *WróbŻołt* L6; *RejPs* 99; *KrowObr* 77, 87v, 90v, 91v [2 r.], 102v [2 r.], 213v, Ssv; *OrzList* c2; *BibRadzBaz ktv*; Gorá Moria/ ná ktorey był kościół Sálámonow y páłace krolewkie/ wyłzła była niżli miáfto *BielKron* 265, A6 [2 r.], A6v, 39, 77 marg, 83 marg (30); *LeovPrzep* [K2] [2 r.]; Przybytek był połrzod kościoła w Sálámonowym kościele/ w którym łtawáli kápłani łpráwuiać tám ony ofiáry/ y łpráwy ine łwoie. *RejAp* 90, 90v, 131, 175; *RejPos* 10v, 35v, 38v, 40, 43v (15); *RejZwierc* 42v; *WujJud* B2v; *CzechRozm* 170v; *ModrzBaz* 128v; *SkarŻyw* 277; *NiemObr* 179; *WerGośc* 259; *LatHar* 215, 368, 477, 502, 515; *WujNT* 420, 425; *PowodPr* 81; *SkarKaz* 39b, 40b [2 r.], 455a, b; *KlonWor* 11.

»kościół święty« = *templum sanctum* *Vulg*, *PolAnt* (14); *LubPs* S2v, dd2v marg; onego ktory był drzwi v kościoła świętego [sacras ianuas] podpalił/ to ieft Káliftenesá [...] zdomem łpalili *Leop* 2.Mach 8/33, *Eccli* 49/14; *BibRadz Ion* 2/6, 8, 1.Mach 6/51; *BielKron* 118, 128v, 146, 147v; *BudBib* 2.Mach 9/16; *KochPs* 99; *LatHar* 425.

»kościół żydowski« (4): do kołcyoła żydowłkyego [apostołowie] z żydy wełpolek ná modlitwę chodźli *KromRozm II* v v; *KromRozm III* H5v; *WujJudConf* 206; *WujNT* 102.

Szeregi: »dom (boży wielki) to jest (a) kościół« = *domus Dei magna et templum* *Vulg*; *domus ipsa est templum* *PolAnt* (2); *Leop* 3.Esdr 6/9; zbudował to (łtegoż) domu pobocznica/ áby (była) naświetłzą komora. A (oftátek to ieft) czterdzieści łokiet było domem/ to ieft kościołem przed (oną komora). *BudBib* 3.Reg 6/17.

»kościół i ołtarz« = *templum a. domus et altare* *Vulg*, *PolAnt* (4); *Leop* 2.Mach 1/18; mieyłceć święte/ kościół y ołtarz ná nas łtoi *BibRadz Judith* 8/14[18], 2.Mach 1/18; *SkarKaz* 40a.

»kościół a przybytek boży« (1): W Syonie kościół święthy á wdzięczny przybytek Boży. *LubPs* dd2v marg.

b. O namiocie z Arką Przymierza; *domus* *Vulg*, *PolAnt*; *templum* *Vulg* (24) : rzekł Moizełz: Idźcie á pobierzcie brácią łwoię s Kościoła/ á wyniescie przed namioty. *BielKron* 38, 38v, 41v, 47, 74; *SkarŻyw* 481; *SkarKaz* 453a; A gdy Moyzełz one 70. mężow ná vrzędy łtánowił/ pierwey im do kościoła kazał/ gdzie ducha mądrości bráli *SkarKazSej* 678b.

W połączeniu z zaimkiem dzierżawczym odnoszącym się do Boga Jahwe (10): *LubPs* B4, G2v, G3v, Pv; *Leop Ps* 27/2, 64/5; ábych łię nápatrzył rołkołzy łehowy/ y náwiedzał bych dwor iego (marg) álbo kościół iego. (-). *BudBib Ps* 26/4; Przedsię/ iákobych był w kościele twoim/ Ták twoy przybytek widzę okiem łwoim. *KochPs* 89, 40, 201.

W charakterystycznych połączeniach: *kościół dokonać*; *do kościoła oddać*, *wnieść* (3), *wnosić*; *z kościoła wynieść*; *kościół budować*, *nawiedzać* (2), *postawić*; *w kościele być*, *klaniać się*; *kościół budowanie*; *w kościele modlitwa*.

Wyrażenia: »kościół Pana Boga« (1): Náymu nierządney niewiáłty/ áni kupná psiego nie wnoł do kołcyoła Pána Bogá twego [in domum Domini Dei tui] zá iákimkolwiek łlubem *BibRadz Deut* 23/19[18].

»kościół z namiotow« (1): Moyzełz gdy dokonał onego kołcyoła z namiotow/ P. Bogu go połwiacał *SkarKaz* 454a.

»kościół nositelny« (1): Befeelowi y Ooliábowi/ y innym rzemieśnikom ná budowanie namiotu Bożego ná pułczy/ y kościoła onego nośitelnego [...] Duchá Bożego było potrzebá *SkarKazSej* 660b.

»kościół Pański« (1): Pan Bog wżechmogący [...] Aaronowi/ y wżytkim Kápłanom [...] fłufnie był rofkazał/ áby nie pili winá [...] kiedy mieli wniść do Kościoła Páńkiego *WerGość* 258.

»święty kościół« = *templum sanctum Vulg* [szyk 3 : 2] (5): *LubPs* B4, G2v, Pv; *Leop Ps* 64/5; Iego ze wżech naświętsze imię wyznáwaycie/ Iemu w kościele świętym iego fye kłaniaycie. *KochPs* 40.

Szeregi: »kościół albo dom boży« (1): Ten też co Kozła wodził f pierze fzáty fwoie/ y vmyie fie pirwey niż wnidzye do kościoła álbo domu Bożego *BielKron* 38v.

»namiot (boży) abo (i) kościół« (2): ząwždy fię z Bogiem [*Mojżesz*] fwym fercem y myślą iednocząc/ ná modlitwie w namiecie ábo kościele przebył *SkarŻyw* 482; *SkarKaz* 660b.

»kościół albo stanek [= *namiot*] boży« (1): A gdy iuz oczyści dom Boży/ potym wyfzedfzy s kościoła álbo s ftanku Bożego/ przywiedzye Kozła żywego [*Postquam emundaverit sanctuarium et tabernaculum et altare, tunc offerat hircum viventem Vulg Lev* 16/20] *BielKron* 38v.

3. *Świątynia mahometańska; meczet* (35) : *KrowObr* 72 [2 r.]; Po śmierci Máchumetowey [...] ząwiesili [!] go do tego kościoła ktory był zbudował potomkom Abrámowym w Arábiey w mieście Mechá. *BielKron* 165v; Gdy máią wnidz Turcy do kościoła ná dzień fwięthy/ vmyie fie przed tym w lázni [...] á ktoby ináczey wczynił fpałá go/ przetho Gaurow nie dopnńzcząją [!] do kościoła. *BielKron* 261; A gdyfmy chcieli wnidz do Kościoła (Meſchitám oni zową) gdzie Máchometh leży/ mnfielifmy mieć wodzá fnich co nas do kościoła (*marg*) Meſchitá. (–) w wodził zá ręce iąwſzy. *BielKron* 456v, 259v [3 r.], 260 [3 r.], 261 [3 r.], 263v, 264 [2 r.] (29); *OrzJan* 19.

W połączeniu z nazwą miasta [zawsze: w + L sb] (2): [*Turcy*] fie fchodzą niektorey nocy ráz w rok do kościoła w Meſe/ kthorey nocy mnimáią dáć kfięgi od Bogá Alkoran Sárácenom. *BielKron* 260, 457.

W charakterystycznych połączeniach: do kościoła chodzić (2), *iść* (2), *powieść*, *schodzić się*, *wnić* (2), *wprowadzić*, *zejść się*; *u kościoła kłaść*; *z kościoła wychodzić*, *wyniść*; *kościół pokazać*; *w kościele mieszkać* (2), *modlić się*; *kościół znamienity*.

Wyrażenia: »kościół saraceński« (1): Potym Háolon s Krolem Ormiáńfkim pokazili Kościoły Sáráceńkie/ dobywſzy miáltá Alápy Dámáfzku *BielKron* 439.

4. *Świątynia pogańska; delubrum Mącz, Calep, PolAnt, Cn; aedes, oraculum, templum Mącz, Cn; tectum Mącz; templum idolorum Vulg, PolAnt; idolium Vulg; domus PolAnt; aedes sacra, fanum, penetralia, sessimonium deorum Cn* (323) : *BierEz* E4v, G3 [2 r.], H2; *BielŻyw* 16, 32, 55; [*Aleksander Macedoński do boga Tintisusa*] profzę cie miły pánie iefli mi dopuściłz do Mácedoniey przyiechác zbuduię kościół ná chwałę imieniu twemu *HistAl* Mv, D2v, D4v, I8v, Lv, Mv, N2, N4; *GliczKsiqż* C7v, P8v; *KrowObr* 72, 102; *Leop* 2.Par 36/7, 3.Esdr 6/18 [2 r.], *Dan* 14/13 [2 r.], 14/18, 2.Mach 1/15, 16; POtym mu powiedziano/ iż w drugim kościele/ Tám v Merkuriuſzá/ złotá frebrá wiele *RejZwierz* 36; (*nagł*) Phocion Atheniyki. (–) TEEn gdy z bitwy przyiechał/ wyfzli kfięza iego/ Aby dał do kościołow co s fkárbu fwoiego. *RejZwierz* 36v, 7v, 36; *BibRadz* 3.Esdr 6/18, *Iudith* 4/1; *OrzRozm* Ov; Ná tymże mieyfcu potym iey [*Circe*] ku chwale kościoł zbudowano/ y zwano tę gorę *Circeus mons* *BielKron* 25v; [*Salomon*] zbudował ná gorze trzy kościoły báltwánom pogańfkim/ ieden Áftáre álbo Iunonie bogini Sydońkiey/ drugi Chomos báltwánu Moábfkemu/ trzeci Molochowi

Amonitkkiemu/ ná gorze oliwney *BielKron* 78v; [*Romulus*] zbudował kościół poślpolity w ciemnym mieyfcu/ á práwá wítáwił/ iż ktory złoczyńcá álbo nieprzyziaciel do niego vciecze á ofiárę vczyni/ będye wolen. *BielKron* 99v, 8v, 9, 23, 24v [4 r.], 25 [2 r.] (71); *Bidental*/ Kościół/ álbo mieyfce ná którym ofiárowano owce/ gdy gróm ná dóm vderzał. *Mącz* 24d; *Oraculum aliquando pro templo accipitur, in quo responsa dantur*, Miáfto kościołá w których lie pogáńftwo fwych bogów rádziło. *Mącz* [267]c, 69b, 81a, 168a, 192a, 267d, 331b, 431b; *GórnDworz* li3v; *HistRzym* [2], [2]v [3 r.]; vczciwa Niewiáftá nie będye tego mówiłá przy Biésiedzie/ co óni [*pogani*] czynili w Kościeléch Bogóm swoim. *BiałKat* 13v; *RejZwierc* 49v, 168v [2 r.] 169 [2 r.], 202, 202v [3 r.]; *BielSpr* 44v; *BudBib* 3.*Esdr* 6/18, 1.*Mach* 5/43, 2.*Mach* 10/2, 14/33; *HistHel* Bv; *SkarŻyw* 20, 21, 274 [2 r.], 487; *StryjKron* 145 [2 r.]; *KochWz* 139 [2 r.]; wżák też Turcy y Pogáni czyniá/ w swoich kościołách wżyftko z poślńszéńftwá/ y ftátecznie świátości swoie sprawuiá. *ReszPrz* 46; *GórnTroas* 53; *WujNT* 479; y owłzem przyftoyniey ták/ niżli sprowne Bogi Egipskie/ woły/ pfy/ kotki/ wężé zámýkáć w złotym y mármurowym kościele. *KlonWor ded* **2v, 10, 11, 18; *SzarzRyt* D2v.

W połączeniu z imieniem bożka lub z przymiotnikiem od tego imienia [w tym: ai (45), G sb (43), indecl sb (10), u + G sb (1); kościół + określenie (92), określenie + kościół (7)] (99): *BierEz* G4, H; *HistAl* B6 [2 r.], Dv, D2v [2 r.], D4v [2 r.], Kv, N4; *GliczKsiąż* B6, C7v; A wziáwłfy (záś) Filiftinowie Archę Bożá/ wniefli iá do kościołá Bálwaná Dagon *Leop* 1.*Reg* 5/2, 1.*Reg* 31 arg, 4.*Reg* 11 arg, 11/18, *Dan* 14/9, 1.*Mach* 10/84, 11/4, 2.*Mach* 1/13; *BibRadz* 1.*Reg* 31/10, 4.*Reg* 10/21, *Act* 19/27, II 77a marg; *BielKron* 23v, 24, 24v [2 r.], 25 [4 r.], 50v (50); *Mącz* 106c, 141d, 189d, 208d, 291a, 309c, 370c, 471a; *GórnDworz* Y6; *BudBib* 1.*Reg* 31/10, 1.*Mach* 10/84, 11/4; *BudNT Act* 19/27; *SkarŻyw* 20, 21 [2 r.], 397 [2 r.], 552; Był ten kościół Dyány w Ephezie z siedmi dziwow świátá *WujNT* 479, *Act* 19/27, s. 479 [2 r.]; *KlonWor* 10.

W połączeniu z nazwą miasta lub przymiotnikiem od tej nazwy [w tym: w + L sb (11), ai (6), u + G sb (2), G sb (1); kościół + określenie (19), określenie + kościół (1)] (20): Potim iechał [*Likurgus*] do kościoła delphow *BielŻyw* 27, 123; naczynie [...] kthore był Nábuchodonozor zábrał z kościołá thego w Ieruzálem [...] wydał Cyrus Krol Perfki z kościołá Bábilońskiego *Leop* 1.*Esdr* 5/14, 1.*Esdr* 5/14; *BibRadz* I 136a marg, 3.*Esdr* 6/18; O Kościele Apolinowym v Delfu. *BielKron* 274, 133, 269v, 273; *Mącz* 37d, 163c, 276a; *GórnDworz* Z3v; *BudBib* 2.*Par* 36/7, 3.*Esdr* 1/40[41], 6/18; *WujNT* 479 [2 r.].

W połączeniu z zaimkiem dzierżawczym nawiązującym do nazwy boga pogańskiego (13): *Leop Dan* 14/21; Obálili też y słup Báálow y Kościół iego *BibRadz* 4.*Reg* 10/27; *BielKron* 24v, 25, 54 [2 r.], 56v, 288; *BudBib Bar* 5/30; *SkarŻyw* 70; niechay [...] móy [*Marsa*] kościół przyfzláchci łupy fkrwáwionémi/ Srogi Mars rychléy fię da vblágáć tákiémi. *KochFr* 46, 76; *WujNT* Yyyyy2.

W charakterystycznych połączeniach: kościoła bronić; do kościoła (od)dać [co] (3), iść (6), (przy)jechać (jeździć) (5), nakłáść [czego], obiecać się, pojsć, postać [co] (2), przyść (6), rzucić się (2), (z)stąpić (2), sľubowác, uciec (uciekać) (3), wchodzić, wejść (weście) (13), wezbrać się, wezwać [kogo], (przy)wieść (wiedziony) (3), wieźć [kogo], wnieść [co] (zanieść) (2); pośzrod kościoła stać; z kościoła brać [kogo a. co] (2), uciec, wychadzac, wyjść, wynieść [co] (3), wypaść, wyrzucić [co], wziąć [co] (3); kościół (z)budowác [komu] (27), (z)burzyć (borzyć) (4), czynić, (z)łupić (wyłupić) (5), obalić (5),

otworzyć (2), pomazać [czym], popsować, przewrócić, przyszlachcić, skazić, spalić (2), sprawić (3), stawiać [komu] (postawić [czyj] ustawić, wystawić) (9), założyć, zamknąć (4), zapieczętować, zgwałcić, zmurować [komu]; w kościół wbieżyć, wnieść; przy kościele służyć; w kościele chwalić [kogo], kłaniać się [czemu], (s)kłaść [co] (3), ofiarować [komu a. co], piszczeć, pochować [co], położyć [co] (2), postawić [co a. kogo] (7), pytać [kogo], sprawować [co], sprzysiąc się, stawić się, zabić [kogo] (zabit) (2); kościołow nabudować [komu]; z kościołow wywołać [co]; kościoły plundrować, pokazić, popalić, potłuc; kościół niszczał, stał; kościół marmurowy, pospolity, spalony, stłuczony, zacny (2), zawołany, zdradliwy, złoty; kościoła biskup, bog, (z)budowanie (2), obalenie, zgwałcenie, złupienie.

Wyrażenia: »kościół bałwański, bałwanow« = *templum idolorum Vulg, PolAnt; idolum Vulg* [szyk 11 : 1] (10 : 2): *Leop* 1.Reg 31/9; *BibRadz* 1.Reg 31/9; *BielKron* 86v, 149, 266v, 281 [2 r.]; *Prot* B2; *HistRzym* 132v; *BudBib* 1.Reg 31/9; *Delubrum* – Kościół bałwansky. *Calep* 302b; iefliby kto wyźrzał tego który ma wiadomość/ á on w bałwochwálnicy (*marg*) w kościele bałwańskim. (–) pożywa *WujNT* 597 *marg*.

»kościół bałwochwalski« [szyk 3 : 1] (4): *Delubrum*, [...] Bálwan/ obras/ też kościół Bálwochwálski *Mącz* 81b; *SkarŻyw* 273, 455, 553.

»kościół błędliwy« (1): Władziław kazał ich [litewskie] kościoły błędliwe popalić/ láfy poliekác/ węże pobić/ ogień święty niezgálfzony zálać *BielKron* 382.

»kościół Pantheon, który zwali (a. zwano) Pantheon« = *świątynia ku czci wszystkich bóstw rzymskich* [szyk 2 : 1] (1 : 2): dał też [*Domicyjan*] zbudować kościół który zwáli Pantheon *BielKron* 148, 284v, L1112v.

»kościół pogański« [szyk 8 : 2] (10): *BibRadz* II 141b *marg*; *BielKron* 98v, 164v, 284v; *RejAp* 106; *CzechRozm* 67v; Ten [...] ieden bałwochwálki pogańki kościół/ miefzkánie dyabelńkie obálił y zburzył *SkarŻyw* 273, 87, 273 [2 r.].

»kościół (zachowania) (wiecznego) pokoja« (7): Kościół Ianuía [...] ten to zwano kościół pokoiá/ który vpadł gdy fie Pan Kryftus vrodził. *BielKron* 131v, 99v, 134v, 135 [2 r.], 147v, L111.

»sprosny kościół« (1): ná wieczne zápomnienie Chryftuía Bogá Chrześciańskiego/ tám gdzie on śmierć żywotem poráził [...] Íprofný kościół y brzydki bałwan Wenuía zbudowáli *SkarŻyw* 397.

Zestawienie: »jakoby kościół« (1): octauyan czefarz trzydziyefnego y pyątego lata fwego panftwa wftąpył do głownego wrzymye yakoby kofzczyola y pytał bogow wftytkich kto by po nym kroloual *PatKaz* III 104.

W przeni (2) :

Zwrot: »przy kościelech mieszkać« = *zebrać* (2): ktorego [człowieka z pokolenia siedmi krolow] Alexander kfobie zawołał á iemu rzekł, czemu ty tak łam przy kościelech miefzkałz, á łtanem łwim gardziłz, przijmiż ojczya fwego dołtoienłtwo, á krolem bądź *BielŻyw* 165, 165.

a. *Wizerunek świątyni pogańskiej, posązek; aedes PolAnt, Vulg* (3) : *BibRadz* Act 19/24; Abowiem niektory imieniem Demetrius złotnik/ który robił kościoły srebrne Dyánie: czynił niemáły pożytek robotnikom. *WujNT* Act 19/24, s. 479.

b. *Kananejski lub chaldejski święty okrąg na szczycie wzgórza* (4) : Oto náftáwiáá [bestyja] rozlicznych kościołow/ rozlicznych bałwánow po gorach fwych/ ktore Apoštoł zowie gorámi

bluźnirfkiemi. *RejAp* 111, 105v; Wftąpił do domu y do Diwoná/ ná wyfzki [*in excelsa*] plákác (*marg*)
To ieft/ do kościoła íwego o rátunek profząc. (-) *BudBib Is* 15/2.

Szereg: »kościół i słupy boże« = *stele*; u ludów Starożytnego Wschodu słupy kamienne stawiane na cześć bóstw i panujących (1): Otho kościół y flupy boże [*templum et statuae dei*] s czyłtego złotá opowiadamy/ á dla tego wftęp ná gory á bogu Hamonowi ofiáruy *HistAl* L4.

5. bibl. Pałac; palatium *PolAnt* [*hebr. hejchal* oznacza zarówno pałac, jak i świątynię] (3) :

W porównaniu (1): Aby byli fynowie náfzy iáko ízczepy rodzáyne w młodości íwoiey/ á corki náfze iáko węgly wycioáne ná kłztałt Kościoła. *BibRadz Ps* 143/12.

Wyrażenia: »kościół krolewski« = *pałac Dawida* (1): W wyoda ye w kołcyoł krolewki by mu cześć czyniły. *LubPs* M3.

»kościół święty« (1): Przewrociłes on testáment flugi twego wiernego/ Zgwałciłes w wdzięczney ziemi íwey on iego kołciol fwięty *LubPs* T5v.

6. n-loc Miejsowości (9) : (*nagł*) Kołcieleccy. (-) CI niechcieli Striyimi być/ práwie ledá komu/ Woleli s Pánem Bogiem/ idź z iednego domu. Bo íe piłżá s Kołcielcá/ á ftárży s Kołcioła *RejZwierz* 52; *SarnStat* 991, 1083.

Zestawienia: »Czerwony Kościół« (3): Wzyall thefz [...] thenze Szyrpowłky cztherzy konye gołpodarłkye Skthorych yednego waláchka dal Marcziłchewy zagrodnykovi íwoyemv fludze. Drugiego Nadarżiczkiemu plebanowy wczerwonym kołfczielye *LibMal* 1546/111v, 1546/122v; *BielKron* 354v.

»Pięć Kościołow« = *Pets* (3): Połowicę íkárbov kołcielnych rułżyl/ nád kthoremi Władziłłáwá Bifkupá y Probołżczá pięć kołciołow vftáwił *BielKron* 305v, 221v, 331v.

** Bez wystarczającego kontekstu (8) : iako gdy mowiem dołyc rozmów/ panów/ złych vczynków/ zawłze/ włżak/ w kościele rć. *MurzOrt* B3; *AEdes*, Kołcioł. *Mącz.* 3d; *E* templo, Z Kołcioła. *Mącz* 98c; *Fanum*, Kołcioł. *Mącz* 117d; *Phanum*, Kołcioł. *Mącz* 297a; *Templum*, Kołcioł. *Mącz* 443c; *Presbiter* y *Sacerdos* (iedno to v niego [*tłumacza krakowskich Biblii i Nowych Testamentów*]) kápłan/ *Ecclesia* y *Templum* (y to wedle niego iedno) kołcioł *BudNT przedm* c3; A ták poftáremu przekłádam [...] *templum*, tákże kołcioł. *WujNT przedm* 22.

Synonimy: **I.1.** *zbior, zbor, zebranie, zgromadzenie*; **2.** *bożnica*, »lud boży«, *synagoga*; **II.1.** *cerkiew*, »dom boży«, »dom pański«, »miejsce święte«, *świątnica, świątynia, zbor*; **a.** *bożnica, cerkiew*; **2.** »miejsce święte«, *przybytek*; **a.** »dom boży«, »dom pański, »dwor (*Jehowy*)«, *świątnica, świątynia*; **b.** »dom boży«, »namiot boży«, *przybytek*, »stanek boży«, **3.** *meschita*; **4.** *bałwochwalnica*; **b.** »słupy boże«; **5.** *pałac*.